

An aerial photograph of the Zamość Town Hall, a grand Baroque building with a prominent green copper spire. The building is surrounded by a courtyard with a double staircase leading to the entrance. The background shows a town with various buildings and a clear blue sky with light clouds.

**Bogusław Szmygin  
Anna Fortuna-Marek  
Andrzej Siwek**

**GMINNY  
PROGRAM  
OPIEKI NAD ZABYTKAMI  
MIASTA ZAMOŚCIA**

**Strategiczny dokument samorządu  
w ochronie zabytków**

# **GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ZAMOŚCIA**

**Strategiczny dokument samorządu w ochronie zabytków**





# **GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ZAMOŚCIA**

**Strategiczny dokument samorządu w ochronie zabytków**



**Bogusław Szmygin  
Anna Fortuna-Marek  
Andrzej Siwek**

**Lublin 2020**



Publikacja powstała na podstawie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Zamość na lata 2020–2023 opracowanego przez ww autorów na zlecenie Prezydenta Zamościa.  
W publikacji wykorzystano fotografie przekazane z Urzędu Miasta Zamość.

ISBN: 978-83-7947-410-3

Recenzenci publikacji:  
prof. dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski  
dr hab. inż. arch. Robert Hirsch

Wydawca:  
Politechnika Lubelska  
ul. Nadbystrzycka 38D, 20-618 Lublin

Na okładce wykorzystano zdjęcie autorstwa K. Chmiela z zasobów Urzędu Miasta Zamość  
Czwarta strona okładki: fot. A. Siwek

Opracowanie graficzne, skład:  
Katarzyna Mróz-Jaskuła, Studio Grafpa

Druk:  
Drukarnia DjaF  
Ul. Kmiotowicza 1/1, 30-092 Kraków  
[www.djaf.pl](http://www.djaf.pl)

# SPIS TREŚCI

<b>1. WPROWADZENIE</b> .....	7
<b>2. PODSTAWA OPRACOWANIA</b> .....	11
<b>FOTOGRAFIE – DZIEŁA IKONICZNE</b> .....	13
<b>3. UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE</b> .....	17
<b>FOTOGRAFIE – HISTORYCZNA TWIERDZA</b> .....	23
<b>4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</b> .....	27
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami .....	27
4.2. Relacje gminnego programu z międzynarodowymi dokumentami doktrynalnymi .....	29
4.3. Relacje gminnego programu z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu .....	30
<b>FOTOGRAFIE – ZAMOJSKIE KAMIENICE I ICH PODWÓRKA</b> .....	37
<b>5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA</b> .....	41
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta (analiza dokumentów programowych miasta) .....	41
5.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) .....	49
5.2.1. Zarys historii obszaru miasta .....	49
5.2.2. Krajobraz kulturowy .....	50
5.2.3. Zabytki nieruchome (architektura i budownictwo) .....	51
5.2.4. Zabytki ruchome .....	52
5.2.5. Zabytki archeologiczne .....	53
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych .....	54
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne .....	54
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony .....	56
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków .....	65
<b>FOTOGRAFIE – PRZESTRZENIE PUBLICZNE I ZIELEŃ</b> .....	67

<b>6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ</b> .....	71
6.1. Ocena dotychczasowej ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym – Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego .....	71
6.2. Wnioski wynikające z analizy SWOT oraz przeprowadzonych konsultacji społecznych .....	74
<b>FOTOGRAFIE – DETAL ZABYTKOWY</b> .....	77
<b>7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE</b> .....	81
<b>FOTOGRAFIE – NOWE WYZWANIA KONSERWATORSKIE</b> .....	91
<b>8. ZARZĄDZANIE GMINNYM PROGRAMEM</b> .....	95
8.1. Instrumenty wdrażania <i>Gminnego programu</i> .....	95
8.2. Wskaźniki oceny realizacji <i>Gminnego programu</i> .....	96
8.3. Źródła finansowania .....	98
8.3.1. Charakterystyka dostępnych źródeł finansowania .....	98
8.3.2. Prognozy dotyczące finansowania przez miasto zadań gminnego programu na lata 2020–2023 .....	106
<b>9. WYBRANA LITERATURA</b> .....	109
<b>10. ZAŁĄCZNIKI DO PROGRAMU</b> .....	115



# 1. WPROWADZENIE

Zamość zajmuje wyjątkowe miejsce na mapie polskich miast historycznych. Przede wszystkim jest to unikatowy zespół realizujący renesansową ideę miasta idealnego, czyli miasta materializującego wyobrażenie o harmonijnie zorganizowanej społeczności. Potęga Jana Zamoyskiego umożliwiła realizację ambitnego projektu, a szczęśliwy splot okoliczności sprawił, że renesansowy zespół przetrwał 400 lat. Zachowanie nieprzekształconego miasta było możliwe dzięki utworzeniu w nim w XIX wieku twierdzy otoczonej pasem ceglano ziemnych fortyfikacji. Zbudowane wtedy dzieła obronne to drugi zabytkowy element, który stanowi o wyjątkowej wartości Zamościa. Trzecim czynnikiem wyróżniającym Zamość jest ochrona konserwatorska jego zabytków, która trwa już blisko stulecie. Wczesne rozpoznanie zabytkowej wartości zespołu pozwoliło zrealizować kolejne programy ochrony, dzięki którym Zamość wartości te zachował. Tak więc z zabytkowego i konserwatorskiego punktu widzenia co najmniej trzy czynniki uzasadniają możliwie najstaranniejszą ochronę i użytkowanie zamojskiego zespołu.

Stosownie do wartości zamojskich zabytków powinien być stworzony system ich ochrony. W polskim systemie prawnym jest kilka form ochrony, które można zastosować w Zamościu. W skali architektonicznej ochronę najcenniejszych obiektów zapewnia wpisane do rejestru zabytków – ta forma ochrony była wykorzystana w Zamościu już przed II wojną światową (blisko 120 obiektów). Ochrona obiektów o wartości lokalnej polega z kolei na ich ujęciu w gminnej ewidencji zabytków (ponad 280 budynków). W skali urbanistycznej zespół staromiejski – jako najcenniejszy element zabytkowego Zamościa, jest chroniony poprzez wpis obszarowy do rejestru zabytków, a dodatkowo został uznany za Pomnik Historii. Poza tym działalność inwestycyjna na tym obszarze jest regulowana zapisami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Stare Miasto wraz z otaczającym pasem fortyfikacji jest też

wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa, co formalnie zobowiązuje państwo polskie do ochrony tego zespołu zgodnie ze standardami przyjętymi dla dóbr UNESCO. Można więc uznać, że z prawnego punktu widzenia w Zamościu wykorzystano zasadnicze ustawowe formy ochrony dziedzictwa.

Współczesna ochrona dziedzictwa nie może być jednak ograniczona do sformułowania katalogu ograniczeń i sprawowania kontroli nad ich realizacją. Szczególnie ochrona zespołów staromiejskich – rozumiana jako ograniczanie i kontrolowanie przekształceń ich historycznej postaci, musi być połączona z odpowiednim zagospodarowaniem i użytkowaniem. Wymaga to planowych i skoordynowanych działań, których podstawą jest odpowiednia organizacja, finansowanie, wsparcie prawne, promocja, edukacja, itd. To oznacza, że ważną rolę w procesie ochrony odgrywają wszyscy interesariusze, którzy mogą działać w tych obszarach.

Nie ma wątpliwości, że największe możliwości działania mają jednostki samorządu terytorialnego. Tak więc jednostki samorządu mogą w największym zakresie kształtować ochronę zabytków. Samorządy terytorialne muszą zatem przygotować odpowiednie narzędzia, pozwalające planować i koordynować różnorodne działania służące ochronie zabytków. W tym celu tworzone są Gminne Programy Opieki nad Zabytkami.

Wszystkie gminy w Polsce, na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, są zobowiązane do opracowywania Programów Opieki nad Zabytkami. Narodowy Instytut Dziedzictwa opracował instrukcję, która określa dokładnie strukturę Programów Opieki. Przyjęcie uniwersalnego standardu dla tych dokumentów nie zmienia jednak faktu, że zasoby zabytków w poszczególnych gminach bardzo się różnią – liczbą, charakterystyką, wartością. To oznacza, że pomimo podobnej struktury Programy Opieki w praktyce powinny się również znacząco różnić. Na podstawie analizy

zasobu zabytków i uwarunkowań ich ochrony – to wyjściowy i zawsze indywidualny element Programu Opieki, powinien powstać plan działań skrojonych na miarę konkretnego zbioru zabytków i społeczności, która ma go chronić i użytkować. Dlatego każdy Program Opieki powinien być indywidualnym dokumentem, precyzyjnie dopasowanym do zbioru zabytków danej gminy, potrzeb i możliwości jego ochrony. Tylko taki Program może rzeczywiście uruchomić działania służące ochronie zabytków.

Gminne Programy Opieki muszą obejmować wszystkie zabytki na danym obszarze. Dzięki temu wszystkie zabytki – przynajmniej formalnie – są ujęte w nowelizowanym cyklicznie dokumencie strategicznym i objęte różnymi jego wskazaniem i działaniami. Jednak najcenniejsze obiekty i zespoły zabytkowe wymagają indywidualnej ochrony. Dlatego dla dóbr wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa powinny być opracowane Plany Zarządzania. Tak więc polskie dobra UNESCO powinny być objęte dwoma dokumentami – Gminnym Programem Opieki (wymagania krajowego systemu) i Planem Zarządzania (wymagania systemu Światowego Dziedzictwa).

W Zamościu na Listę Światowego Dziedzictwa został wpisany historyczny zespół staromiejski wraz z otaczającym pasem fortyfikacji. Zespół ten stanowi oczywiście najcenniejszy element zabytkowego zasobu całej gminy/miasta. W konsekwencji obydwie dokumenty – Plan Zarządzania i Program Opieki – koncentrują się na tym zespole. Nie oznacza to jednak, że dokumenty się powielają. Plan Zarządzania jest bowiem oparty na metodologii skoncentrowanej na ochronie unikatowej wartości zespołu – tzw. *outstanding universal value* – i jej atrybutów (zgodnie z wymaganiami systemu UNESCO). Tymczasem Program Opieki – oczywiście respektując wskazania Planu Zarządzania, wplata je w szerszy kontekst ochrony zasobu całego miasta. Tak więc obydwie dokumenty dopełniają się, choć uwzględniają inne perspektywy czasowe i inne skale odniesienia do wartości zabytkowych. Dlatego też zarządcy i konserwatorzy Zamościa powinni postrzegać i realizować obydwie dokumenty jako całość – tym bardziej, że powstały w podobnym czasie (Plan Zarządzania w 2018 roku, Gminy Program Opieki w 2020 roku).

\* \* \*

*Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Zamościa na lata 2020-2023* został opracowywany w ramach zadań własnych Urzędu Miasta Zamościa i przyjęty uchwałą Rady Miasta. Obowiązek opracowania takiego dokumentu nakłada ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Ustawa stanowi, że programy opieki nad zabytkami powinny być opracowane przez jednostki samorządu terytorialnego wszystkich szczebli – gminę, powiat, województwo.

Podstawowe założenia programów opieki zapisano w artykule 87 ustawy. Przede wszystkim określono ramy czasowe tych dokumentów – powinny być sporządzane na okres czterech lat (pkt.1). Następnie w siedmiu punktach określono zasadnicze cele, które każdy program opieki

powinien realizować (pkt.2). Jest to określenie przedmiotu programów opieki, kierunków oraz zakresu działań, które samorządy powinny zrealizować. W kolejnym punkcie określono, że program opieki powinien być przyjęty uchwałą odpowiednio sejmiku województwa, rady powiatu lub rady powiatu, a uchwałę powinna poprzedzić opinia wojewódzkiego konserwatora zabytków (pkt.3). Zarządy jednostek samorządu mają też obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań, które powinny być przedstawiane odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub gminy (pkt.5).

W artykule 87 określono zatem kluczowe elementy określające programy opieki nad zabytkami – procedurę przyjęcia programu, jego zakres merytoryczny, czas obowiązywania i okres sprawozdawania. Te wytyczne obowiązują każdy program opieki i określiły też *Gminny Program Opieki nad Zabytkami Zamościa*.

Zakres działań programu opieki wynika również ze specyfiki polskiego systemu ochrony zabytków. System ten opiera się na rozróżnieniu dwóch pojęć – opieki nad zabytkami i ochrony zabytków. Rozróżnienie tych pojęć jest kluczowe dla konstrukcji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – najważniejszego dokumentu konstytuującego ochronę zabytków w Polsce. Istotą rozróżnienia tych pojęć i działań jest własność zabytku. Pakiet zobowiązań nazwany „opieką” dotyczy wszystkich właścicieli i użytkowników zabytków. Pakiet zobowiązań nazwany „ochroną” dotyczy wszelkich podmiotów (władz), które uczestniczą w szeroko rozumianym systemie ochrony zabytków. Zakres tych zobowiązań przedstawiają dwa artykuły ustawy z 2003 roku.

*Opieka nad zabytkiem* sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku; 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5).

*Ochrona zabytków* polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska. (art. 4).

Przedstawione definicje określają również zakres samorządowych programów opieki. W pierwszej kolejności

programy – zgodnie z informacją zawartą w ich tytule – powinny obejmować zabytki, do których samorząd posiada tytuł prawny lub których jest użytkownikiem. Za te obiekty samorząd ponosi pełną i całkowitą odpowiedzialność, w zakresie określonym w artykule 5 ustawy. Dlatego wszelkie działania dotyczące tych obiektów powinny być ujęte w programie opieki.

Zakres rzeczowy programu opieki nie ogranicza się jednak do obiektów będących we władaniu samorządu. Zgodnie bowiem z zapisem artykułu 21 ustawy, podstawą sporządzania programów jest ewidencja zabytków, a więc cały zasób zabytków na danym terenie. Ten zapis wspiera też zobowiązanie samorządów do ochrony zabytków w ramach działań własnych – wraz z organami administracji rządowej. To oznacza zatem, że samorządy powinny realizować również działania przypisane do pojęcia „ochrona” w artykule 4 ustawy.

Tak więc programy opieki służą samorządom do planowania działań obejmujących cały zasób zabytków na ich terenach. Działania te powinny być kompleksowe, wypełniać wszystkie zadania wskazane w definicjach pojęć ochrona i opieka. Taki zakres aktywności zaplanowano w *Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Zamościa na lata 2020-2023*, programując działania służące ochronie, zarządzaniu, użytkowaniu i promowaniu zabytkowego zasobu tego miasta.

Dopełniającą się relację pomiędzy Programem Opieki i Planem Zarządzania warto uzupełnić przypomnieniem informacji na temat tego drugiego dokumentu. *Plan Zarządzania Starego Miasta w Zamościu* został również opracowany przez Urząd Miasta, który jako główny zarządca odpowiada za ten obszar historyczny.

Plan Zarządzania powinien być opracowany dla każdego dobra wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W przypadku dóbr kandydujących współcześnie Plan Zarządzania jest obligatoryjnym elementem dokumentacji nominacyjnej, natomiast dobra wcześniej uznane za Światowe Dziedzictwo taki dokument muszą uzupełnić. Zamość został uznany za dobro Światowego Dziedzictwa gdy Plany Zarządzania nie były jeszcze wymagane (1992 rok) i dlatego ten dokument powstał dopiero obecnie.

Plan Zarządzania dobra Światowego Dziedzictwa UNESCO przede wszystkim koncentruje się na ochronie jego zabytkowych wartości. Dlatego Plan Zarządzania dla Zamościa przedstawił szczegółowo system ochrony konserwatorskiej i zarządzania zabytkami tego zespołu. W szczególności zajmuje się określeniem tzw. atrybutów wartości zabytkowych (tzw. wyjątkowej uniwersalnej wartości), określeniem ich zagrożeń i monitoringiem. Są to problemy specjalistyczne, wymagające znajomości teoretycznej podbudowy systemu Światowego Dziedzictwa oraz współczesnych zasad i form ochrony zabytków. Dlatego realizacja tej części Planu Zarządzania musi bazować na bliskiej współpracy ze służbami konserwatorskimi.

Nawet najcenniejszy zabytkowy zespół miejski to jednak żyjący organizm, który pełni wiele współczesnych funkcji – mieszkaniowych, handlowych, gospodarczych,

administracyjnych, reprezentacyjnych, turystycznych, komunikacyjnych, etc. Możliwość ich realizacji wręcz warunkuje ochronę zabytkowych wartości zespołu staromiejskiego. Dlatego zarządzanie takim zespołem musi uwzględniać potrzeby jego mieszkańców i użytkowników. Plan Zarządzania historycznego centrum Zamościa wskazywał zatem również działania, które wykraczają poza bezpośrednie utrzymanie jego zabytkowych wartości. W oparciu o analizę tych wartości, współczesne funkcjonowanie zespołu i potrzeby w tym zakresie, określił dopuszczalne i pożądane działania. Ich realizacja jest zadaniem zarządcy, którym jest w tym przypadku samorząd miasta.

Plan Zarządzania – podobnie jak Program Opieki – powstaje według przyjętej metodologii. W Planie Zarządzania dla Zamościa zostały przede wszystkim uwzględnione zasady wynikające z Konwencji UNESCO o ochronie światowego dziedzictwa oraz aktualne wytyczne jej wdrażania (*Operational Guidelines*). Uwzględniono też „Rekomendację dotyczącą Historycznego Krajobrazu Miejskiego” (UNESCO, 2011), w której międzynarodowa społeczność usankcjonowała postrzeganie ochrony dziedzictwa w kontekście współczesnych potrzeb jego użytkowników. Uwzględniono też krajowe prawo i uwarunkowania określające ochronę dziedzictwa kulturowego. W opracowaniu dokumentu wykorzystano również metodologię tworzenia planów zarządzania dóbr o najwyższych wartościach, którą opracował no w Polskim Komitecie Narodowym ICOMOS.

\* \* \*

Ważnym etapem przygotowania Planu Zarządzania i Programu Opieki dla Zamościa były konsultacje społeczne. Na ten element warto zwrócić uwagę, gdyż w coraz większym zakresie wpływa na przygotowanie wszelkich programów ochrony i planów zarządzania zabytkami. Konsultacje społeczne – czyli poznanie opinii jak największej liczby interesariuszy i jak najbardziej reprezentatywnych grup lokalnych społeczności – stały się standardem we wszelkich dokumentach dotyczących zarządzania dziedzictwem. Oczywiście charakter tych konsultacji, ich zakres oraz wpływ na tworzone dokumenty jest różny, co wynika przede wszystkim ze specyfiki dziedzictwa, którego dotyczą.

Konsultacje organizowane dla potrzeb Planów Zarządzania dóbr wpisanych na listę UNESCO mają specyficzną określoną przez standardy obowiązujące te dobra. Kluczowy jest fakt, że w dobrach UNESCO precyzyjnie jest określony przedmiot ochrony i jej zakres. Zatwierdzona dokumentacja dobra zawiera definiujące je parametry – wyjątkową uniwersalną wartość, autentyczność i integralność. Określone są też parametry ochrony – granice, strefy buforowe, zagrożenia, monitoring, itp. Dlatego zasadnicze elementy definiujące wartości dobra i jego ochronę są praktycznie nienaruszalne. W zarządzaniu dobrem może na zatem kształtować tylko część elementów tworzących jego system ochrony. W konsekwencji zakres konsultacji społecznych jest również ograniczony, obejmuje przede wszystkim kwestie związane z użytkowaniem dobra. Dlatego pytania postawione podczas konsultacji społecznych



przy tworzeniu Planu Zarządzania w Zamościu dotyczyły przede wszystkim użytkowania obiektów i przestrzeni objętych wpisem na listę UNESCO.

Konsultacje społeczne towarzyszące tworzeniu Programu Opieki mogły mieć szerszy zakres. W Zamościu Program Opieki, oprócz stanowiącego całość zespołu staromiejskiego, musi objąć blisko 300 rozproszonych obiektów i mniejszych zespołów historycznych. Mają one różną wartość zabytkową, formalny status określający zakres ochrony konserwatorskiej, możliwości współczesnego zagospodarowania, stan techniczny, właścicieli. Suma tych elementów sprawia, że działania konserwatorskie, które formalnie powinny być podobne, w praktyce są bardzo różne. Jednocześnie znaczna liczba zabytków sprawia, że w horyzoncie czasowym objętym Programem Ochrony, tylko część z nich może być przedmiotem działań zorganizowanych przez Urząd Miasta. Dlatego opinia interesariuszy może dopomóc nie tylko w określeniu preferowanych form wykorzystania zabytków, ale również wybraniu obiektów, które powinny być objęte działaniami w pierwszej kolejności. Dlatego konsultacje społeczne dotyczące samorządowych Programów Opieki powinny obejmować pełne *spectrum* zagadnień związanych z ochroną zabytkowego zasobu.

Dla efektywności konsultacji społecznych ma znaczenie też ich organizacja. W Zamościu w obydwóch przypadkach – opracowania Planu Zarządzania i Programu Opieki – przyjęto podobną procedurę. Pytania

opracował zespół przygotowujący dokumenty, prezydent miasta wydał rozporządzenie o organizacji konsultacji, kwestionariusze z pytaniami zostały umieszczone na stronie Urzędu Miasta i rozesłane do interesariuszy, Urząd Miasta odpowiedzi zebrał i wstępnie opracował, zorganizowano otwarte spotkania konsultacyjne pozwalające interesariuszom wypowiedzieć się, na koniec podsumowano opinie interesariuszy na temat zagadnień postawionych w ankietach.

Duże zainteresowanie respondentów sprawiło, że proces konsultacji Programu Opieki trwał blisko dwa miesiące. Kwestionariusz wypełniło 125 interesariuszy. W zdecydowanej większości byli to mieszkańcy Zamościa, chociaż tylko 20% z nich mieszkało na terenie starego miasta. Jako znaczący – blisko 30% respondentów – należy uznać udział osób reprezentujących Urząd Miasta. Ta grupa ankietowanych ma profesjonalną wiedzę na temat problemów miasta i możliwości ich rozwiązywania. Tak więc można uznać, że uzyskane na podstawie ankiet informacje stworzyły wiarygodny obraz opinii mieszkańców Zamościa na temat ochrony zabytkowego zasobu miasta (wyniki badań interesariuszy stanowią załącznik publikacji). Dlatego też zostały w możliwie największym stopniu uwzględnione w Programie Ochrony. Dzięki takiemu trybowi pracy prezentowany dokument jest formą uzgodnienia oczekiwań mieszkańców, uwarunkowań konserwatorskich oraz koncepcji eksperckich w zakresie ochrony zabytków i zarządzania dziedzictwem w granicach administracyjnych gminy miejskiej Zamość.

## 2. PODSTAWA OPRACOWANIA

Opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami należy do obowiązków gminy, które wynikają wprost z Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst ujednolicony: Dz. U. z 2020 r. poz. 282). Ustawa określa zakres tematyczny, okresy obowiązywania i cele opracowania programu. Ponadto realizacja celów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego wynika z ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 506, z późn. zmianami).

Program opieki nad zabytkami, to dokument strategiczny gminy, który nie stanowi prawa miejscowego, lecz służy kształtowaniu polityki w danym sektorze odpowiedzialności samorządu oraz zapewnia komplementarność działań w wymiarze gminy i regionu. Dokument ma na celu ukierunkować i zoptymalizować działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a w szczególności zabytków, jako elementów o kluczowym znaczeniu dla kształtowania lokalnej tożsamości kulturowej oraz prezentacji historii i kultury regionu.

Niniejszy „Program” został opracowany zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, a w szczególności zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z uwzględnieniem wytycznych zawartych w opracowaniu pn. „Gminny Program opieki nad zabytkami – Poradnik metodyczny” wydanym przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w 2008 roku (nadal rekomendowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa do stosowania, jako poradnik metodyczny dla gminnych programów opieki nad zabytkami), a także w oparciu o sformułowania i doświadczenia Planu Zarządzania Starym Miastem w Zamościu, jako Dobrem Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Zgodnie z wymogiem ustawowym podstawą dla sporządzenia programu jest Gminna Ewidencja Zabytków pozostająca w dyspozycji Urzędu Miasta Zamość.

W programie uwzględniono uwarunkowania prawne w skali krajowej, regionalnej i lokalnej oraz odniesiono się do wyjątkowości i wartości dziedzictwa kulturowego miasta.

Dokument składa się z części analitycznej charakteryzującej stan zasobu i uwarunkowania prawne oraz syntetycznej, zawierającej faktyczny zapis programu, w postaci strategii działań ochronnych, które zostały sformułowane w odniesieniu do:

- ustawowo określonych celów, jakim służyć powinny programy opieki nad zabytkami (ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 87, ust.2);
- wyznaczonych kierunków polityki krajowej oraz regionalnej (przyjętej przez Samorząd Województwa);
- dokumentów uchwalonych przez samorząd miasta;
- wniosków wynikających z analizy SWOT stanu i ochrony dziedzictwa kulturowego miasta;
- konsultacji społecznych przeprowadzonych w związku z przygotowaniem gminnego programu;
- analiz i ocen zasobu dziedzictwa kulturowego miasta i jego stanu zachowania (dokonanych w trakcie wizji terenowych w okresie listopad 2019 – luty 2020 r.)
- analizy literatury przedmiotu

Istotnymi źródłami opracowania są też dane zawarte na stronie: <http://www.zabytki.zamosc.pl/page/2/> opracowanej w ramach projektu współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej – Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007–2013 oraz w systemie Informacji Przestrzennej Miasta – <https://zamosc.e-mapa.net/>





## Dzieła ikoniczne



Zamość – miasto idealne, zabytkowy układ urbanistyczny, pomnik historii i dobro Światowego Dziedzictwa UNESCO, (fot. J. R. Kraczek, z zasobów UM Zamość)



Pałac Zamoyskich i współczesny pomnik założyciela miasta Jana Zamoyskiego, (fot. J. Chmiel, z zasobów UM Zamość)





Ratusz - symbol autonomii mieszczańskiej, siedziba władz miasta, (fot. J. Chmiel, z zasobów UM Zamość)



Kolegiata – pomnik religijności i rodowej dumy fundatora – jedna z najcenniejszych w skali kraju nowożytnych budowli sakralnych (fot. A. Siwek)





Synagoga – świadectwo historycznej wielokulturowości (fot. A. Siwek)



Akademia Zamojska – niegdyś ostoja humanistów i uczonych, dziś wyzwanie konserwatorskie w zakresie adaptacji i restauracji zabytku (fot. A. Siwek)





Fragment panoramy miasta – fortyfikacje, kamienice i kościoły tworzą malowniczy układ brył i form, a zarazem niewątpliwą atrakcję turystyczną (fot. A. Siwek)



Dziewiętnastowieczna Brama Lubelska nowa, obwód warowny i za nim sylweta Kolegiaty – krajobrazowa synteza miasta warownego (fot. A. Siwek)

### 3. UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI W POLSCE

System ochrony zabytków opiera się przede wszystkim na ustawowo określonym systemie prawnym. Do najważniejszych aktów prawnych regulujących sposób ochrony i zarządzania zabytkami w Polsce należą:

- *Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 2007 r.* (art. 5, 6 i 73 oraz jej preambuła);
- *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* wraz z rozporządzeniami wydanymi do tej ustawy;
- Przepisy prawne z innych aktów prawnych, mające związek z ochroną zabytków (m.in. *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*, *Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, *Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane*, *Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji*, *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska*, *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*, *Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami*, *Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*, *Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych*, *Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych*, *Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych*, *Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o rzeczach znalezionych* (Dz.U.2018, poz. 1599).

#### **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 2007 r.**

Konstytucja RP w rozdziale I RZECZPOSPOLITA zawiera Art. 5., który stanowi, iż: *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego*

*oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.* Można zauważyć, że ustawa zasadnicza kreuje w ten sposób zarówno rangę zagadnień ochronnych, jak i podstawy budowania ładu prawnego. Stawianie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego na równi z podstawowymi prawami człowieka oraz suwerennością i niepodzielnością państwa jest wymownym sygnałem wskazującym na powszechne i istotne znaczenie tej problematyki w skali państwa. W ślad za ustawą zasadniczą, kwestie poszanowania dziedzictwa kulturowego i naturalnego znajdują odzwierciedlenie w kolejnych aktach prawnych i dokumentach systemowych.

#### **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**

Ustawa jest najważniejszym aktem prawnym w dziedzinie ochrony zabytków. Definiuje ona m.in.: pojęcie zabytku, reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami, określa: formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), obowiązki właściciela lub posiadacza zabytku, formy finansowania opieki nad zabytkami, zasady prowadzenia badań przy zabytkach, ich ewidencjonowania etc.

*Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* definiuje pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.
- Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:
  - naukowego badania i dokumentowania zabytku;
  - prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
  - zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
  - korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
  - popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5).

Do kompetencji samorządu miasta należą zarówno działania odnoszące się do ochrony zabytków, jak i dotyczące opieki nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów oraz historycznych obszarów, których gmina jest właścicielem.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz określa przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony.

Formami ochrony zabytków są:

#### 1. wpis do rejestru zabytków

Do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

##### 1a. Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

#### 2. uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego (po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków).

#### 3. utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej; park kulturowy może utworzyć na podstawie uchwały rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

#### 4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dwie ostatnie formy – park kulturowy oraz ustalenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego pozostają w gestii samorządów gminnych. Osobna rola przypada gminnej ewidencji zabytków, która choć niewymieniona wśród zasadniczych form ochrony zabytków, przybiera charakter formy ochrony. Jest to kolejna prerogatywa gminy, czyli sprawowania ochrony na samorządowym szczeblu lokalnym. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. (art. 22. p.5).

Ustawa określa również obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy w szczególności:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22. p. 4);
- sporządzanie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87);
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (art. 18 i 19);
- sporządzanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowywanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r.

Istotne dla prowadzonych przez gminę zadań są zapisy w art. 19 Ustawy:

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- parków kulturowych.



W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie.

Szczegółowo określone obowiązki gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których gmina jest właścicielem lub posiadaczem zapisane są w ustawie w art.: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72.

Należy też zwrócić uwagę na niektóre zmiany w przepisach *Ustawy o ochronie zabytków*, które dokonały się w ostatnich kilku latach, a które mają istotny wpływ na sprawowanie opieki i ochrony zabytków przez samorządy lokalne.

Nowelizacja ustawy (*Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 roku o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw*) wprowadziła istotny zapis, który w zamierzeniu swym chronić ma obiekty zabytkowe, co do których zostało wszczęte postępowanie w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomości, ale decyzja nie jest jeszcze ostateczna. Otóż od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku. Zakaz ten dotyczy także robót budowlanych objętych pozwoleniem na budowę albo zgłoszeniem, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie. (Art. 10 a)

Ta sama nowelizacja ustawy dała też samorządom wszystkich szczebli możliwość udzielania dotacji na prace przy zabytkach nie tylko wpisanych do rejestru zabytków, lecz również ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

*W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.* (Art. 81.1)

Ponadto zgodnie ze znowelizowaną ustawą wprowadzone zostały administracyjne kary pieniężne. Właściciel

zabytkowego obiektu wpisanego do rejestru zabytków, który bez pozwolenia WKZ lub niezgodnie z zakresem lub warunkami określonymi w pozwoleniu WKZ podejmuje działania, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 1–5, podlega karze pieniężnej (w wysokości od 500 do 500 000 zł). Ponadto, kto wbrew obowiązkowi nie wykonuje zaleceń pokontrolnych, o których mowa w art. 40 ust. 1, podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 50 000 zł (aktualne zasady nakładania administracyjnych kar pieniężnych zawarte są w Rozdziale 10a ustawy).

Należy także zwrócić uwagę, że szereg szczegółowych ustaleń i rozwiązań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, określonych jest w aktach wykonawczych do *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*<sup>1</sup>. W kontekście zadań samorządu miasta warto zwrócić uwagę na ogłoszone w 2019 r. rozporządzenie w sprawie prowadzenia gminnej ewidencji zabytków<sup>2</sup>, które w znacznym stopniu zmieniło wcześniej obowiązujące zasady prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie

<sup>1</sup> Są to następujące rozporządzenia: Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 02 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018, poz. 1609); Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2011, nr 113, poz. 661); Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674); Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212, poz. 2153); Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki «Za opiekę nad zabytkami» (Dz.U. 2004 nr 124, poz. 1304); Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 nr 30, poz. 259); Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. 2004 nr 71, poz. 650); Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz.U. 2004 nr 75 poz. 706); Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. 2004 nr 120, poz. 1302); Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2011 nr 50 poz. 256); Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę (Dz.U. 2011 nr 89, poz. 510); Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. 2014 poz. 110); Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz.U. 2015 poz. 1275).

<sup>2</sup> Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem; <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001886/O/D20191886.pdf>

z obecnie obowiązującym rozporządzeniem, prezydent miasta w przypadku zabytku nieruchomego innego niż zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków oraz znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, włącza kartę adresową tego zabytku do gminnej ewidencji zabytków po osiągnięciu porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków, co do zasadności ujęcia tego zabytku w gminnej ewidencji zabytków oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich. Ponadto prezydent miasta ma obowiązek niezwłocznego zawiadomienia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty. W odniesieniu do zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomością o nieregulowanym stanie prawnym, zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze włączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej. Ponadto nowe wykonywane karty adresowe zabytku zawierać muszą nowe elementy, m.in. określenie wartości zabytku.

W kontekście istotnych dla samorządu lokalnego działań w zakresie kształtowania krajobrazu oraz estetyzacji i podniesienia jakości przestrzeni publicznych, w tym historycznych układów przestrzennych należy zwrócić uwagę na **Ustawę z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu** (Dz.U. z 2015 r., poz. 774, 1688).

Ustawa ta wprowadziła szereg zmian w obowiązujących ustawach, które są istotne dla poprawy kształtowania krajobrazu kulturowego. Dla samorządu gminy istotne jest wprowadzenie przepisów dotyczących kompleksowego uregulowania kwestii dotyczących reklam. W tym zakresie ustawa krajobrazowa umożliwiła gminom m.in. wprowadzenie zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń; ustalania ich gabarytów, standardów jakościowych i rodzaju materiałów. Na określonych obszarach samorząd gminy może też ustalać zakazy sytuowania ogrodzeń, umieszczania tablic i urządzeń reklamowych (z wyłączeniem szyldów). Zasady te i zakazy samorząd wprowadzać może poprzez Uchwałę Rady Gminy mającą charakter prawa miejscowego – tzw. uchwała reklamowa. Dodatkowo dla obszarów z uchwalonymi zasadami i warunkami gmina może wprowadzić opłatę reklamową od posiadania tablic i urządzeń reklamowych. Zgodnie z tymi przepisami wprowadzenie takich ustaleń nie będzie już możliwe w planach miejscowych, ale wyłącznie w uchwale reklamowej, wydawanej na podstawie art. 37a znowelizowanego brzmienia

ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Wyjątek dotyczy planów miejscowych, do sporządzania, których przystąpiono do 11 września 2015 r.

Na charakter i zakres wykonywania działań ochronnych i zarządczych w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, znaczący wpływ ma organizacja i sposób działania podmiotu bezpośrednio odpowiedzialnego za dane miejsce. W kontekście realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami Zamościa, istotne znaczenie będzie miał zatem akt prawny odnoszący się do zasad funkcjonowania administracji lokalnej. Zasady te określa **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym**. Wymienione w Art. 7 ustawy zadania obejmują także zagadnienia odnoszące się wprost bądź pośrednio do ochrony zabytków. Należą do nich w szczególności zadania, które obejmują następujące kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody;
- gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego;
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- turystyki;
- zieleni gminnej i zadrzewień;
- cmentarzy gminnych;
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy;
- tworzenia warunków do wdrażania programów pobudzania aktywności obywatelskiej;
- współpracy i działalności na rzecz organizacji pozarządowych oraz podmiotów działalności pożytku publicznego i wolontariatu.

Spśród wymienionych powyżej innych aktów prawnych przepisy mające istotne znaczenie dla ochrony zabytków regulują też: *Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane* oraz *Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*.

#### **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t. j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1186 z późn. zmianami)**

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz w odniesieniu do obiektów w gminnej ewidencji zabytków. W kontekście ochrony zabytków istotnym przepisem prawa budowlanego jest możliwość skorzystania z odstępstw od sprecyzowanych w ustawie przepisów techniczno-budowlanych, dotyczących projektowania, budowania, użytkowania i utrzymywania

obiektów budowlanych. Odstępstwo można uzyskać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub decyzji o zmianie sposobu użytkowania obiektu. Organ wydający pozwolenie na budowę występuje w tej sprawie do ministra, który ustanowił przepisy techniczno-budowlane (art. 9).

Należy też zwrócić uwagę, że w myśl prawa budowlanego, budowy i roboty budowlane niewymagające pozwolenia na budowę, jeżeli są wykonywane przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków wymagają pozwolenia na budowę, a jeżeli są wykonywane na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają zgłoszenia, przy czym do wniosku o pozwolenie na budowę oraz do zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 29 ust. 4). Natomiast pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39 ust. 2). W odniesieniu do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39 ust. 3). Ponadto umieszczanie tablic i urządzeń reklamowych na obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymaga pozwolenia na budowę (art. 29 ust. 2 pkt 6), a instalowanie krat na obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymaga zgłoszenia (art. 30 ust. 1 pkt 3a).

**Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz.U. z 2020 poz. 293)**

Ustawa określa: zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego

i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa mówi, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Ustawa stanowi, że w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powinno się uwzględniać stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust.1 pkt 4) oraz wskazać obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust. 2 pkt 4).

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo, m.in. zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, zasady kształtowania krajobrazu, zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 2, 3, 3a i 4). Ustawa nakłada obowiązek uzgodnienia projektu mpzp z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 ust. 6 pkt b).

W przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego określenie sposobów zagospodarowania i warunków zabudowy terenu następuje w drodze decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, przy czym: 1) lokalizację inwestycji celu publicznego ustala się w drodze decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego; 2) sposób zagospodarowania terenu i warunki zabudowy dla innych inwestycji ustala się w drodze decyzji o warunkach zabudowy (art. 4 ust. 1 pkt 2).





# Historyczna twierdza



Geometryczna logika obrysu twierdzy najlepiej prezentuje się w widokach z lotu ptaka (fot. J. Chmiel, z zasobów UM Zamość)



Fortyfikacje wraz z przedpołem tworzą perspektywę widokową dla miasta (fot. M. Lackorzyńska – Serafin, z zasobów UM Zamość)





Brama Lwowska (XVI w.) i dziewiętnastowieczne fortyfikacje Zamościa (fot. A. Siwek)



Brama Lubelska (XVI w.) i nawarstwienia historyczne fortyfikacji





Arsenał – Muzeum Fortyfikacji i Broni – świadectwo świetności twierdzy (fot. A. Siwek)



Nadszańiec przy Bastionie VII – monumentalne dzieło dziewiętnastowiecznej sztuki fortyfikacyjnej (fot. A. Siwek)





Przeplatanie się form ziemnych, murowanych i ceglano – ziemnych tworzy charakterystyczny labirynt dzieł obronnych w obwodzie warownym Zamościa (fot. A. Siwek)



Bastiony i powtórzenie ich obrysu w fortyfikacjach ziemnych przedpola determinuje krajobraz warowny Zamościa i wyznacza współczesny zasięg pierścienia parkowego wokół miasta (fot. M. Lackorzyńska – Serafin. z zasobów UM Zamość)

## 4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

### 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami – relacje gminnego programu z dokumentami stworzonymi na poziomie krajowym

Gminny program opieki nad zabytkami miasta Zamość jest zgodny z założeniami i celami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami oraz szeroko pojętego zarządzania dziedzictwem kulturowym. Polityka ta określana jest w następujących zasadniczych dokumentach. Są to:

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022,**
- **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury wraz z Uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020, Narodowy Program Kultury „Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego na lata 2004–2020” i Program Operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”**
- **Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.**

**Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022<sup>3</sup>**

Za najistotniejsze cele i kierunki działań w *Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022* uznano:

Cel główny – stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. Cel ten realizowany będzie w okresie 4 lat we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

*Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:*

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

*Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:*

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

*Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:*

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

**Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 oraz Narodowego Programu Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004–2020**

Ogólne założenia polityki państwa w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego zawiera

<sup>3</sup> Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022”. M.P. 2019, poz. 808



*Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013* oraz *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020*<sup>4</sup>, będące rządowymi dokumentami tworzącymi ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowoczesnej polityki kulturalnej państwa.

Strategia została stworzona centralnie dla obszaru całej Polski. Określa spójne działania realizowane w regionach. Stąd celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce, a celami cząstkowymi są m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego, aktywna ochrona zabytków oraz wzrost efektywności zarządzania sferą kultury. *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury* wskazuje także bardzo ważną przemianę w kształtowaniu podejścia do sposobów ochrony dziedzictwa kulturowego. Współczesna ochrona zabytków powinna skupiać się bowiem na powiązaniu kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów ponieważ m.in. *Kultura wraz z przemysłami kultury staje się sektorem generującym dochody, nowe miejsca pracy, a także czynnikiem zwiększającym atrakcyjność lokalizacyjną regionów dla inwestorów i mieszkańców.*

Na podstawie diagnozy w strategii wyodrębniono pięć strategicznych obszarów kultury, dla których sformułowano *Narodowe Programy Kultury*, będące podstawowymi narzędziami wdrażania strategii. W odniesieniu do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określono *Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004–2020”*, który za cel strategiczny przyjął intensyfikację i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksową poprawę stanu zabytków nieruchomych.

Cele cząstkowe programu to:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

Założono, że cele programu realizowane będą m.in. w ramach następujących priorytetów i działań:

- Priorytet *Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe*, zakłada działania dotyczące rewaloryzacji oraz adaptacji zabytków (przy założeniu znaczącego wpływu ekonomicznego tych projektów na rozwój regionalny i zwiększenie ilości miejsc pracy) oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Za inne ważne działania uznano zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków.
- Priorytet *Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego*, którego działania mają przede wszystkim na celu podniesienie wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego oraz podniesienie świadomości społecznej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

*Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020* wprowadziło programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest *Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”*. Programy operacyjne, skierowane m.in. do samorządów są ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wraz z alokacją finansową na dany rok budżetowy. Najważniejszymi – z punktu widzenia celów programu opieki nad zabytkami miasta Zamość – są priorytety: ochrona zabytków, kultura ludowa i tradycyjna (także w kontekście ratyfikowanej przez Polskę Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego), jak również ochrona zabytków archeologicznych.

### **Zakres w jakim GPOnZ odnosi się do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030<sup>5</sup>**

*Koncepcja* to najważniejszy rządowy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Znaczenie tego dokumentu w kontekście programu opieki nad zabytkami jest istotne, gdyż jednym z ustawowych celów programów opieki nad zabytkami jest *włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju*. Celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. *Koncepcja* kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Dokument formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu

<sup>4</sup> *Narodowa Strategia Kultury na lata 2004–2013* przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. (w 2005 r. Ministerstwo Kultury przygotowało Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020)

<sup>5</sup> Dokument przyjęty został Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, M.P. 2012 poz. 252

konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa. W znacznym zakresie uwzględnia również problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej. Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano: ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój

narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu; wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym; wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich; wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni.

## 4.2. Relacje gminnego programu z międzynarodowymi dokumentami doktrynalnymi

Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa wyznaczane są w szeregu dokumentach doktrynalnych, które określają wartość dziedzictwa kulturowego i zasady jego ochrony. Umowy międzynarodowe – ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – należą do źródeł prawa powszechnie obowiązującego (art. 87, ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej). Oznacza to, że są one źródłem praw i obowiązków w krajowym porządku prawnym. Obowiązek ich przestrzegania dotyczy organów administracji publicznej oraz obywateli. Międzynarodowe konwencje w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, ratyfikowane przez Polskę i stanowiących źródło prawa oraz międzynarodowe dokumenty doktrynalne wyznaczają standardy i kierunki współczesnej ochrony dziedzictwa kulturowego. Dokumenty te mają szczególne znaczenie w przypadku kreowania polityki konserwatorskiej dla obszaru wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO. Do najważniejszych z nich w kontekście gminnego programu dla miasta Zamość należą:

- Karta Ateńska z 1931 roku – Postanowienia konferencji w Atenach w 1931 roku,
- Karta Wenecka z 1964 roku (II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji, 1964 r.)
- Karta Florencka – Międzynarodowa Karta Ogrodów IFLA – ICOMOS (Międzynarodowy Komitet ICOMOS-IFLA ds. Ogrodów Historycznych, Florencja 1981)

- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego (Konferencja Generalna UNESCO, Paryż 1972 r., Dz.U. z 1976 r., Nr 32, poz. 190) ratyfikowana przez Polskę w 1976r.
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy (Rada Europy, Grenada, 1985 r.)
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (UNESCO, 2003 r.; Dz.U. z 2011 r., Nr 172, poz. 1018) przyjęta w 2003 r., ratyfikowana przez Polskę w 2011 r.
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego (UNESCO, Paryż 2005 r.; Dz. U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585) ratyfikowana przez Polskę w 2007 r.
- Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Rada Europy, La Valetta, 1992 r.)
- Dokument z Nara o autentyzmie (Konferencja na temat autentyzmu, Nara 1994)
- Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej (Zgromadzenie Generalne ICOMOS, Meksyk 1999)
- Europejska Konwencja Krajobrazowa (Rada Europy, Florencja, 2000 r.)
- Deklaracja w sprawie zachowania GENIUS LOCI (Ducha Miejsca) (Zgromadzenie Generalne ICOMOS, Quebec, 2008)
- Zalecenia UNESCO w sprawie historycznego Krajobrazu Miejskiego (Konferencja Generalna UNESCO, Paryż 2011 r.)

### 4.3. Strategiczne cele polityki województwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami – relacje gminnego programu z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

- *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022;*
- *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego;*
- *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.);*
- *Wojewódzki Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego;*
- *Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Zamojskiego na lata 2019–2022;*
- *Strategia rozwoju Powiatu Zamojskiego na lata 2007–2020.*

#### Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022<sup>6</sup>

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022 jest najważniejszym

dokumentem strategicznym określającym politykę samorządu województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. W związku z powyższym, stanowi ważny punkt odniesienia dla programu opieki dla miasta Zamość. Sformułowane cele strategiczne, cele operacyjne i działania skonstruowane zostały w odniesieniu do województwa, będącego zbiorem jednostek samorządu terytorialnego. W programie wojewódzkim założono, że realizacja działań odbywać się będzie przy zaangażowaniu wszystkich jednostek samorządu terytorialnego, instytucji działających w tej sferze i zainteresowanych środowisk. Wiele działań skierowanych jest wprost do jednostek samorządu terytorialnego, dlatego prezentacja założeń programu wojewódzkiego jest ważna w kontekście formułowania programu gminnego. Przyjęta przez samorząd województwa lubelskiego zasada *odejścia od widocznego jeszcze biernego administrowania zabytkami na rzecz idei aktywnego zarządzania dziedzictwem, myślenia o kulturze, jako czynnika rozwoju, nowej filozofii ochrony dziedzictwa poprzez włączanie go w obieg społeczno-gospodarczy*<sup>7</sup> jest także założeniem gminnego programu miasta Zamość.

<sup>6</sup> *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022* przyjęty Uchwałą nr IX/160/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 2 września 2019 r.

<sup>7</sup> Tamże, s. 7

Cel strategiczny I. Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego, jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu	
<b>Cel operacyjny 1.</b> Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi	<b>Cel operacyjny 2.</b> Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego
<b>Działanie 1</b> Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu, w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego	<b>Działanie 1</b> Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny
<b>Działanie 2</b> Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	<b>Działanie 2</b> Podejmowanie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego
<b>Działanie 3</b> Prowadzenie gminnych lub powiatowych ewidencji zabytków	<b>Działanie 3</b> Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości oraz prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne, poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych umożliwiających przekazywanie przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu

<b>Działanie 4</b> Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojeskowych oraz obiektów archeologicznych	<b>Działanie 4</b> Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia
<b>Działanie 5</b> Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki	<b>Działanie 5</b> Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na terenach wiejskich
<b>Działanie 6</b> Podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego	<b>Działanie 6</b> Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny, jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej
<b>Działanie 7</b> Promocja instytucji muzeum, jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy	
<b>Cel strategiczny II. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno-ekonomiczny.</b>	
<b>Cel operacyjny 1.</b> Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny	<b>Cel operacyjny 2.</b> Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny
<b>Działanie 1</b> Poszerzanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opiece nad nim przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej	<b>Działanie 1</b> Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego, jako czynnika rozwoju społeczno-ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej
<b>Działanie 2</b> Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmocnienia społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny	<b>Działanie 2</b> Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia, jako istotnych działań dla promocji regionu
<b>Działanie 3</b> Edukacja właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w zakresie zasad opieki nad nimi i ich ochrony	<b>Działanie 3</b> Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej – krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego, w tym promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych
<b>Działanie 4</b> Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego niematerialnych i materialnego, zwłaszcza zagrożonego	<b>Działanie 4</b> Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury, jako istotnego potencjału sektora społeczno-ekonomicznego
<b>Działanie 5</b> Edukacja na rzecz poznawania istniejących na przestrzeni dziejów relacji kultury polskiej z kulturami innych społeczności na terenie Lubelszczyzny	<b>Działanie 5</b> Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury, jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy



	<b>Działanie 6</b> Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego, jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i przemysłów czasu wolnego
	<b>Działanie 7</b> Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, w tym promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno-ekonomicznych

Należy podkreślić, że ranga i znaczenie dziedzictwa kulturowego Zamościa zostały w wojewódzkim programie dostrzeżone, a miasto to znajduje poczesne miejsce w części prezentującej charakterystykę zasobu województwa. Najszerzej przedstawiono Stare Miasto jako zespół o wybitnych wartościach zabytkowych i prestiżowym statusie dobra UNESCO. Równocześnie wskazano także liczne zabytkowe zespoły i pojedyncze obiekty. Zamość pojawia się również w kontekście konieczności zapewnienia miejscu UNESCO szczególnej ochrony. *Wyjątkowa pozycja Twierdzy Zamość na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO (Stare Miasto w Zamościu) wymaga szczególnej ochrony i opieki konserwatorskiej oraz ustawowego monitoringu, co jest realizowane*<sup>8</sup>. W wojewódzkim programie zwrócono też uwagę na zakończenie trwającego od 2009 roku odtwarzania „krajobrazu warownego” Twierdzy Zamość, w tym remont konserwatorski obiektów zlokalizowanych na terenie zespołu fortyfikacji Twierdzy Zamość, m.in. obiektu wojskowego na lunecie, obiektu wojskowego przed Bastionem VII, kazamat Bastionu I, Bastionu II i Bastionu IV, rekonstrukcję i uczytelnienie murów kurtyn i bastionów, rekonstrukcję narysu ziemnych dzieł obronnych, remonty i adaptacje obiektów kubaturowych: Arsenалу i Prochowni. *Zrealizowane przez Miasto Zamość prace objęły działania rewitalizacyjne zdegradowanych obszarów i poszczególnych elementów zespołu fortecznego Twierdzy. Kompleksowe działania badawcze i wykonawcze, konserwatorskie i budowlane na dużym obszarze umożliwiły uczytelnienie narysu XIX-wiecznej twierdzy, tworząc przestrzeń atrakcyjną turystycznie i krajobrazowo*<sup>9</sup>.

### **Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego**<sup>10</sup>

Politykę przestrzenną województwa najpełniej określa plan zagospodarowania przestrzennego. Plan wskazuje, jakimi działaniami w obszarze kształtowania, użytkowania i przekształcania przestrzeni należy zmierzać do osiągnięcia

celów zapisanych w strategii rozwoju województwa. Ochrona dziedzictwa kulturowego zajmuje ważne miejsce w planie wojewódzkim. Planowanie przestrzenne zajmuje się procesami przestrzennymi, sferą analizowania i programowania w tym zakresie oraz decyzjami odnośnie rozmieszczenia funkcji zagospodarowania terenu w przestrzeni.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego uznano Zamość za ośrodek subregionalny, wskazany do wzmacniania funkcji regionalnych, jeden z głównych obszarów rozwoju przestrzeni społeczno-gospodarczej oraz za ponadregionalny ośrodek obsługi turystyki ze względu na zasoby kulturowe o wyjątkowych wartościach (w szczególności historyczny układ urbanistyczny Zamościa wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa, obiekty sakralne, obiekty Renesansu Lubelskiego), rekomendując utworzenie w Zamościu parku kulturowego.

W kierunkach rozwoju przestrzennego zaakcentowano problematykę środowiska kulturowego, wskazując, że działania w tym zakresie służyć mają wykorzystaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym, w tym przede wszystkim turystyki oraz utrwalaniu tożsamości regionalnej i kreowaniu wizerunku województwa. W polityce regionalnej w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego zwrócono uwagę na eksponowanie w zagospodarowaniu wyróżniających się historycznie przestrzeni kulturowych. Stąd też, jako jeden z kierunków działań przyjęto ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym. Ochrona i opieka nad zabytkami służyć ma m.in. rewitalizacji i rewitalizacji układów urbanistycznych, a w odniesieniu do zabytkowego krajobrazu kulturowego wśród działań wymieniono: *ochronę panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych, zachowanie i konserwację zieleni komponowanej, ochronę i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym, a także wspieranie tworzenia parków kulturowych oraz szlaków kulturowych*<sup>11</sup>. Określając przestrzenne warunki realizacji regionalnej polityki rozwoju – w odniesieniu do obiektów i przestrzeni publicznych o wybitnych walorach kulturowych – ustalono obowiązek dostosowania użytkowania oraz zagospodarowania otoczenia zapewniających ich

<sup>8</sup> Tamże, s. 47

<sup>9</sup> Tamże, s. 46

<sup>10</sup> Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego przyjęty Uchwałą nr XI/162/2015 z dnia 30 października 2015 r. Sejmiku Województwa Lubelskiego

<sup>11</sup> Tamże, s. 76

zachowanie, eksponowanie i udostępnianie odpowiednio do statusu (światowego, europejskiego, krajowego), wymieniając Stare Miasto w Zamościu, jako miejsce wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznane za Pomnik Historii jako Zamość – historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku. Zamość wskazany jest także, jako jeden z ośrodków koncentracji obiektów zabytkowych, ważny w kontekście kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania, a także jako jedno z miast tzw. pasm kulturowych, które są *traktowane, jako wieloprzestrzenne struktury wyznaczone na obszarach koncentracji potencjału kulturowego pozwalającego na ukierunkowanie rozwoju turystyki i zintegrowany rozwój infrastruktury turystycznej*<sup>12</sup>. Wśród działań ukierunkowanych na zachowanie wartości zabytkowych poszczególnych obiektów, za priorytetowe uznano m.in. następujące obiekty z Zamościa: zespół rezydencjonalny, wieża ciśnień, zespół twierdzy. Warto też przytoczyć zawarte w planie ustalenia w odniesieniu do zabytkowych układów urbanistycznych, tj.:

- *zachowanie i uczytelnianie historycznych układów i funkcji rynków oraz sieci ulicznej,*
- *zachowanie lub odtwarzanie historycznego kształtowania terenu zabytkowego zespołu miejskiego (w tym cech obronności) i układu komunikacyjnego,*
- *zachowanie lub odtwarzanie elementów układów zieleni komponowanej,*
- *zachowanie powiązań przestrzenno-funkcjonalnych elementów zespołów urbanistycznych,*
- *ochronę sylwet miast poprzez prawidłowe zagospodarowanie stref ekspozycji zespołów urbanistycznych,*
- *kształtowanie uzupełniającej zabudowy w dostosowaniu do założeń historycznych,*
- *uporządkowanie ruchu kołowego uwzględniające potrzeby ograniczania uciążliwości komunikacji i likwidowania kolizji przestrzennych*<sup>13</sup>.

W planie zagospodarowania województwa wśród obszarów o szczególnej wartości kulturowej rekomendowanych do utworzenia parku kulturowego wymieniono m.in. *Park Kulturowy Renesansowego Założenia Lokacyjnego Zamościa*.

### **Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.)**<sup>14</sup>

Strategia rozwoju w diagnozie prospektywnej podjęła m.in. zagadnienia związane z zagospodarowaniem przestrzennym. W obszarze tym zwrócono uwagę na walory krajobrazowe i dziedzictwo kulturowe regionu, które

stanowią turystyczny potencjał. Jako obszary turystyczne w województwie, cenione przede wszystkim w kraju wymieniono Zamość (obok Lublina, Kazimierza Dolnego i Nałęczowa). W obszarze kultury na podstawie diagnozy prospektywnej m.in. w obszarze kultury wyznaczono cel strategiczny: *Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu*. Cel ten miał być realizowany m.in. za pomocą celu operacyjnego *Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrzregionalnej* m.in. przez odwoływanie się do tradycji wielokulturowości i włączaniu jej do regionalnych programów edukacyjnych i selektywnie wspieranych działań kulturotwórczych.

W ramach celu operacyjnego wskazano 6 kierunków działań w perspektywie do 2020 r., w tym 1 do 2030 roku: opuścić

- Opracowanie programów edukacyjnych nt. historii regionu, jego tradycji etnicznych i kulturowych, włączenie ich do nurtu edukacji obywatelskiej w szkołach.
- Wspieranie inicjatyw odtwarzania tradycji kulturowych, gospodarczych i etnicznych regionu, wzmacnianie ich edukacyjnej i kulturotwórczej roli (w perspektywie do 2030r.).
- Wspieranie organizacji prowadzących działalność promującą tradycje regionu oraz jego szanse rozwojowe.
- Stymulowanie podejmowania i wspieranie wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, społecznych, edukacyjnych i kulturalnych (np. odtwarzania tradycji) przez społeczności lokalne.
- Kompleksowe i systemowe oznakowanie tras turystycznych i dziedzictwa kulturowego regionu.
- Powołanie regionalnego forum terytorialnego<sup>15</sup>.

Ważnym kierunkiem działań z perspektywy zadań gminnego programu jest wspieranie wysiłków władz lokalnych na rzecz kompleksowej rewitalizacji oraz poprawy infrastruktury komunalnej (Cel strategiczny *Wzmacnianie urbanizacji regionu*, cel operacyjny *Wspieranie ponadlokalnych funkcji miast*)<sup>16</sup>.

### **Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Wojewódzkiego Programu Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego**<sup>17</sup>

Wojewódzki Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego jest dokumentem, który wskazuje narzędzia służące rozwojowi województwa i poprawie jego atrakcyjności. W swoich założeniach jest spójny z priorytetami i celami polityki regionalnej kraju, nawiązuje do zasad europejskiej środowiskowej polityki miejskiej, opierającej się na kryteriach zrównoważonego rozwoju. Celem nadrzędnym programu rozwoju i rewitalizacji jest

<sup>12</sup> Tamże, s. 77

<sup>13</sup> Tamże, s. 80

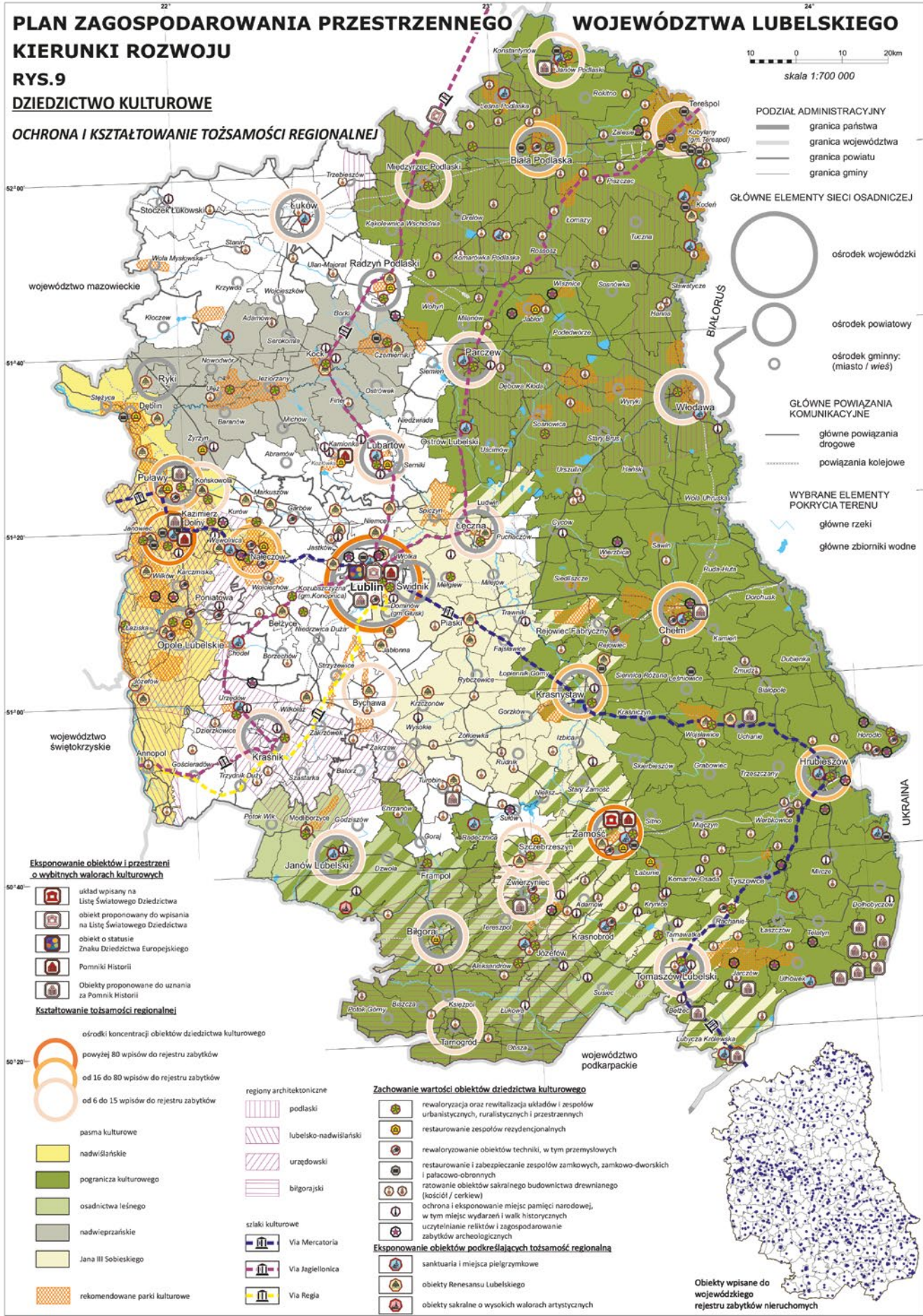
<sup>14</sup> Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta Uchwałą Nr XXXIV/559/2013 z dnia 24 czerwca 2013 r. Sejmiku Województwa Lubelskiego.

<sup>15</sup> Tamże, s. 77

<sup>16</sup> Tamże, s. 62

<sup>17</sup> Wojewódzki Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego przyjęty Uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XLVI/715/06 z dnia 24 kwietnia 2006r.





Rys.9. Dziedzictwo kulturowe – Ochrona i kształtowanie tożsamości regionalnej

*Poprawa atrakcyjności i konkurencyjności miast regionu służąca zrównoważonemu rozwojowi województwa.*

Realizacji celu nadrzędnego służyć mają trzy priorytety:

1. Rewitalizacja zdegradowanych terenów miejskich;
2. Poprawa standardów funkcjonowania i rozwoju miast;
3. Wzrost i efektywne wykorzystanie potencjału miast.

Priorytety te są spójne z założeniami gminnego programu miasta Zamość.

### **Zakres, w jakim GPONZ odnosi się do Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Zamojskiego na lata 2019–2022<sup>18</sup>**

Aktualny program opieki nad zabytkami Powiatu Zamojskiego – w odniesieniu do zasobu i potencjału dziedzictwa kulturowego miasta Zamość – wykazuje niezwykle niekonsekwencję. Z jednej strony niemal całkowicie pomija zagadnienia dotyczące dziedzictwa kulturowego miasta Zamość. Brak w nim zarówno jakiegokolwiek charakterystyki zasobu i potencjału dziedzictwa miasta, jak i odniesień programowych (celów, priorytetów, zadań) dotyczących ochrony oraz rozwoju, w oparciu o bezsprzecznie najcenniejszy na terenie powiatu, zasób zabytków zlokalizowanych na terenie miasta Zamość. Równocześnie miasto Zamość i działające na jego terenie instytucje kultury zostały dostrzeżone, jako istotne w kształtowaniu polityki ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu.

Wspomniane jest zamojskie muzeum, jako jednostka kultury, której działalność ma znaczenie w zachowaniu dziedzictwa kulturowego powiatu oraz „podtrzymywaniu zbiorowej pamięci”. W syntetycznej historii obszaru obecnego powiatu wymieniony jest kanclerz Jan Zamojski – założyciel Zamościa i twórca Ordynacji Zamojskiej, natomiast w podrozdziale „Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla Powiatu Zamojskiego – Zamość – dobro UNESCO nie jest nawet wzmiankowane. W charakterystyce najważniejszych zabytków także całkowicie pominięto obiekty z terenu miasta.

W prezentacji dziedzictwa niematerialnego, wśród ponad 20 stowarzyszeń i instytucji z terenu powiatu, zajmujących się promocją dziedzictwa wymieniono kilka działających na terenie miasta Zamość, w tym m.in. Zamojski Dom Kultury, Muzeum Zamojskie, Zamojskie Towarzystwo „Renesans”, Stowarzyszenie Twórców Ludowych – Oddział w Zamościu, Zamojskie Centrum Informacji Turystycznej i Historycznej w Zamościu.

Ewidentnym błędem jest informacja, że na terenie Powiatu Zamojskiego nie występują (...) pomniki historii...<sup>19</sup> Zabytki miasta Zamość pominięto również w zawartych w programie wykazach zabytków z terenu powiatu, wpisanych do rejestru zabytków – nieruchomości, archeologicznych i ruchomych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że strategiczny dokument Powiatu Zamojskiego w dziedzinie ochrony oraz wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego, za jaki uznać należy powiatowy program opieki nad zabytkami, nie uwzględnia niezwykle cennego zabytkowego zasobu miasta Zamość.

### **Zakres, w jakim GPONZ odnosi się do Strategii Rozwoju Powiatu Zamojskiego na lata 2007–2020<sup>20</sup>**

Podobnie jak w przypadku powiatowego programu opieki nad zabytkami, strategiczny dokument powiatu zamojskiego nie odnosi się do miasta Zamość, a bardzo ogólnikowo potraktowane dziedzictwo kulturowe skupia się na zabytkach spoza Zamościa. Zabytki miasta w ogóle nie zostały przedstawione w dokumencie, Zamość nie jest również nawet wspomniany w prezentacji walorów turystyczno-krajoznawczych powiatu.

Obowiązujący strategiczny dokument rozwoju powiatu zamojskiego pomija zagadnienia związane z dziedzictwem kulturowym oraz rozwojem w oparciu o tę sferę.

<sup>18</sup> Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Zamojskiego na lata 2019–2022 przyjęty Uchwałą nr VIII/85/2019 z dnia 26 czerwca 2019 r. Rady Powiatu Zamojskiego.

<sup>19</sup> Tamże, s. 44

<sup>20</sup> Strategia Rozwoju Powiatu Zamojskiego na lata 2007–2020 przyjęta Uchwałą nr 9/37/2007 Rady Powiatu w Zamościu z dnia 27 czerwca 2007 roku





## Zamojskie kamienice i ich podwórka



Reprezentacyjna pierzeja rynkowa z bogactwem form i barw kamienic poddanych działaniom konserwatorskim (fot. A. Siwek)



Blok zabudowy przyrynekowej z charakterystycznym ciągiem podcieni w parterze (fot. A. Siwek)





Rynek Solny – zabudowa historyczna restaurowana w 2 poł. XX w. i w drugiej dekadzie XXI w. (fot. A. Siwek)



Charakterystyczny rytm, gabaryt i formy zabudowy historycznego układu urbanistycznego Zamościa (fot. A. Siwek)





System bram i przejść wprowadza w tajemniczy świat podwórek (fot. A. Siwek)



Konserwatorska aranżacja przestrzeni podwórek wzbogacona kompozycją zieleni (fot. M. Lackorzyńska-Serafin, z zasobów UM Zamość)





Współczesna kreacja wnętrza podwórzowego z udziałem kompozycji ogrodowej (fot. M. Lackorzyńska – Serafin. z zasobów UM Zamość)



Strefa rekreacyjna w ciągu wnetrz podwórzowych, z kompozycją zieleni i malowniczym wglądem widokowym – duża wartość kompozycyjna w tkance miasta historycznego (fot. A. Siwek)

## 5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA

### 5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta (analiza dokumentów programowych miasta)

- *Strategia Rozwoju Miasta Zamość do roku 2020;*
- *Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Zamość na lata 2017–2023;*
- *Stare Miasto w Zamościu. Plan Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa UNESCO, oprac. B. Szmygin, A. Fortuna-Marek, A. Siwek, Zamość 2018;*
- *Strategiczny Plan Terytorialny Miasta i Gminy Zamość;*
- *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Zamość.*

#### Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Strategii Rozwoju Miasta Zamość do roku 2020<sup>21</sup>

Strategia Rozwoju to ważny dokument, który powinien ułatwiać władzom samorządowym realizację długookresowych celów rozwoju Miasta. W założeniach przyjęto, że strategia rozwoju wraz ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego stanowić będzie nadrzędny dokument wobec innych dokumentów przyjmowanych przez władze miasta.

W opracowaniu dokonano diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej. Wśród problemów dostrzeżono

m.in. wiele ograniczeń i przeszkód, które wprost wiążą się z zagadnieniami istotnymi dla gminnego programu opieki nad zabytkami. Należą do nich przede wszystkim: *niski stopień wykorzystania potencjału kulturowego Starego Miasta, słabo wykorzystany potencjał historyczny i wizerunek Zamościa do dynamizowania rozwoju gospodarczego Miasta, zły stan techniczny większości budynków komunalnych, niewystarczająco zagospodarowany zalew i tereny wokół zalewu, niski poziom zainteresowania ofertą kulturalną wśród mieszkańców, zanikanie poczucia wspólnoty z „małą ojczyzną”, jaką jest Zamość, małe poczucie odpowiedzialności za Miasto, jako wspólne dobro, zanikanie więzi i obniżający się poziom integracji społeczności lokalnej<sup>22</sup>. Równocześnie wśród czynników rozwojowych kwestie związane z dziedzictwem kulturowym miasta znalazły istotne miejsce. Wymienić można m.in.: wpis Starego Miasta na Listę UNESCO, zabytkowy charakter miasta z dużą liczbą obiektów zabytkowych, zrewitalizowane Stare Miasto, bogata oferta kulturalna (w tym imprezy bezpłatne, plenerowe), turystyczny charakter Miasta i związana z tym możliwość podjęcia pracy sezonowej, mpzp dla całego miasta, bogata oferta kulturalna instytucji kultury i innych organizatorów życia kulturalnego; dobra wielostronna współpraca instytucji kultury, miasta i innych organizatorów życia kulturalnego; rozwinięta baza noclegowo-hotelowa, rozwój szlaku rowerowego Green Velo, rozwijająca się promocja turystyczna. W ramach tworzenia diagnozy stanu miasta na potrzeby opracowania strategii wykonane zostały wśród mieszkańców badania ankietowe. Interesujące są odpowiedzi respondentów dotyczące wskazania, jakim miastem, powinien być Zamość w przyszłości. Największa liczba ankietowanych wybrała odpowiedź*

<sup>21</sup> *Strategia Rozwoju Miasta Zamość do roku 2020, Zamość lipiec – wrzesień 2014 r. T.I. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej miasta (ilościowa); T.II. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej miasta (jakościowa); T.III. Wdrożenie Strategii Rozwoju Miasta Zamość do roku 2020*

<sup>22</sup> Tamże, T.II, s. 7–12

„turystyki kulturowej” – 21,6% wskazań<sup>23</sup>. Odpowiadając na pytanie co powinno być wizytówką miasta najwięcej – 40,3% ankietowanych odpowiedziało, że zabytki.

Szereg przyjętych w strategii celów operacyjnych, koreluje z celami niniejszego gminnego programu opieki nad zabytkami. Są to m.in. następujące cele: *Zachowany ład przestrzenny w Mieście; Zwiększona powierzchnia terenów rekreacyjnych i zieleni w Mieście; Wysokie standardy zachowania środowiska naturalnego w Mieście; Poprawa dostępności infrastruktury turystycznej w Mieście; Utrzymywanie i rozwój funkcji turystycznych Miasta; Wysoki poziom zainteresowania ofertą turystyczną Zamościa; Dostępna, całoroczna, różnorodna o wysokim standardzie i atrakcyjności oferta wydarzeń kulturalnych wpływająca na kształtowanie kompetencji odbiorców; Rozwinięte społeczeństwo obywatelskie – wysoki kapitał społeczny*<sup>24</sup>.

Zaplanowane konkretne zadania nazwane zadaniami realizacyjnymi także są istotne dla celów i zadań programu opieki nad zabytkami. Należą do nich m.in.: Rewitalizacja/porządkowanie terenów niezagospodarowanych oraz zdegradowanych (m.in. powojennych, przemysłowych, rekreacyjnych); Rewitalizacja zabytkowej tkanki miejskiej, w tym terenu Starego Miasta oraz jego najbliższego otoczenia, Poprawa atrakcyjności i funkcjonalności przestrzeni publicznej, w tym tworzenie nowych i ulepszanie istniejących zespołów małej architektury; Poprawa estetyki Miasta; Zagospodarowanie bulwarów spacerowych; Rewitalizacja zalewu miejskiego i terenów przyzalewowych; Rozwijanie infrastruktury turystycznej (ścieżek rowerowych, ścieżek spacerowych oraz szlaków turystycznych), w tym we współpracy z innymi gminami i podmiotami; Wspieranie uczestników branży turystycznej w rozwijaniu infrastruktury służącej obsłudze ruchu turystycznego; Wykreowanie i promowanie marki i produktów Zamościa; Opracowanie długookresowej koncepcji rozwoju turystyki, w tym koncepcji zintegrowanego produktu turystycznego Zamościa; Utworzenie klastra turystycznego; Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji i promocji turystycznej; Stałe działania na rzecz pozyskania inwestorów w zakresie rozszerzenia infrastruktury turystycznej; Prowadzenie działań edukacyjnych, informacyjnych, pokazowych na rzecz podnoszenia jakości usług turystycznych; Wzmocnienie funkcji turystycznej i rekreacyjnej starówki miejskiej; Stały monitoring rynku turystycznego (prowadzenie badań); Wypracowanie cyklicznej imprezy wizerunkowej o znaczeniu krajowym; Promowanie potencjału i walorów kulturowych Zamościa; Współpraca z innymi samorządami na rzecz wspólnego promowania walorów turystycznych w regionie.

Podsumowując, stwierdzić można, że założenia programowe strategii rozwoju miasta, przyjęte cele i zadania

są spójne z priorytetami i zadaniami niniejszego gminnego programu opieki nad zabytkami.

### **Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Zamość na lata 2017–2023**<sup>25</sup>

*Rewitalizacja zakłada optymalne wykorzystanie specyficznych uwarunkowań danego obszaru oraz wzmocnienie jego lokalnych potencjałów (w tym także kulturowych) i jest procesem wieloletnim, prowadzonym przez interesariuszy (m.in. przedsiębiorców, organizacje pozarządowe, właścicieli nieruchomości, organy władzy publicznej, etc.) tego procesu, w tym przede wszystkim we współpracy z lokalną społecznością.*

Program w obecnym kształcie stanowi kolejną aktualizację dokumentu<sup>26</sup> wynikającą z możliwości wprowadzania modyfikacji określonych w części II Wizja stanu i obszaru po przeprowadzeniu rewitalizacji i części III Wdrażanie i monitoring.

W charakterystyce i diagnozie sytuacji przestrzenno-społeczno-gospodarczej miasta syntetycznie zaprezentowano uwarunkowania kulturowo-historyczne, zwracając uwagę na wybitne wartości kulturowe miasta, o których randze *decyduje ilość i jakość zabytkowych zespołów i elementów dawnej struktury przestrzennej i ciągłość powiązań krajobrazowych i funkcjonalnych między nimi oraz autentyczność*<sup>27</sup>. Na podstawie diagnozy stanu oraz analiz sfer: społecznej, gospodarczej i funkcjonalno-przestrzennej wyznaczono obszar zdegradowany oraz obszar rewitalizacji. Obszarem przeznaczonym do rewitalizacji jest Stare Miasto w następujących granicach: teren ograniczony ulicami Studzienną i Peowiazków (od północy), ulicą Gustawa Orlicz-Dreszera (od wschodu), obszarem na wysokości ulicy Podleśnej (od zachodu) oraz ulicami Szczepkowską, Drogą Męczenników Rotundy, Partyzantów i fragmentem ulicy Okopowej (od południa).

W ocenie stanu tego obszaru zwrócono uwagę, iż pomimo prowadzonego konsekwentnie od wielu lat procesu rewaloryzacji, a ostatnio wdrożenia rewitalizacji ta historyczna część miasta nadal wymaga poprawy stanu technicznego obiektów i infrastruktury oraz działań zmierzających do rozwiązywania problemów społecznych. Warto zauważyć, że za priorytet uznano ochronę wartości zabytkowych układu przestrzennego i poszczególnych obiektów, ze wskazaniem, że wszystkie prace planowane w ramach rewitalizacji muszą odbywać się z uwzględnieniem potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego, zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi i właściwymi pozwoleniami na realizację inwestycji.

<sup>23</sup> Drugie miejsce zajęła odpowiedź: „centrów logistycznych wykorzystujących potencjał położenia przygranicznego/LHS” (17%), trzecie: „przemysłu” (16,2%), czwarte „Kultury i sztuki” (15,2%) Tamże, T.II., s. 25

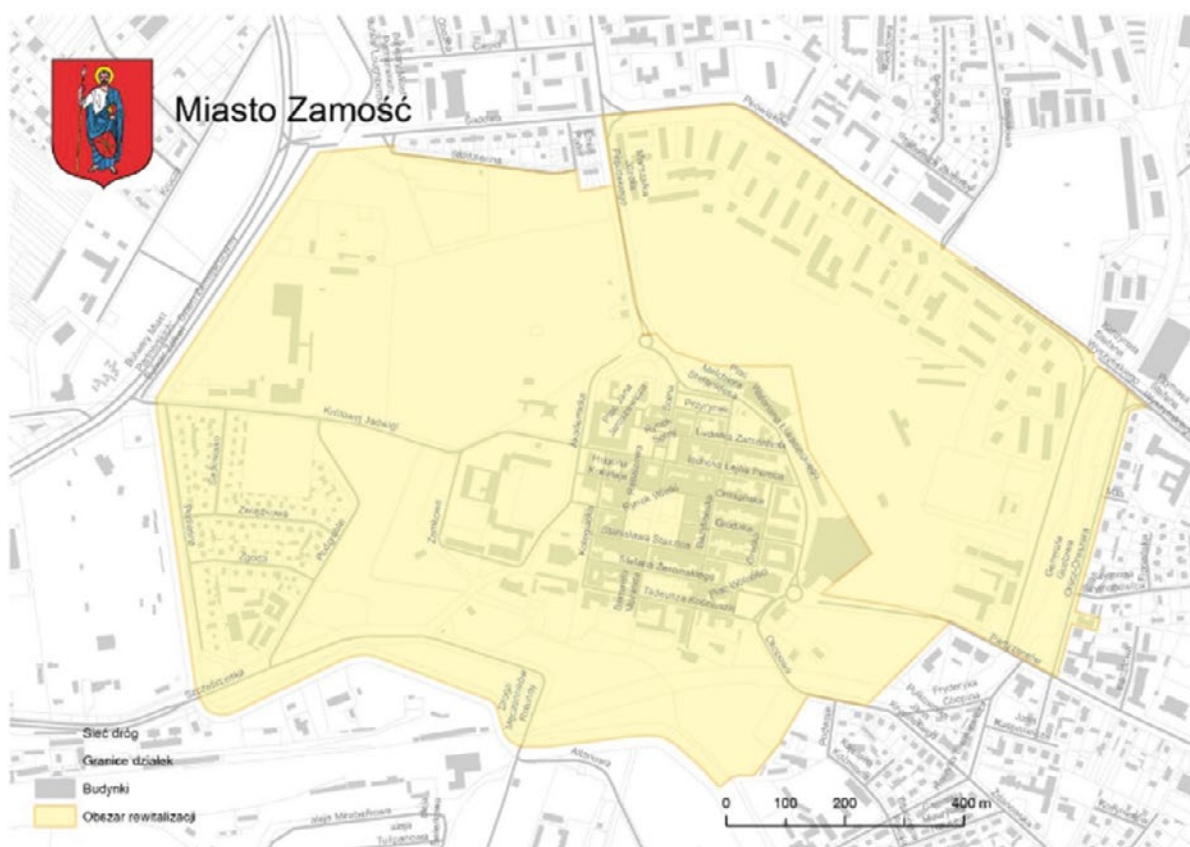
<sup>24</sup> Wybrane cele operacyjne spośród 30 wszystkich celów operacyjnych, tamże s. 12–13

<sup>25</sup> Uchwała nr XII/163/19 Rady Miasta Zamość z dnia 26 sierpnia 2019 w sprawie aktualizacji *Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Zamość na lata 2017–2023*

<sup>26</sup> Jest to aktualizacja uchwały z dnia 30 października 2017 roku Uchwała Nr XXXIV/436/2017 Rady Miasta Zamość w sprawie aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Zamość na lata 2017–2023.

<sup>27</sup> *Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Zamość na lata 2017–2023*, s. 26





Wyznaczony obszar rewitalizacji. Źródło: *Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Zamość na lata 2017–2023*, Mapa 15, s. 68

Z punktu widzenia celów niniejszego gminnego programu przeprowadzona diagnoza stanu w oparciu o zdefiniowane wskaźniki, wsparta konsultacjami społecznymi unaoczniała dużą skalę potrzeb oraz ich zróżnicowany charakter w wielu wymiarach funkcjonowania obszaru rewitalizacji. W sferze społecznej są to z jednej strony negatywne aspekty demograficzne (m.in. wyludnianie, starzenie się społeczeństwa), wysoka skala problemu bezrobocia, a równocześnie duża aktywność społeczna w zakresie kultury – działalność licznych stowarzyszeń, organizacji i instytucji kultury, liczne cykliczne wydarzenia kulturalne, m.in. związane z dziedzictwem niematerialnym (np. „Jarmark

Hetmański”, Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny „Eurofolk”, rekonstrukcja „Szturm Twierdzy Zamość”, cykle „Teatralne lato”, koncerty) oraz działalność muzeów i galerii. W sferze gospodarczej istotną rolę odgrywa turystyka kulturowa, stymulująca rozwój przemysłu turystycznego (działalność biur podróży, biur turystycznych, duża baza gastronomiczna i hotelarska, liczne i zróżnicowane obiekty usługowe, handlowe i inne zaliczane do tzw. przemysłów czasu wolnego). W LPR dostrzeżono bezpośredni związek rozwoju tej dziedziny gospodarczej z faktem wpisu Starego Miasta na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

W każdej strefie wyznaczony został cel strategiczny

Sfera	Cel strategiczny
Sfera społeczna	Wyższy standard i lepsza jakość życia mieszkańców obszaru rewitalizacji oraz ograniczenie zjawiska wykluczenia społecznego.
Sfera gospodarcza	Wyższy poziom aktywności gospodarczej mieszkańców.
Sfera przestrzenno-funkcjonalna	Ukształtowanie przestrzeni obszaru rewitalizacji zgodnie z wymaganiami ładu przestrzennego oraz zapewnienie wysokiej dostępności i jakości infrastruktury.
Sfera techniczna	Lepszy stan techniczny infrastruktury publicznej dzięki zastosowaniu rozwiązań technicznych i infrastrukturalnych podnoszących bezpieczeństwo i komfort życia mieszkańców.
Sfera środowiskowa	Zwiększona ochrona i poszanowanie środowiska przyrodniczego oraz optymalne wykorzystanie zasobów naturalnych na obszarze rewitalizacji.



Wśród wskazanych podstawowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych zaplanowano 22 projekty. W kontekście zadań gminnego programu najważniejsze są przede

wszystkim następujące, wybrane *Projekty podstawowe* oraz *Projekty uzupełniające* zaplanowane w ramach procesu rewitalizacji <sup>28</sup>:

<sup>28</sup> Wymienione poniżej projekty stanowią wybór planowanych przedsięwzięć zawartych w Lokalnym Programie Rewitalizacji, s. 94–95

Projekty podstawowe	
Tytuł projektu	Wnioskodawca
Zamojska Akademia Kultury	Miasto Zamość
Zamojskie Eksperymentorium	Miasto Zamość
Remont i modernizacja Rotundy Zamojskiej	Miasto Zamość
Rewitalizacja Starego Miasta w Zamościu	Miasto Zamość
Scalenie przestrzenne i krajobrazowe terenów fortyfikacji z ekspozycją relikwii i założeń ogrodowych wokół Kościoła Św. Mikołaja w Zamościu	Zgromadzenie Redemptorystów Dom Zakonny w Zamościu
Remont i modernizacja największego XVII-wiecznego barokowego kościoła oo. Franciszkanów w Polsce – Zamość	Parafia Rzymskokatolicka Zwiastowania NMP oo. Franciszkanów w Zamościu
Remont zabytkowego budynku „Wikarówki” wraz z zagospodarowaniem terenu oraz elewacji wejścia do Kazaemat Bastionu II na cele utworzenia „Skarbcza Historii, Sztuki i Nauki” w Zamościu	Parafia Katedralna Zmartwychwstania Pańskiego i Św. Tomasza Apostoła w Zamościu <sup>29</sup>
Dom Trzeciego Tysiąclecia im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego	Centrum Caritas Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej
Rewaloryzacja obiektu zabytkowego – dawny dom kahalny w Zamościu	Przedsiębiorca
Przebudowa dawnej „Wozowni” na cele turystyczno-hotelowe	Euro-car sp. z o.o.
Akcja Integracja	NS Konsulting
3 A – atrakcyjnie, artystycznie, aktywnie” – Zamojskie Centrum Wolontariatu	Stowarzyszenie Zamojskie Centrum Wolontariatu
Zamojskie Laboratorium Przedsiębiorczości Społecznej	Zamojskie Forum Inicjatyw Społecznych – Związek Stowarzyszeń
Manufaktura „U zamojskiego artysty”	Stowarzyszenie ART AVANT
Teatr Art Avani II piętro	Stowarzyszenie ART AVANTI

<sup>29</sup> Prace remontowe Bastionu zakończono w 2019, a w „Wikarówce” planowo w 2020 r.

Projekty uzupełniające	
Zwiększenie dostępności zalewu miejskiego w Zamościu, jako miejsca aktywnej rekreacji w sąsiedztwie zamojskiego zespołu staromiejskiego	Miasto Zamość
Dom Florentyna Zamość – Koszary	Przedsiębiorca Achthoven Polska Sp. z o.o.

Programowane projekty wpisują się w cztery działania, z których najbardziej powiązane z zagadnieniami gminnego programu (bezpośredni lub pośrednio) są wybrane projekty w następujących działaniach:

Działanie nr 1 – *Inwestycja w dzieci szansą na przeciwdziałanie starzeniu się społeczeństwa – rozwój infrastruktury i oferty edukacyjno-kulturalnej.*

Projekt 1.3. Rewitalizacja Starego Miasta w Zamościu obejmujący obszar: Stare Miasto, Planty, Bastion VI, ulica Łukasińskiego, Plac Stefanidesa wraz z przyległymi ulicami, ulica Akademicka, Grecka, Żeromskiego, Kościuszki, Plac Wolności, Plac przed Katedrą, Plac Broni, Skwer Jana Pawła II bloki kamienic mieszczańskich i dziedzińce Starego Miasta, tereny poforteczne – zielone wokół Starego Miasta.

Główne zadania w projekcie to m.in.:

1. *Modernizacja strychu szkoły z przeznaczeniem na usługi hotelarskie.*
2. *Zagospodarowanie i modernizacja przestrzeni publicznej i terenów rekreacyjnych zespołu staromiejskiego w tym otoczenia szkoły.*
4. *Rewitalizacja Bastionu VI Twierdzy Zamość;*
5. *Remont z pracami konserwatorskimi dziedzińca Bloku VI kamienic mieszczańskich Starego Miasta*
6. *Remont z pracami konserwatorskimi dziedzińca Bloku VII kamienic mieszczańskich Starego Miasta;*
7. *Remont z pracami konserwatorskimi dziedzińca Bloku IA kamienic mieszczańskich Starego Miasta;*
8. *Przebudowa ulicy Łukasińskiego i Placu Stefanidesa, Akademickiej, Greckiej, Żeromskiego, Kościuszki, Placu Wolności, Placu przed Katedrą, Placu Broni, Skweru Jana Pawła II;*
9. *Utworzenie terenu rekreacyjnego o charakterze ogólnodostępnym dla dzieci, młodzieży i dorosłych na terenach pofortecznych;*

Działanie nr 3 *Potencjał turystyczny szansą na rozwój Miasta*

Projekty ww. działania polegają głównie na wykonaniu prac remontowych, konserwatorskich, modernizacyjnych oraz na adaptacjach do nowych funkcji zabytkowych obiektów zlokalizowanych na Starym Mieście. W ramach działania planowane są m.in. następujące projekty:

- Projekt 3.1. Remont i modernizacja Rotundy Zamojskiej
- Projekt 3.2. Zamojskie Eksperymentatorium obejmujący część obiektu Bastionu VII w Zamościu, zlokalizowanego przy ul. W. Łukasińskiego 2 w Zamościu, która zajmie część powierzchni Bastionu VII

- Projekt 3.3. Zamojska Akademia Kultury
- Projekt 3.4. Przebudowa dawnej „Wozowni” na cele turystyczno-hotelowe
- Projekt 3.5. Remont i modernizacja największego XVII-wiecznego barokowego kościoła oo. Franciszkanów w Polsce – Zamość
- Projekt 3.6. Scalenie przestrzenne i krajobrazowe terenów fortyfikacji z ekspozycją relikwii i założen ogrodowych wokół Kościoła Św. Mikołaja w Zamościu
- Projekt 3.7. Remont zabytkowego budynku „Wikarówki” wraz z zagospodarowaniem terenu oraz elewacji wejścia do Kazamat Bastionu II na cele utworzenia „Skarbcza Historii, Sztuki i Nauki” w Zamościu
- Projekt 3.8. Zwiększenie dostępności zalewu miejskiego w Zamościu jako miejsca aktywnej rekreacji w sąsiedztwie zamojskiego zespołu staromiejskiego
- Projekt 3.9. Przebudowa wraz z termomodernizacją obiektów stanowiących zespół hotelowy (hotel „Mercure”)

Projekty związane z rewaloryzacją wybranych obiektów zabytkowych zaplanowane też zostały w ramach działania nr 4 *Wsparcie aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców.*

W LPR przedstawiono do każdego działania charakterystykę zakresu projektu oraz szacunkową wartość projektu. Szacowaną wartość wszystkich projektów podstawowych obliczono na 179 494 333 zł<sup>30</sup>, natomiast projektów uzupełniających 44 180 088 zł<sup>31</sup>. Do każdego projektu obok szacowanej wartości projektu, wskazano źródła finansowania oraz wysokość środków finansowych w rozbiu na: środki prywatne, środki publiczne/fundusze europejskie oraz budżet gminy (np. dotacje, budżet obywatelski).

### **Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Planu Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa UNESCO<sup>32</sup>**

Dokument „Stare Miasto w Zamościu – Plan Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa UNESCO” przede

<sup>30</sup> Tamże, s. 149

<sup>31</sup> Tamże, s. 150

<sup>32</sup> Uchwała Nr V/77/2019 Rady Miasta Zamość z dnia 25. 02.2019 w sprawie przyjęcia Planu Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa Starego Miasta w Zamościu (plan zarządzania pt. *Stare Miasto w Zamościu. Plan Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa UNESCO, oprac. B. Szmygin, A. Fortuna-Marek, A. Siwek, Zamość 2018*)

wszystkim koncentruje się na zagadnieniach związanych z ochroną zabytkowego zespołu Zamościa w granicach wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO i strefy buforowej. Plan zarządzania przedstawia w szczegółowy sposób szereg problemów dotyczących systemu ochrony konserwatorskiej i zabytkowych obiektów w tym zespole.

Głównym celem planu zarządzania jest ochrona wartości zespołu staromiejskiego w Zamościu wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, poprzez udoskonalenie systemu jego ochrony i zarządzania. W dokumencie tym przyjęto założenie połączenia ochrony wartości zabytkowych ze współczesnym użytkowaniem i rozwojem zespołu staromiejskiego.

Plan zarządzania jest dokumentem strategicznym, kierunkowym, który został opracowany na okres dziesięciu lat. Plan kompleksowo prezentuje informacje charakteryzujące Zamość jako dobro UNESCO, funkcjonujący system ochrony i zarządzania oraz określa problemy do rozwiązania oraz działania służące jego ochronie, użytkowaniu i wykorzystaniu.

W Planie zarządzania wskazano m.in. kluczowe działania, które ze względu na ich charakter ujęto w trzech grupach:

- a. Administracyjne
  - b. Inwestycyjne
  - c. Funkcjonalne
- A. Działania administracyjne
    1. Uporządkowanie granic obszarów wskazanych w ramach poszczególnych form ochrony.
    2. Powołanie Zarządcy Zespołu Staromiejskiego w Zamościu, odpowiedzialnego za obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO
  - B. Działania inwestycyjne
    3. Rozszerzenie i intensyfikacja programu prac konserwatorskich, remontowych i rewitalizacyjnych
    4. Połączenie wizualne, przestrzenne, funkcjonalne i komunikacyjne zespołu staromiejskiego z zalewem
    5. Zagospodarowanie terenu przed Pałacem Zamoyskich, jako przestrzeni publicznej łączącej Pałac z zespołem staromiejskim
    6. Budowa wielofunkcyjnego Centrum Kultury (Filharmonii)
    7. Prywatyzacja zasobu mieszkaniowego na terenie starego miasta
  - C. Działania funkcjonalne
    8. Ograniczenie ruchu samochodowego i parkowania na terenie zespołu staromiejskiego
    9. Rozśrodkowanie działalności organizowanej na Rynku Wielkim
    10. Zorganizowanie systemu roweru miejskiego<sup>33</sup>

<sup>33</sup> Stare Miasto w Zamościu. Plan Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa UNESCO, s.277–296

W przyjętym przez samorząd miasta strategicznym dokumencie sformułowano szereg wniosków i zaleceń dotyczących ochrony zabytkowego zasobu i wartości. W planie tym założono, że wnioski i działania powinny zostać uwzględnione i rozwinięte w gminnym programie opieki nad zabytkami.

Adekwatnie do ustawowych celów, któremu służyć mają programy opieki nad zabytkami i do możliwości realizacyjnych w czteroletniej perspektywie czasowej wiele zadań GPOnZ wprost odnosić się będzie do działań wskazanych w planie zarządzania. Można powiedzieć, że z oczywistych względów GPOnZ stanowi kontynuację założeń planu zarządzania, m.in. poprzez uszczegółowienie wybranych działań i zadań.

### **Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Strategicznego Planu Terytorialnego Miasta i Gminy Zamość**

Plan terytorialny opracowany został na bazie porozumienia podpisanego w 2016 r. pomiędzy samorządami: Miasta Zamość i Gminy Zamość. Jest to wieloletni dokument strategiczny dla obszaru funkcjonalnego ww. jednostek samorządowych, którego głównym celem jest rozwój obszaru poprzez racjonalne wykorzystanie zasobów i walorów oferowanych przez miasto oraz gminę. Cel ten zaplanowano osiągnąć m.in. poprzez następujące działania: wspieranie istniejących i potencjalnych przedsiębiorców w pozyskiwaniu środków na rozwój, stworzenie spójnej, zintegrowanej oferty pobytowej dla turystów w celu wydłużenia czasu pobytu, zespolenie działań w sferze publicznej w zakresie rozwoju turystyki, synchronizacja działań kulturalnych w celu zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze i przyciągnięcia turystów.

Warto zauważyć, że *Ogólnie, sytuacja pod względem turystycznym obszaru Zamościa jest poprawna, chociaż do poprawy pozostają kwestie marketingu terytorialnego obszaru, zwłaszcza z nastawieniem na turystów zagranicznych i zwiększenie atrakcyjności turystycznej miasta na arenie międzynarodowej*<sup>34</sup>. Zwrócono także uwagę na niewystarczająco rozwiniętą bazę do obsługi ruchu turystycznego, zbyt małą liczbę ścieżek turystycznych, niewystarczające środki finansowe na działania inwestycyjne i promocję, niski poziom integracji społeczności lokalnej.

Wśród szans rozwojowych wymieniono m.in. szereg elementów związanych z turystyką kulturową, tj. stworzenie spójnego produktu turystycznego, wykorzystującego potencjał historyczno-kulturowy miasta Zamość i walory przyrodniczo-kulturowe gminy Zamość, w powiązaniu z szerszym układem Roztocza, wzrost popularności turystyki, w szczególności weekendowej i krajoznawczej, większe zainteresowanie Polską, jako miejscem wypoczynku, regionalną politykę promocji walorów turystycznych Lubelszczyzny.

<sup>34</sup> Strategiczny Plan Terytorialny Miasta i Gminy Zamość, Część Ogólna, Zamość, październik 2016, s. 52



Istotne miejsce w kierunkach działań strategicznego planu terytorialnego ma turystyka. Zaplanowano stworzenie spójnej, zintegrowanej oferty pobytowej dla turystów w celu wydłużenia czasu pobytu. Ma temu m.in. służyć *powiązanie poszczególnych atrakcji w zintegrowany produkt turystyczny, umożliwiający tworzenie kilku – lub kilkunastodniowych pakietów pobytowych, zorientowanych na potrzeby różnych grup odbiorców. Takie pakiety, uwzględniające kalendarz wydarzeń kulturalnych, powinny być oferowane przez organizatorów turystyki, z szerokim wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi zarządzania oraz możliwości, jakie dają techniki informacyjno-komunikacyjne. Niezbędne w tym zakresie jest wspieranie rozwoju przedsiębiorczości (w tym bazy noclegowej i gastronomicznej, usług turystycznych, usług rzemieślniczych – rękodzieła, regionalnych kulinariów), wykorzystującej istniejącą publiczną infrastrukturę turystyczną (szlaki turystyczne, ścieżki rowerowe, obiekty zabytkowe i lokalne pomniki historii, itd.) oraz zachęcanie do włączenia się w szersze inicjatywy współpracy (klastrowania) w układzie Roztocza<sup>35</sup>.*

Tak sformułowane działania i zadania są spójne z celami gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Zamość.

### **Zakres, w jakim GPOnZ odnosi się do Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Zamość<sup>36</sup>**

W Studium Zamościa zagadnienia związane z dziedzictwem kulturowym, potrzebą jego ochrony i wykorzystania dla rozwoju znajdują poczesne miejsce. Jako jeden z głównych celów rozwoju przyjęto: *wykorzystanie wybitnych tradycji historycznych miasta, jako czynnika jego międzynarodowego prestiżu dla rozwoju funkcji turystycznych i kulturotwórczych (dla realizacji tego celu niezbędne jest w wyznaczonych strefach wykonanie określonych prac dokumentacyjnych, planistycznych i prowadzenie polityki przestrzennej i inwestycyjnej zgodnie z ustaleniami zawartymi w tych opracowaniach)<sup>37</sup>.*

W studium założono zrównoważony rozwój miasta, który powinien być realizowany w oparciu o kilka zasad, m.in.:

- zasadę planowania i zarządzania rozwojem przestrzennym w harmonii ze środowiskiem przyrodniczym i dziedzictwem kulturowym,
- zasadę ochrony dziedzictwa kulturowego miasta, w tym Starego Miasta, wpisanego na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO i uznanego za Pomnik Historii, a w tym: – *ochrona dziedzictwa kulturowego, warunkująca zarówno dalszy kulturowy rozwój, jak i spójność*

*no-ekonomiczną, atrakcyjność miasta, traktowana, jako jedno z najbardziej istotnych działań w gospodarowaniu przestrzenią miasta, m.in. realizowana poprzez opracowanie planu zarządzania obszarem Starego Miasta i terenami pofortecznymi, jako obiektów wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa, – rewitalizacja Starego Miasta ze względu na jego historię, wartość kulturową i unikalny charakter zachowanego układu przestrzennego<sup>38</sup>;*

- – zasadę kreowania w sposób charakterystyczny dla miasta elementów krystalizujących jego strukturę przestrzenną i krajobraz, takich jak Stare Miasto i Planty, Park Kulturowy i inne śródmiejskie i miejskie przestrzenie publiczne;
- zasadę utrzymania i kreowania tożsamości miasta przy wykorzystaniu istniejących walorów kulturowych i przyrodniczych, miejsc niezwykłych.

W celu realizacji polityki przestrzennej miasta przyjęto hierarchizację przestrzeni miasta poprzez wprowadzenie stref przestrzennych, skupiających główne funkcje miasta. Funkcje związane z dziedzictwem kulturowym, turystyką i wymianą międzynarodową uznano za strefę o znaczeniu międzynarodowym. Poprawę wizerunku miasta poprzez rewitalizację jego prestiżowych stref a także ich przekształcanie, dopełnianie i porządkowanie w wyznaczonych obszarach, pod ścisłym nadzorem służb konserwatorskich przyjęto, jako ważny element celów strategicznych.

W uwarunkowaniach sprzyjających realizacji celów, zwrócono m.in. uwagę, że to dziedzictwo kulturowe Zamościa sprawia, że utrzymuje się wizerunek miasta, jako unikalne historyczne miejsce o wysokiej krajowej i międzynarodowej randze, budzące zainteresowanie turystów.

Równocześnie, wśród uwarunkowań ograniczających realizację celów trafnie wskazano, że: *przestrzenie publiczne miasta nie tworzą czytelnego systemu (poza ścisłym obrębem Starego Miasta), a ich jakość nie jest wystarczająca dla miasta nastawionego na rozwój turystyki i kontaktów międzynarodowych, infrastruktura turystyczna nie stanowi wystarczającej oferty dla promowania turystyki, istnieją rozległe rejony miasta wymagające pilnej i gruntownej rewitalizacji lub rewaloryzacji jak np. Stare Miasto, obszar projektowanego Parku Kulturowego...*<sup>39</sup>

W uwarunkowaniach wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej syntetycznie zaprezentowano historię miasta i rozwoju układu urbanistycznego oraz wykazy obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości i gminnej ewidencji zabytków. Natomiast nie wyznaczono obiektów bądź obszarów wskazanych do ochrony, jako dobro kultury współczesnej<sup>40</sup>. W innym miejscu Studium jako rekomendowane do ochrony w formie dobra kultury współczesnej wskazano: Os. im. Jana Zamoyskiego, Centrum

<sup>35</sup> Tamże, s. 74

<sup>36</sup> Aktualnie obowiązujące Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Zamość uwzględniające zmiany Studium przyjętego w 1999 r. – Uchwała nr XV/262/19 Rady Miasta Zamość z dnia 25 listopada 2019 r.

<sup>37</sup> Tamże, s. 22

<sup>38</sup> Tamże, s. 25

<sup>39</sup> Tamże, s. 24

<sup>40</sup> Tamże, s. 65

Kultury Filmowej, Dom Dziecka (przy ul. Źródlanej), przy czym uznano, że wskazane obiekty nie wyczerpują katalogu wszystkich obiektów, które mogą być wskazane jako tego typu forma ochrony.

W założeniach polityki przestrzennej w zakresie ochrony i kształtowania środowiska kulturowego za niezbędne wskazano podjęcie prac nad opracowaniami studialnymi:

- a) studium krajobrazowym
- b) studium terenów poportecznych
- c) studium historyczno-urbanistycznym Starego Miasta.

W Studium wskazano, że podstawę ochrony konserwatorskiej w obszarze miasta tworzą:

- rejestr zabytków oraz gminna ewidencja zabytków,
  - strefy ochrony konserwatorskiej „A”, „B” i „K”,
- określone w mpzp miasta z 2006 roku.

Wśród obszarów i zespołów nieujętych w rejestrze zabytków i ewidencji konserwatorskiej zwraca się szczególną uwagę na konieczność objęcia ochroną następujących zabytkowych zespołów:

- 1) wybranych terenów Nowego Miasta (w ramach dawnych przedmieść: lwowskiego, hrubieszowskiego oraz Nowej Osady) i wewnątrz urbanistycznych ulic Św. Piątka i Partyzantów oraz rynku Nowej Osady wraz z przyległymi kwartałami,

2) wewnątrz urbanistycznego dawnego traktu lubelskiego w ciągu ul. Piłsudskiego,

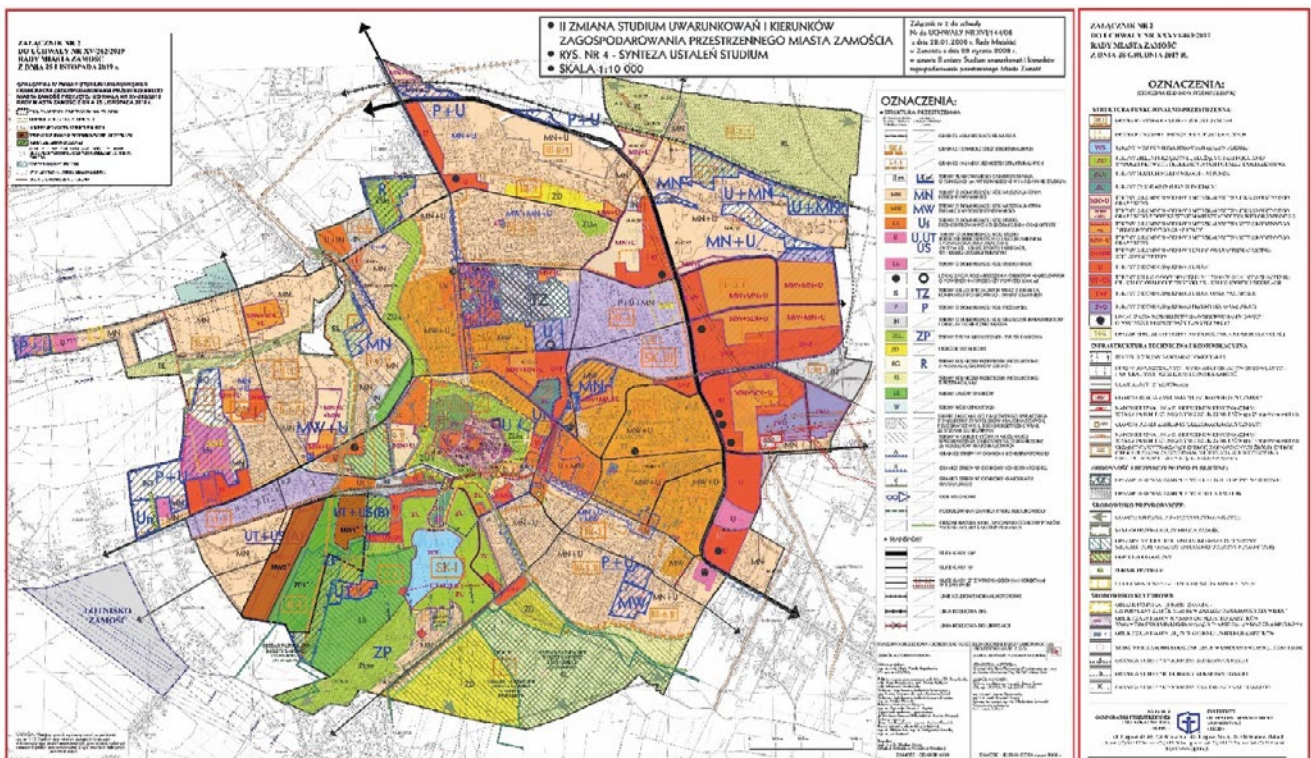
3) zespołu dawnej zabytkowej wsi Janowice,

4) zespołu dawnej zabytkowej wsi Majdan<sup>41</sup>.

W dokumencie określono również ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków dla poszczególnych stref ochrony konserwatorskiej (strefa „A”, strefa „B”), strefy ochrony krajobrazu naturalnego (strefa „K”) oraz stanowisk archeologicznych wyznaczonych na rys nr 4 – Synteza ustaleń Studium (Załącznik nr 2 do Uchwały). Uznano, że zasady te należy uwzględnić przy sporządzaniu planów miejscowych. Dla poszczególnych stref określono szereg nakazów i zakazów. Obszar miasta został podzielony na 3 strefy kulturowe:

- 1) SK–I, Renesansowego Założenia Lokacyjnego Miasta, 2) SK–II, Zachodniej części Miasta, 3) SK–III, Wschodniej części miasta oraz szereg jednostek w poszczególnych strefach. Dla każdej z wyszczególnionych jednostek wskazano szereg ustaleń ogólnych dotyczących ochrony środowiska kulturowego.

<sup>41</sup> Studium uwarunkowań..., s. 130





## 5.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego)

### 5.2.1. Zarys historii obszaru miasta

Zamość został lokowany w 1580 r. z inicjatywy kanclerza Jana Zamoyskiego i rozplanowany przez włoskiego architekta Bernardo Morando na gruntach wsi Skokówka. Zaplanowano realizację koncepcji miasta idealnego. Jednocześnie miała powstać potężna forteca i sytuowano tu siedzibę właściciela. Było to jednocześnie centrum zarządu ordynacji zamojskiej, utworzonej w 1589 r. Ordynacja powołana została konstytucją sejmową 8 lipca 1589 r. Zgodnie ze statutem dzielenie ordynacji oraz dziedziczenie jej przez kobiety było zakazane. Jednocześnie ordynacja była zobowiązana do utrzymywania wojsk dla obrony kraju. W 1594 r. powstała Akademia Zamojska, szkoła wyższa o humanistycznym profilu. W mieście znalazły siedzibę drukarnia i trybunał dla miast ordynacji. W miarę rozbudowy Zamość stał się ważnym ośrodkiem rzemiosła i handlu, o znaczeniu ponadregionalnym. Miasto zostało otoczone fortyfikacjami bastionowymi systemu nowowłoskiego o nieregularnym pięciobocznym kształcie. Początkowy okres istnienia miasta – czasy Jana Zamoyskiego, jego syna Tomasza oraz okres rządów wnuka – Jana „Sobiepana” – był czasem konsekwentnego rozwoju, kontynuowanego w myśl intencji założyciela miasta idealnego. W 1648 r. twierdza zdała egzamin bojowy odpierając oblężenie wojsk Bohdana Chmielnickiego. Podobnie podczas „potopu” szwedzkiego wojska szwedzkie na przełomie lutego i marca 1656 r. bezskutecznie usiłowały zdobyć twierdzę. W kolejnej batalii, w 1657 r. wojska siedmiogrodzkie Jerzego Rakoczego nie próbowały nawet rozwijać oblężeń. Zamość pozostał filarem struktury obronnej Rzeczypospolitej.

Mniej pomyślny był początek XVIII w. W czasie wielkiej wojny północnej w 1704 r. Zamość spustoszyli Szwedzi, a w 1715 r. Sasi. Po sejmie „niemym” w 1717 r. nastąpiło uspokojenie i próby odbudowy pozycji miasta. W 1720 r. obradował w Zamościu synod zamojski, który doprowadził do zbliżenia teologicznego i liturgicznego kościoła unickiego do katolickiego. W 1746 r. zreformowano Akademię Zamojską, jednak jej odrodzenie przerwali Austriacy, którzy po I rozbiórce uczelnię zlikwidowali w 1784 r. W 1809 r. wojska Księstwa Warszawskiego zdobyły miasto szturmem i przyłączyły je do kadłubowego państwa polskiego, pozostającego pod protektoratem Napoleona. Kres epopei napoleońskiej przyniósł dla Zamościa ośmiomiesięczne oblężenie przez Rosjan (od lutego do listopada 1813 r.). Polski garnizon dowodzony przez gen. Maurycego Hauke kapitulował na honorowych warunkach. W wyniku ustaleń Kongresu Wiedeńskiego Zamość znalazł się w granicach zależnego od Rosji Królestwa Polskiego.

Do 1821 roku Zamość pozostawał w rękach rodu Zamoyskich. Po wykupieniu przez skarb Królestwa Polskiego pełnił funkcje nadgranicznej twierdzy. Z inicjatywy władz Królestwa dokonano modernizacji fortyfikacji, którą kierował gen. Jan Chrzyciela de Grandville Malletski. Wówczas

w strefie 1200 m od murów twierdzy wyburzono wszystkie zabudowania oraz wprowadzono zakaz wznoszenia obiektów murowanych w odległości do 2400 m od czoła obwarowań. W związku z powyższym nowe osiedla rozwijającego się miasta powstawały w oddaleniu od twierdzy. Były to – Nowa Osada, faktyczne centrum handlowe i administracyjne ówczesnego Zamościa oraz Przedmieście Lubelskie. W historycznym centrum dokonano szeregu wyburzeń i przekształceń w związku z podporządkowaniem tego obszaru twierdzy. Ostatni raz rolę bojową twierdza odegrała podczas powstania listopadowego, kiedy pełniła rolę zaplecza dla oddziałów generałów Dwernickiego, Chrzanowskiego i Różyckiego. W 1831 r. od lipca do 22 października 1831 r. miasto blokował korpus rosyjski. Kapitulacja Zamościa była ostatnim akordem oporu wojsk powstańczych. W 1866 r. twierdzę skasowano, a miasto uzyskało status garnizonu wojskowego. W tym celu poza obwodem fortyfikacji rozpoczęto rozbudowę zespołu koszarowego dla armii rosyjskiej.

Pod koniec XIX w. Zamość liczył ponad 10 000 mieszkańców. W czasie I wojny światowej od 26 do 27 sierpnia 1914 r., toczyła się bitwa pod Zamościem rozgrywana przez armię austro-węgierską i rosyjską. Mimo chwilowego powodzenia Austriaków, dopiero po bitwie gorlickiej, w maju 1915 r., Zamość znalazł się trwale pod okupacją austriacką, która trwała do roku 1918. W 1916 r. Austriacy doprowadzili do centrum Zamościa linię kolejową.

W odrodzonej Polsce Zamość stał się lokalnym centrum administracyjnym, kulturalnym i gospodarczym, w granicach województwa lubelskiego. Rozwojowi miasta sprzyjało położenie na szlaku Warszawa-Lublin-Lwów. W czasie wojny polsko-bolszewickiej, w czasie trwania bitwy warszawskiej, Zamość był okrążany przez 1 Armię Konną Budionnego, która szła z odsieczą oddziałom Tuchaczewskiego. Miasta broniło około 3 tysięcy żołnierzy oraz 3 pociągi pancerne, skuteczną obroną kierował major Mikołaj Bołtuć.

W okresie międzywojennym dostrzeżono wyjątkowe wartości zabytkowe miasta i rozpoczęto zarówno systematyczne badania, jak i prace konserwatorsko-rekonstrukcyjne. 3 lipca 1936 r. historyczny zespół miejski został wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego. W 1939 r. Zamość zajęli przejściowo Sowieci, jednak finalnie znalazł się pod okupacją niemiecką.

Na Zamojszczyźnie hitlerowcy wdrażali Generalplan Ost, który skutkowało drastycznymi wysiedleniami, eksterminacją i próbami germanizacji Polaków. W zamojskiej Rotundzie utworzono obóz koncentracyjny, w którym zginęło ponad 8 tysięcy osób. W czasie wojny zginęło ponad 50% mieszkańców Zamościa, w tym większość z 12 tysięcy Żydów. Stosunkowo niewiele ucierpiało natomiast zabudowa miasta, które nie było terenem walk frontowych. 25 lipca 1944 r., po ustąpieniu Niemców, rządy w mieście objął delegat powiatowy rządu emigracyjnego Janusz Antoni Wiącek. Polskie władze urzędowały 10 dni. Pod osłoną Armii Czerwonej rządy przejęły organy komunistycznego PKWN.

W okresie powojennym Zamość pozostał lokalnym centrum administracyjnym, kulturalnym i gospodarczym.



Miasto rozbudowywano wznosząc nowe osiedla mieszkaniowe. Rozwijał się przemysł spożywczy. W latach 70–80. XX w. miała miejsce wzmożona kampania konserwatorska w historycznym centrum miasta, a pierwszych dekadach XXI w. szeroko zakrojony projekt rewitalizacji i częściowej rekonstrukcji fortyfikacji<sup>42</sup>. W latach 1975–1998 Zamość był stolicą województwa. Od 1999 r. jest miastem na prawach powiatu w województwie lubelskim. Stopniowo wzmacniano system prawnej ochrony konserwatorskiej. 7 października 1966 r. wpisano do rejestru zabytków „Stare Miasto w Zamościu, w obrębie fortyfikacji, wraz ze wszystkimi budynkami murowanymi i drewnianymi, ruinami, drzewostanem oraz ulicami” – nr rejestru A-47. 31 października 1966 r. za zabytek uznano „fortyfikacje miasta” – nr rejestru A – 48. 8 września 1994 r. zarządzeniem Prezydenta RP z (Monitor Polski, nr 50 z 1994 r., poz. 426) „Zamość – historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku” uznany został za Pomnik Historii. W 1992 r. historyczne centrum miasta zostało wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO na podstawie kryterium IV. W uzasadnieniu stwierdzono:

*Kryterium (IV): Zamość jest wyjątkowym przykładem miasta renesansowego zaprojektowanego w końcu XVI w., które zachowało swoje oryginalne rozplanowanie, fortyfikacje oraz dużą liczbę ważnych budynków, łączących włoskie i środkowo-europejskie tradycje budowlane.*

Ów lapidarny zapis zyskał wnikliwe rozwinięcie na stronach internetowych Ligii Polskich Miast i Miejsc UNESCO:

*Zamość jest rzadkim przykładem niemal całkowicie zachowanego miasta renesansowego, wzniesionego na tzw. „surowym korzeniu”, w oparciu o włoskie teorie „miasta idealnego”. To zarazem jedyny tego rodzaju przykład miasta prywatnego, ufundowanego w 1580 roku przez kanclerza Jana Zamoyskiego i rozplanowanego na szlaku handlowym łączącym zachodnią i północną Europę z Morzem Czarnym. Ta wybitna urbanistyczna kreacja będąca wyrazem twórczego geniuszu człowieka odcisnęła znamienne piętno w rozwoju architektury i na płaszczyźnie planowania przestrzennego miast, nie tylko w Polsce, ale także w całej Europie Środkowej.*

W 1994 r. „Zamość – historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku” uznany został za Pomnik Historii na mocy zarządzenia Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski, nr 50 z 1994 r., poz. 426). W 1999 r., podczas VII pielgrzymki do Polski, Zamość odwiedził papież Jan Paweł II. Współcześnie Zamość pozostaje ważnym centrum administracyjnym, kulturalnym, społecznym i gospodarczym regionu. Jest też istotnym ośrodkiem ruchu turystycznego w skali kraju oraz pomostem w kontaktach ze wschodnimi sąsiadami. Wyjątkowość miejsca podkreśla fakt, iż od samego początku, pomimo jednolitości pierwotnej koncepcji urbanistycznej,

miasto było świadectwem współistnienia i harmonijnego uzupełniania się kultur Wschodu i Zachodu Europy. Tkanka miejska była sukcesywnie wypełniana wielonarodowościowymi, artystycznymi kompozycjami architektonicznymi, składającymi się w rezultacie na niezwykle interesującą mozaikę, która z jednej strony odznacza się dużą regularnością, a z drugiej – cechuje bogatą różnorodnością form. Do dnia dzisiejszego zachował się w prawie niezmienniej formie pierwotny zamysł urbanistyczny Starego Miasta – z szachownicowym układem ulic, fortyfikacjami, trzema rynkami (Wielkim, Solnym i Wodnym), a także większością zabudowy, w której cechy architektury włoskiej łączą się harmonijnie z lokalnymi i środkowoeuropejskimi tradycjami artystycznymi<sup>43</sup>.

## 5.2.2. Krajobraz kulturowy

W przypadku Zamościa mamy do czynienia z wyjątkowym pod względem wartości zasobem historycznego (zabytkowego) krajobrazu kulturowego. Jest to krajobraz miejski (zurbanizowany), zdominowany wartościami historycznymi, artystycznymi i naukowymi. Miasto rozwijało się stopniowo, od wieku XVI. W wielu etapach historycznych nawarstwiały się formy i substancja zabudowy. Jednak pierwotna koncepcja miasta idealnego zdominowała obszar, kształt i układ zabudowy historycznego centrum Zamościa, decydując o trwałości i integralności kompozycji miejskiej, a co za tym idzie krajobrazu miejskiego ujętego w pierścień fortyfikacji. Kolejne nawarstwienia historyczne czytelne w substancji architektonicznej miasta oraz w jego strukturze przestrzennej (parki, fortyfikacje dziewiętnastowieczne, powiązania z przedmieściami) są równoprawnymi komponentami wartości zabytkowej. Zachowane w substancji architektonicznej i urbanistycznej ślady dawnych funkcji miejskich, mimo późniejszych przekształceń funkcji i formy (np. pałac, czy gmach Akademii) stanowią o wartości i autentyczności kompozycji miejskiej.

Historia rekonstruowania części zabudowy i fortyfikacji Zamościa jest odzwierciedleniem dylematów doktrynalnych konserwatorstwa polskiego w XX w. Skala rekonstrukcji wymaga pogłębionej refleksji badawczej i doktrynalnej w kontekście autentyczności i integralności miejsca, jednak osiągnięty obecnie efekt miasta w pierścieniu kompletnych fortyfikacji bastionowych jest zgodny z duchem i koncepcją „miasta idealnego”. Można stwierdzić, iż kontynuacją koncepcji nowożytnego miasta idealnego stała się dwudziestowieczna koncepcja „idealnej restauracji”. Restauracji w skali krajobrazu kulturowego właśnie.

W granicach miasta można wyróżnić szereg czytelnych stref krajobrazu historycznego. Centralną i związaną z najwyższymi wartościami jest strefa historycznego

<sup>42</sup> Zamość /w:/Zabytki Sztuki w Polsce. Małopolska, red. W. Bałus, D. Popp, Warszawa 2016, s. 1549 – 1560.

<sup>43</sup> Wg „Zamość” na stronie Ligii Polskich Miast i Miejsc UNESCO; [http://www.liga-unesco.pl/index.php?option=com\\_content&view=article&id=86&Itemid=110&lang=pl](http://www.liga-unesco.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=86&Itemid=110&lang=pl)

centrum miejskiego w granicach pierścienia fortyfikacji. To klasyczny krajobraz historyczny, w którym kanwa układu urbanistycznego i tkanka zabudowy harmonijnie współtworzą krajobraz przesycony historią. Dla tej części miasta charakterystyczne są rozległe wnętrza architektoniczno-krajobrazowe o czytelnych „ścianach”, takie jak reprezentacyjne przestrzenie publiczne w postaci rynków i placów miejskich. Istotne w tym obszarze są też wąskie wnętrza uliczne, które decydują o kierunkach osi i ciągów widokowych i łączą w skali krajobrazu lokalne dominanty, subdominanty i akcenty krajobrazowe historycznej kompozycji miejskiej. Dominantami są budowle reprezentacyjne, ratusz, kolegiata, budowle sakralne. Subdominantami monumentalne gmachy, takie, jak Pałac Zamoyskich, czy Akademia. W roli akcentów występują charakterystyczne budowle mieszkalne, takie jak zwieńczone attykami kamieniczki staromiejskie. Ze śródmiejskim zespołem krajobrazu miejskiego koresponduje, integralnie z nim związany historycznie i kompozycyjnie krajobraz warowny. Pierścień fortyfikacji z szerokim przedpołem widokowym tworzy wyjątkowy w skali kraju krajobraz nowożytnego twierdzy. Jest to krajobraz łączący dzieła architektury militarnej, dzieła inżynierii oraz rozległe przestrzenie zielone.

W wyniku szerokiej kampanii konserwatorskiej ostatniej dekady stworzono w tym obszarze wyjątkowy park historyczny, gdzie zieleń muraw i nasadzeń integralnie spleta się z formami fortyfikacji ziemnych, wodą fos i bryłami budowli obronnych. Co istotne, ów krajobraz warowny o autonomicznych wartościach historycznych i zabytkowych, jest jednocześnie „oprawą krajobrazową” historycznego centrum miejskiego. Z pierścienia fortyfikacji roztaczają się najlepsze widoki na zespół staromiejski. Fortyfikacje stanowią „podstawę” w panoramie miasta postrzeganej w skali makro i mezo (z odpowiedniego dystansu). Przedpole fortyfikacji stanowi naturalną strefę buforową w skali krajobrazowej, która pozwala na niezakłóconą kontemplację historycznego krajobrazu miasta idealnego. Na pograniczu pasa fortyfikacji i przedpola rozciąga się niezwykle enklawa krajobrazowa – obszar krajobrazu komponowanego o najwyższych walorach przyrodniczych, artystycznych i historycznych. To Park Miejski utworzony i zakomponowany na części fortyfikacji. Najcenniejsze skupisko zieleni wysokiej w granicach miasta historycznego.

Kolejną strefą cennych krajobrazów historycznych są zespoły zabudowy willowej z końca XIX i 1 połowy XX w. rozmieszczone w pasie okalającym fortyfikacje. Jest to zabudowa prezentująca wysoki poziom artystyczny i kompozycyjny. Przeplatające się formy schyłkowego historyzmu, reminiscencje stylu narodowego i międzywojenny modernizm, zatopione w zieleni przydomowych ogrodów współtworzą idylliczny krajobraz zbliżony w charakterze do koncepcji „miasta ogrodu”. To niezwykle cenny krajobraz kulturowy położony poza strefą światowego dziedzictwa i pomnika historii, w znaczący sposób dopełniający przekaz historyczny zapisany w zamojskich krajobrazach. Strefa „miasta ogrodu” przenika się nieregularnie z miastem współczesnym, z zabudową z 2 połowy XX w. i 1 ćw. XXI w.

Współczesna zabudowa dominuje większość obszaru miasta poza wymienionymi strefami krajobrazów zabytkowych. Jednak i wśród tej części miasta dostrzegamy enklawy krajobrazów historycznych. Są to tereny zwartych zespołów zabudowy historycznej, w częściach miasta, które w XIX w. poszukiwało nowej przestrzeni rozwojowej. Konglomerat zabudowy Nowej Osady (Nowego Miasta) z relikami drewnianej zabudowy tradycyjnej (miasteczkowej) oraz tradycyjnymi w formie budynkami murowanymi z XIX i XX w. stanowi interesujący, choć podlegający dynamicznym przemianom, krajobraz kulturowy.

Zespół dawnych koszar carskich wzniesiony w pierwszej dekadzie XX w. na terenie o powierzchni ponad 40 ha dla 66 Butyrskiego Pułku Piechoty, przez swój układ, skalę i charakter zabudowy również współtworzy lokalną enklawę krajobrazu historycznego. Kolejny zespół zabudowy dawnej Szkoły Rolniczej, to również enklawa krajobrazu historycznego, gdzie budowle monumentalne, budowle gospodarcze i tereny zielone przeplatają się na kształt pokrewny historycznym zespołom pałacowym.

Wreszcie wyjątkową enklawą krajobrazu otwartego, w której dominują formy naturalne, ale która ma niezwykły walor historyczny i kulturowy jest teren Wielkiej Zalewy i Lasu Miejskiego. To obszar, w którym odnajdujemy echa historycznego systemu wodnego i warownego twierdzy. Zarazem to doskonały teren ekspozycyjny dla panoramy historycznego centrum. Rozległość obszaru, powiązanie elementów zieleni, wód i relacji widokowych czyni ów krajobraz wyjątkowym w skali ponadregionalnej. Historyczny związek z dziejami miasta dopełnia wartości widokowe głęboką treścią dokumentującą rozwój i kompozycje miasta.

Podsumowując, można stwierdzić, że Zamość jest miastem o wyjątkowej różnorodności, bogactwie i wartości krajobrazów kulturowych. To wielki potencjał miasta, nie w pełni dotąd dostrzegany i wykorzystywany.

### 5.2.3. Zabytki nieruchomości (architektura i budownictwo)

Zamojskie zabytki architektury i budownictwa prezentują szeroką gamę form artystycznych i historycznych właściwych dla epok od okresu nowożytnego, po współczesność. Można im przypisać cechy stylowe renesansu, przez manieryzm, barok, klasycyzm, historyzm, po poszukiwania stylu narodowego z XIX/XX w., przykłady rosyjskiej architektury imperialnej oraz cenne realizacje polskiego międzywojennego modernizmu. Nie w pełni pozostają rozpoznane potencjalne dobra kultury współczesnej, czyli architektura z drugiej połowy XX w. wyróżniająca się wartościami kompozycyjnymi i artystycznymi. Jednak i takie przykłady można wskazać (np. socrealistyczny gmach Oficerskiego klubu garnizonowego w zespole koszar, czy socmodernistyczny pawilon informacyjny przy wejściu na teren Rotundy). Zabudowa historycznego zespołu staromiejskiego stanowi wyjątkowy zespół urbanistyczno – architektoniczny w całości. Jednocześnie w zespole tym można wyróżnić szereg budowli o najwyższych walorach historycznych i artystycznych. Ratusz, Kolegiata, Pałac

Zamojskich, kamienice przyrynkowe, synagoga, dawna cerkiew, czy architektura forteczna, to sygnalne przykłady, jakości i różnorodności architektonicznej Zamościa. Dla ukazania znaczenia poszczególnych budowli dość wspomnieć, że Kolegiata, jest uważana za jeden z najdoskonalszych w Polsce przykładów recepcji wzorów architektury włoskiej swej epoki, a zarazem stała się wzorem dla niezliczonej rzeszy realizacji sakralnych Lubelszczyzny i szerzej ziem Rzeczypospolitej XVII w. Powtarzalność form i dekoracji architektury sakralnej tego kręgu dały impuls w polskich badaniach nad sztuką nowożytną, do stworzenia koncepcja renesansu, czy manieryzmu lubelskiego.<sup>44</sup> Fortyfikacje nowożytne i z czasów XIX wiecznej modernizacji twierdzy należą do najwyższych osiągnięć architektury militarnej na ziemiach polskich. Kamienice miejskie, zwłaszcza podcieniowe kamieniczki przyrynkowe, to „archetypiczne” w swej formie przykłady nowożytnej architektury miejskiej. Widoczne w dekoracjach architektonicznych przenikanie pierwiastków włoskich, orientalnych i rodzimych współtworzy wyjątkowy charakter architektury miasta na styku kultur Wschodu i Zachodu. Eleganckie formy zabudowy willowej z początków XX w., czy tradycyjne formy drewnianych, miejskich budynków mieszkalnych są dokumentem zrównoważonego rozwoju miasta w XIX i XX w., a zarazem stanowią dobrą ilustrację ówczesnej kultury materialnej. Szczególnie zagrożone i wymagające uwagi są domy drewniane na obrzeżach miasta. Zazwyczaj są datowane na 1 połowę XX w., choć dadzą się odnotować też przykłady z 2 połowy XIX stulecia. Są to budynki konstrukcji ramowej, rzadziej zrębowej, o skromnym programie funkcjonalnym, szerokofrontowe, parterowe z werandą i „wystawką” w osi. Szalowane i zazwyczaj malowane. Dekoracyjne, snycerskie detale ornamentalne pojawiają się w szczytach, oprawach okien i ażurowych dekoracjach ganków. Są to rozwiązania typowe, obecne w szeroko rozumianym regionie, ale przez fakt nietrwałości substancji i trudności z adaptacją do współczesnych funkcji użytkowych wymagające szczególnej troski konserwatorskiej. Odmienne do typowych rozwiązań zabudowy mieszkalnej oryginalnością form wyróżnia się pod względem architektonicznym zespół zabudowy dawnej Ludowej Szkoły Rolniczej Męskiej im. J. Piłsudskiego przy ul. Szczeperskiej. Dostrzegamy tam udatne nawiązanie do koncepcji tak zwanego „stylu dworskowego”, czyli jednego z nurtów poszukiwań narodowej formy w architekturze początków XX w. W sferze typowości użytkowych rozwiązań pozostają zamojskie zabytki przemysłu i techniki z XIX i XX w. Szerokie spektrum form funkcjonalnych i stylowych oraz wysoka jakość realizacji decydują o wyjątkowej wartości zabudowy historycznej Zamościa. Znajduje to odzwierciedlenie w formach ochrony zabytków, gdyż zasób architektury

i budownictwa Zamościa został licznie odnotowany w rejestrze zabytków (116 decyzji) i w gminnej ewidencji zabytków (281 obiektów).

#### 5.2.4. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome Zamościa można podzielić na cztery kategorie:

1. zabytki sakralne, które stanowią wyposażenie wnętrz świątyni;
2. detal architektoniczny i wystroje wnętrz użyteczności publicznej, reprezentacyjnych i mieszkalnych;
3. krzyże, figury i kapliczki przydrożne, nagrobki i rzeźba nagrobna z cmentarzy zamojskich oraz mała architektura, w tym też kameralne zabytki techniki,
4. zabytki ruchome w zbiorach muzealnych i kolekcjach (te podlegają odmiennym regulacjom prawnym, gdyż ich ochronę determinuje Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 917, 1726).

Najcenniejsze zabytki ruchome Zamościa, to zabytki sztuki sakralnej, które stanowią wyposażenie wnętrz sakralnych, zwłaszcza Kolegiaty (Katedry) Zamojskiej. To dzieła sztuki – obrazy, rzeźby, złotnictwo artystyczne, dzieła rzemiosła artystycznego, tkaniny liturgiczne, prezentujące szeroki wybór form artystycznych, głównie nowożytnych oraz pochodzących z XIX i XX w. Wiele z nich należy do dzieł najwyższej europejskiej jakości artystycznej. Wśród nich nastawy ołtarzowe z XVII – XIX w., srebrne tabernakulum (1744–48, proj. J. de Kawe, wyk. B. Hentschel), dzieła malarstwa europejskiego i polskiego, dzieła rzeźby nowożytnej, w tym nagrobek Tomasza Stanisława Zamojskiego wybitne i rzadkie w realiach polskich dzieło sztuki włoskiej z końca XIX w., czy zabytki symboliczne, jak płyta nagrobna kanclerza Jana Zamojskiego (+1605) wyznaczają skalę wartości zabytków ruchomych – dzieła sztuki z wnętrza Kolegiaty. W pozostałych świątyniach wnętrza ulegały znacznym przekształceniom i inwentarz ruchomości jest skromniejszy, jednak i tam odnajdujemy obrazy, rzeźby, czy inne dzieła rzemiosła artystycznego warte uwagi i ochrony. Wyposażenie kościoła katedralnego Zmartwychwstania Pańskiego i św. Tomasza Apostoła w Zamościu jest wpisane do rejestru zabytków Województwa Lubelskiego pod numerem B/471. Decyzja obejmuje 117 obiektów i zespołów zabytków ruchomych. Pod numerem B/476 w rejestrze zabytków ruchomych znajduje się 9 dzieł z kościoła parafialnego p.w. św. Michała Archanioła, a pod nr B/473 trzy dzieła sztuk plastycznych stanowiące elementy ołtarza głównego kościoła rektoralnego św. Katarzyny. Pod nr B/30 w rejestrze zabytków ruchomych wpisano obraz z XVIII/XIX w., stanowiący element wyposażenia kaplicy przy Wojewódzkim Szpitalu Zespolonym w Zamościu.

Detal architektoniczny można podzielić na dwie kategorie – elewacyjny (widoczny w przestrzeni miejskiej) i wewnętrzny dostępny wyłącznie po wejściu do danej budowli. Detale elewacyjne w części zostały utracone w wyniku dziewiętnastowiecznych przekształceń miasta – twierdzy. W części zachowane (kamieniarka portali,

<sup>44</sup> Jakkolwiek ta koncepcja bywa obecnie falsyfikacji (por. K. Blaschke, Nasze własne, nasze polskie. Mit renesansu lubelskiego w polskiej historii sztuki, Kraków 2010. ), oddziaływanie Kolegiaty Zamojskiej, jako wzoru architektonicznego i artystycznego w skali ówczesnej Rzeczypospolitej nie podlega dyskusji.



podcieni, obramienia okienne, czy figuralna i ornamentalna dekoracja elewacji), w kolejnej części stały się przedmiotem prac restauratorskich i odtworzenia (np. odtworzenie attyk i wystroju elewacji kamienic ormiańskich, wg badań i koncepcji W. Zina z zespołem). Detal wewnętrzny – to zasób zachowany w postaci dekoracji architektonicznej pomieszczeń kamienic mieszkalnych, we wnętrzach sakralnych, czy reprezentacyjnych. Należą do tej kategorii portale we wnętrzach, kolumny międzyokienne, kominki i piece, dekoracje malarskie oraz wystrój architektoniczny wnętrz sakralnych (dekoracje sztukatorskie, kamieniarka). Historyczne wyposażenie wnętrz poza obiektem muzealnym w sferze zabudowy mieszkalnej należy do rzadkości. Do rejestru zabytków indywidualnie, jako zabytek ruchomy wpisany jest pod nr B/472 portal wewnętrzny na I piętrze Infułki w zespole katedralnym Zmartwychwstania Pańskiego i św. Tomasza Apostoła. Interesującym przykładem ruchomości stanowiących wyposażenie obiektu reprezentacyjnego o świeckim, a nie sakralnym charakterze

są meble stanowiące wyposażenie gabinetu w Klubie Garnizonowym w Zamościu, wpisane do rejestru zabytków ruchomych pod nr B/485 oraz meble apteczne w kamienicy przy Rynku Wielkim 2 odnotowane we wpisie do rejestru zabytków nieruchomości A/678.

Niezwykle cenne w skali lokalnego dziedzictwa kulturowego i tożsamości regionalnej są przydrożne kapliczki, krzyże i figury oraz elementy małej architektury, które kształtują charakter poszczególnych wnętrz architektoniczno – krajobrazowych, jako oryginalne i historyczne zarazem akcenty ideowe i plastyczne. Wśród dzieł tej kategorii w rejestrze zabytków odnotowano „Kapliczkę Niszową p. w. Św. Katarzyny z ul. L. Zamenhofska 16 (rejestr zabytków A/1255). Wpis do rejestru zabytków cmentarza parafialnego, czy zespołu Rotundy z tamtejszą nekropolią wojskową i martyrologiczną nie odnotowuje poszczególnych dzieł sztuki sepulkralnej, choć wiele z nich zasługuje na ochronę i uwagę. Większą ilość obiektów w kategorii małej architektury sakralnej uchwycono w gminnej ewidencji zabytków. Są to:

Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
1.	ul. Szczepieszka 86	Kapliczka (neogotycka)	ok. 1900	miejska
2.	ul. św. Piątka przy domu nr 15	Kaplica słupowa, Figura Św. Piątka,	XVII w.	miejska
3.	ul. Ogrodowa 37	Figura św. Michała Archanioła	XVII w.	miejska
4.	ul. Lwowska 6a Niepodległości	Figura św. Jana Nepomucena	2 ćw. XVIII w.	miejska
5.	ul. Majdan	Figura NMP Niepokalanie Poczętej	1908	miejska
6.	ul. Młyńska	Krzyż i krzyż prawosławny (drewniany)	1906	miejska
7.	ul. Powiatowa	Krzyż kamienny (choleryczny)	ok. 1903	miejska
8.	ul. Szczepieszka 30	Krzyż (choleryczny)	1908	miejska
9.	ul. Droga na Majdan	Krzyż (choleryczny)	pocz. XX w.	miejska

Ruchomości poza wnętrzami sakralnymi prezentują w wyborze Muzeum Zamojskie, Muzeum Fortyfikacji i Broni Arsenał, Muzeum Diecezjalne, Muzeum Sakralne Kolegiaty Zamojskiej. Specyficzna kolekcja rzeźby, tablic pamiątkowych i małych dzieł plastyki znajduje się we wnętrzach Rotundy, jako wystój i element przekazu miejsca pamięci.

### 5.2.5. Zabytki archeologiczne

Jak stanowi art. 3 pkt. 4 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, „zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów, bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem” Zabytki archeologiczne,

to szczególna kategoria dziedzictwa kulturowego. Są dostępne do badań i interpretacji za pośrednictwem metod autonomicznej dyscypliny naukowej, jaką jest archeologia. Są zazwyczaj pozyskiwane i badane metodami eksploracji archeologicznej (metoda wykopaliskowa), choć używa się też nieinwazyjnych metod badawczych. Zabytki archeologiczne posiadają własne formy terenowe, lub są skupione w warstwach podziemnych. Ich rozpoznanie przeprowadza się za pośrednictwem badań powierzchniowych, prospekcji terenowej i badań archiwalnych. Nierzadko sygnałem wskazującym na obecność stanowiska archeologicznego są pojedyncze znaleziska powierzchniowe zabytków ruchomych – przedmiotów o charakterze zabytku archeologicznego. Rozpoznane zabytki archeologiczne wpisuje się do rejestru zabytków archeologicznych – rejestr „C”. Częstszą i prawnie zobowiązującą formą ochrony jest wpis do wojewódzkiej ewidencji zabytków, która jest tworzona

w ramach działań badawczych określanych mianem Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Zbiór dokumentacji AZP, jest otwarty i sukcesywnie uzupełniany, w miarę postępu badań i odkryć.

W rejestrze zabytków archeologicznych, w granicach Zamościa, znajduje się obiekt archeologiczny w postaci relikwów rezydencji Zamoyskich wraz z fortyfikacjami zwany „Zamczysko” w Zamościu zlokalizowany po przeciwnej stronie Wielkiej Zalewy, w stosunku do miasta. Są to relikty rezydencji Zamoyskich znanej z opisów, jako „zamek Krasnobrzeg otoczony murem”. Zbudowany z nakładów Tomasza Zamoyskiego w latach 1628–33 przez architekta Jana Jaroszewicza. Rezydencja została spalona podczas oblężenia Zamościa przez wojska Bohdana Chmielnickiego w 1648 r. Zachowane są relikty fortyfikacji obwodowych z pięcioma bastionami kleszczowymi i dwoma półbastionami w partii południowej. Ponadto na podstawie Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) z obszaru 88–88 w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków odnotowano 44 stanowiska archeologiczne. Jako strefę ochrony archeologicznej należy bezwzględnie traktować cały obszar staromiejski w granicach fortyfikacji oraz dodatkowo tereny zinwentaryzowanych historycznych cmentarzy, nawet, gdy nie są obecnie czytelne w terenie. Do takich należą niezachowane, odnotowane w historii miasta kirkuty oraz cmentarze chrześcijańskie np. w rejonie dzisiejszej ulicy Krysińskiego, gdzie od XV do XVIII w. chowano zmarłych przy kościele św. Krzyża i cerkwi grekokatolickiej, lub obszar gdzie znajdował się kościół św. Katarzyny i cmentarz na Przedmieściu Lubelskim. Należy odnotować, że bogatą prezentacją pradziejów i dziedzictwa archeologicznego oraz cenny zbiór archeologicznych zabytków ruchomych posiada i udostępnia Muzeum Zamojskie w Zamościu (<http://muzeum-zamojskie.pl/z/archeo/index.html>).

### 5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych

Zabytki w zbiorach muzealnych podlegają ochronie na mocy Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 917, 1726). Muzea realizując misję gromadzenia i zabezpieczania zbiorów pełnią jednocześnie rolę edukacyjną i mają swój udział zarówno w badaniach, dokumentowaniu, jak i promowaniu dziedzictwa kulturowego Zamościa. Placówką wiodącą jest Muzeum Zamojskie, które istnieje od 1926 r. Mieści się w zespole kamienic mieszczańskich wzniesionych w XVII wieku w północnej pierzei Rynku Wielkiego, w tak zwanych „Kamienicach Ormiańskich”. Od 1999 r. Muzeum Zamojskie w Zamościu funkcjonuje, jako samorządowa instytucja kultury, której organem założycielskim jest Miasto Zamość, (działające na prawach powiatu grodzkiego). Zbiory muzealne prezentowane są w ramach stałych wystaw: archeologicznej zatytułowanej Zamojszczyzna w pradziejach i wczesnym średniowieczu oraz etnograficznej pod nazwą Sztuka ludowa Zamojszczyzny. Od 1997 r. udostępniona jest ekspozycja Zamość, Zamojscy i Ordynacja Zamojska 1580–1939, która faktycznie prezentuje dzieje miasta przy użyciu dokumentów, ikonografii oraz dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego.

Ponadto Muzeum Zamojskie w Zamościu od 1967 r. sprawuje merytoryczny patronat nad ekspozycją historyczno – martyrologiczną znajdującą się w budynku „Rotundy”. Od roku 2014 Muzeum Zamojskie w zrewitalizowanym budynku dawnego kozackiego kasyna oficerskiego prezentuje Galeria Rzeźby Profesora Mariana Koniecznego. Od roku 2014 również funkcjonuje udostępniona ponownie ekspozycja w budynku Arsenалу wraz z obiektami Bastionu III – dawnej prochowni i pawilonu wystawowego w kurtynie muru pomiędzy Bastionem III a Bramą Szczepczeską, jako Muzeum Fortyfikacji i Broni Arsenal. Umieszczono tam ekspozycję ciężkiego sprzętu wojskowego oraz ekspozycje związane z wojskowymi dziejami miasta. Muzeum dysponuje nowoczesną stroną internetową, gdzie udostępnia szerokie informacje na temat zbiorów zasobów bibliotecznych i archiwalnych. W formie zdigitalizowanej można zapoznać się z ponad 6500 profesjonalnie opisanymi eksponatami (<http://muzeum-zamojskie.pl/z/index.html>). Odrębną specyfiką zbiorów, równie mocno związanych z Zamościem, wyróżnia się kościelne Archiwum i Muzeum Diecezjalne. Archiwum zgodnie z zapisami Kodeksu Prawa Kanonicznego przechowuje depozyt archiwaliów, w którym zawierają się dokumenty i pisma dotyczące spraw diecezjalnych – zarówno duchowych, jak i doczesnych – odpowiednio uporządkowane i pilnie strzeżone pod zamknięciem (kan. 486 KPK). Zbiory historyczne i sztuki sakralnej z terenu diecezji gromadzi Muzeum Diecezjalne. Jest to muzeum pozostające pod osobistą dyrekcją biskupa dr hab. Mariusza Leszczyńskiego, który jest cenionym w skali kraju znawcą i teoretykiem muzealnictwa oraz archiwistyki kościelnej. Komplementarny, choć wyspecjalizowany charakter mają zbiory drugiego z muzeów kościelnych – Muzeum Sakralnego Kolegiaty Zamojskiej Fundacji Rodziny Zamoyskich. W zbiorach znajdują się zabytki sztuki sakralnej, pochodzące ze skarbcza katedry. Wśród nich alba koronacyjna króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego, szaty liturgiczne z XVI – XVIII wieku, naczynia liturgiczne, relikwiarze, wota oraz księgi kościelne, portrety infułatów i ordynatów zamojskich, w tym również sarmackie portrety trumienne. Zamojskie muzea pod względem jakości i rangi zbiorów znacząco wyróżniają się w skali regionu i mają znaczenie w kontekście ogólnopolskim, a także europejskim.

### 5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne w kontekście ochrony dóbr kultury powinno być postrzegane przez pryzmat zobowiązań międzynarodowych, które wiążą się z ratyfikacją przez Polskę Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Konwencja została przyjęta podczas 32 sesji Zgromadzenia Ogólnego UNESCO w październiku 2003 roku, jako zachęta dla krajów świata do dostrzegania wagi dziedzictwa niematerialnego i do otaczania go opieką. Polska ratyfikowała konwencję 16 maja 2011 roku. Prezydent Bronisław Komorowski podpisał ustawę o ratyfikacji Konwencji 8 lutego 2011 r., a weszła ona w Polsce w życie 16 sierpnia 2011. Celami konwencji są:

- a) ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- b) zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek,
- c) wzrost, na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- d) zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy.

Konwencja zawiera definicję dziedzictwa niematerialnego, która brzmi:

Dla celów niniejszej Konwencji:

1. „Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.
2. „Niematerialne dziedzictwo kulturowe „, w rozumieniu ustępu 1, przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:
  - a) tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
  - b) sztuki widowiskowe;
  - c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
  - d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
  - e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Konwencja jest realizowana między innymi przez prowadzenie dokumentacji i inwentaryzacji przejawów dziedzictwa niematerialnego oraz tworzenie list reprezentatywnych, list dziedzictwa w zagrożeniu oraz list dobrych praktyk w skali krajowej oraz globalnej.

Dziedziny niematerialnego dziedzictwa kulturowego określone w konwencji wyznaczają zasadnicze obszary

zainteresowań i działań w sferze dokumentacji i ochrony. Na polskim gruncie dziedziny te w znacznej mierze odpowiadają wcześniejszym zainteresowaniom etnografów i etnologów, choć są też bliskie kulturoznawcom i historykom kultury. W znacznym stopniu odnoszą się do tradycji ludowych, pieśni, obrzędów, gawęd i obyczajów, które trwają w lokalnych społecznościach na zasadzie przekazu pokoleniowego i utrwalonej tradycji. W przypadku Zamościa, jako ważnego ośrodka kultury regionalnej można dostrzec szereg zjawisk, które w duchu przywołanej konwencji mogą być dokumentowane, promowane i poddawane świadomej polityce ochrony, poprzez wspieranie przekazu międzypokoleniowego oraz dumy i świadomości własnego dziedzictwa regionalnego.

W rozważaniach o dziedzictwie niematerialnym spojrzenie w duchu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w zgodzie z polską tradycją badań dziedzictwa, można poszerzyć o pojęcia pamięci historycznej oraz problematykę martyrologii i miejsc pamięci. W tym kontekście dla Zamościa szczególnie istotne będą treści dziedzictwa niematerialnego związane z historią miasta, rodu Zamojskich, postaciami wybitnych humanistów, artystów, naukowców, dowódców, społeczników i polityków oraz innych ludzi zasłużonych z Zamościem związanych. Istotną będzie historia rozmaitych wydarzeń i procesów dziejowych, historia militarna miasta, dzieje wojenne i zasługi dla Rzeczypospolitej. Wspomnieć tu trzeba pamięć powstań narodowych i ruchu oporu podczas wojny światowej. Wreszcie w ramach pamięci historycznej uwzględnić należy historiografów i pamiętnikarzy zamojskich, którzy przyczynili się do utrwalenia wizerunku miasta w dziejach kraju i regionu. Do tej kategorii dziedzictwa zliczyć też można tradycyjne nazwy, zwyczaje użytkowania poszczególnych obszarów miasta, ceremoniał sprawowania władzy i cykliczne wydarzenia o charakterze świątecznym, społecznym i kulturalnym.

Osobną kategorią w tym względzie będzie pamięć walk i męczeństwa oraz miejsca pamięci. Jest ich w granicach Zamościa niemało. Są w części ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Wśród nich szczególnie istotny jest kompleks Rotundy z ekspozycją martyrologiczną i otaczającym fortyfikacje cmentarzem. Do tej kategorii należy też zaliczyć, jako szczególne miejsca pamięci zamojskie nekropole, zachowane i niezachowane (jak cmentarze żydowskie, czy obrządku wschodniego). W gminnej ewidencji zabytków odnotowano następujące miejsca pamięci:



Nr	Adres	Nazwa	Datowanie	Typ własności
1.	ul. Szwedzka róg ul. Topolowej	Cmentarz Jeńców Armii Czerwonej, ofiar obozu jenieckiego	XX w.	miejska
2.	ul. Śląska (w pobliżu skrzyżowania z ul. Braterstwa Broni)	Pomnik pamięci ofiar obozu jeńców radzieckich na Korolówce	XX w.	miejska
3.	ul. Piłsudskiego Okrzei	Pomnik Polaków – ofiar obozu przejściowego dla wysiedlanych	XX w.	miejska
4.	ul. Prosta 24	Pomnik pamięci Żydów z Zamościa (wzniesiony z ocalałych macew z d. cmentarza żydowskiego)	XX w. na d. cmentarzu żydowskim	miejska
5.	ul. gen. Bołtucia ul. Odrodzenia ul. Wyszyńskiego	cmentarz prawosławny	XIX/XX w.	prywatna
6.	ul. Partyzantów 15 (teren wokół Domu Kultury)	d. „stary” Cmentarz Żydowski		miejska
7.	ul. Lwowska 40	Tzw. „Kurhan”	XVII w.	miejska

Pamięć historyczna, miejsca pamięci oraz dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej Konwencji UNESCO, to szeroki wachlarz treści, zjawisk, mechanizmów społecznych, które łącznie budują szczególną współczesną kulturę lokalną, wyrastającą z przeszłości i czerpiącą

z szerokiego kręgu europejskich inspiracji. Zachowanie dziedzictwa niematerialnego wymaga kultywowania przekazu międzypokoleniowego oraz świadomego ukierunkowywania działań, w celu podtrzymania i wydobycia wartości lokalnych, które w dobie globalizacji stają się tym cenniejsze.

### 5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

#### Miejsce światowego dziedzictwa kulturalnego UNESCO

Wpis na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego nie jest ustawową formą ochrony w rozumieniu prawa polskiego wyrażonego w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jednak, wpis na Listę, jako działanie w ramach realizacji Konwencji UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego (ang. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) uchwalonej przez UNESCO podczas 17. sesji w Paryżu 16 listopada 1972 r., ratyfikowanej przez Polskę 6 maja 1976 r., ma charakter realizacji zobowiązania międzynarodowego w sprawie zasad i standardu ochrony dobra. Jednocześnie Konwencja UNESCO w momencie ratyfikacji przez państwo staje się źródłem prawa miejscowego, stąd zalecenia konwencji powinny znajdować odzwierciedlenie w praktyce prawnej i wykonawczej danego państwa, strony konwencji.

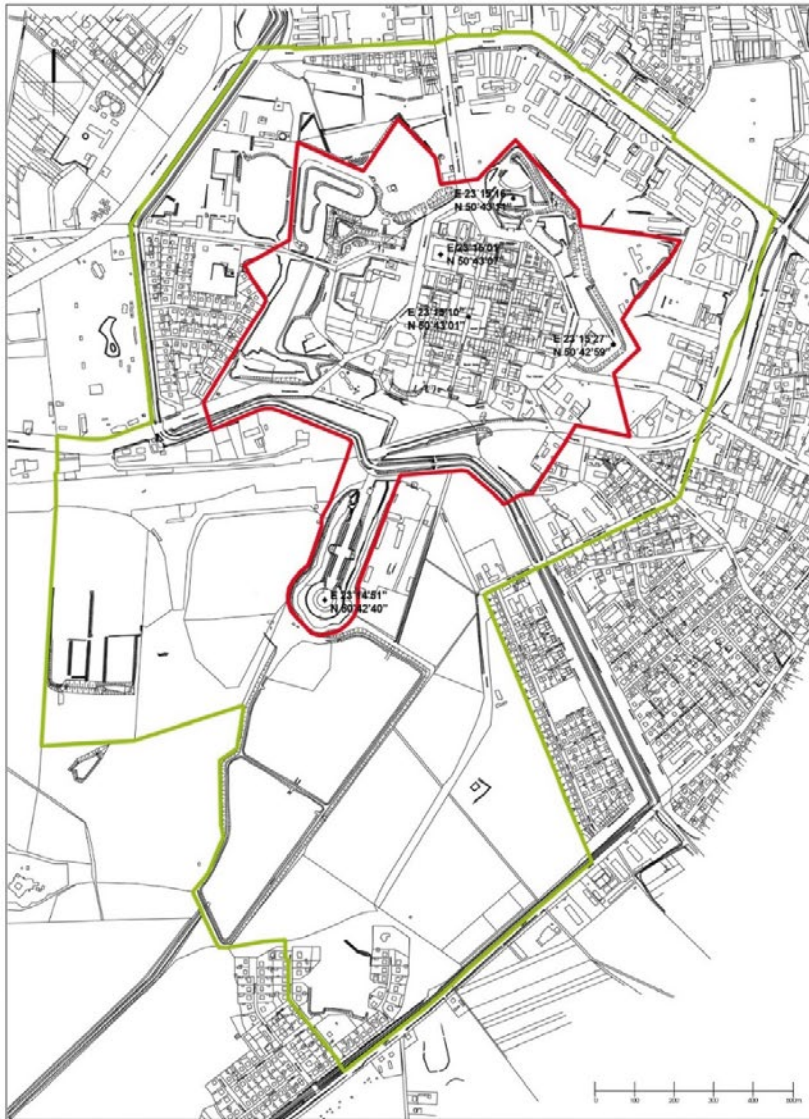
Zamość został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa podczas sesji odbywającej się w amerykańskim Santa Fe 14 grudnia 1992 roku. Na liście znalazł się na podstawie kryterium IV. W uzasadnieniu stwierdzono:

Kryterium (IV): Zamość jest wyjątkowym przykładem miasta renesansowego zaprojektowanego w końcu XVI w., które zachowało swoje oryginalne rozplanowanie, fortyfikacje oraz dużą liczbę ważnych budynków, łączących włoskie i środkowo-europejskie tradycje budowlane.

Pełną charakterystykę Zamościa, jako dobra światowego dziedzictwa, przez pryzmat formalnych dokumentów międzynarodowych zawiera zakładka w oficjalnej stronie internetowej Listy Światowego Dziedzictwa: <https://whc.unesco.org/en/list/564/>

Szczegółową charakterystykę wartości dobra oraz długoterminowy plan zarządzania dobrem światowego dziedzictwa zawiera Plan Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa Stare Miasto w Zamościu, por.: Uchwała nr V/77/2019 Rady Miasta Zamość z dnia 25 lutego 2019 r. w sprawie przyjęcia Planu Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa Stare Miasto w Zamościu i załączony dokument: [https://prawomiejscowe.pl/MiastoZamosc/document/538684/Uchwa%C5%82a-V\\_77\\_2019](https://prawomiejscowe.pl/MiastoZamosc/document/538684/Uchwa%C5%82a-V_77_2019) /opracowanie: Bogusław Szmygin, Anna Fortuna – Marek, Andrzej Siwek, Stare Miasto w Zamościu Dobro Światowego Dziedzictwa UNESCO: Ocena wartości i plan zarządzania, Zamość 2018/.

Zasięg dobra światowego dziedzictwa przedstawia załączona poniżej mapa:



**Old City of Zamość, Poland**

- boundary of World Heritage property
- boundary of the buffer zone of the World Heritage property

## Pomnik Historii

„Zamość – historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku” uznany został za Pomnik Historii

zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski, nr 50 z 1994 r., poz. 426).

### ZARZĄDZENIE PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

z dnia 8 września 1994 r.

#### w sprawie uznania za pomnik historii.

Na podstawie art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz. U. Nr 10, poz. 48, z 1983 r. Nr 38, poz. 173, z 1989 r. Nr 35, poz. 192 oraz z 1990 r. Nr 34, poz. 198 i Nr 56, poz. 322) zarządza się, co następuje:

§ 1. Uznaje się za pomnik historii „Zamość — historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku”.

§ 2. Celem ochrony pomnika historii wymienionego w § 1 jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne, przestrzenne, architektoniczne oraz wartości niematerialne, miasta renesansowego, wybitnego osiągnięcia urbanistyki europejskiej XVI w., oraz zespołu fortyfikacji obrazującego przemianę architektury militarnej od XVI do XIX wieku.

§ 3. 1. Granica zespołu zabytkowego obejmuje historyczną część miasta w zasięgu fortyfikacji z XIX w. i przebiega od ul. Piłsudskiego wzdłuż granicy Parku Miejskiego z wyłączeniem budynku Urzędu Wojewódzkiego, linią obwarowań XIX w., ulicami: Okopową, Krysińskiego, granicą Parku Miejskiego do rzeki Łabuńki, wzdłuż rzeki Łabuńki włączając rzekę, dalej obejmuje Rotundę i ponownie do rzeki Łabuńki biegnie jej południowym brzegiem, przecina ul. Szczepieńską i dalej ul. Podgroble z włączeniem ulicy, przecina ul. Królowej Jadwigi i wzdłuż wschodniego ogrodzenia klubu sportowego dochodzi do cieków z włączeniem cieków (w Parku Miejskim) i ulicami: Sadową i Studzienną do ul. Piłsudskiego.

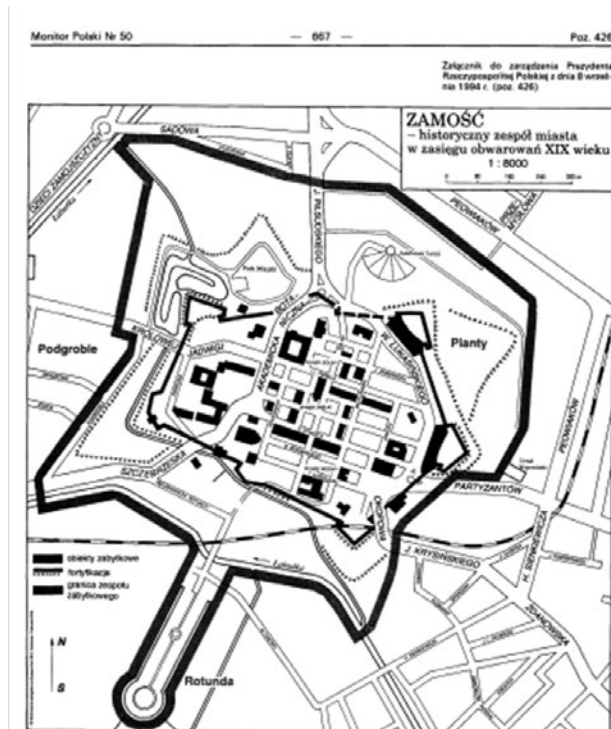
2. Mapa „Zamościa — historycznego zespołu miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku” stanowi załącznik do zarządzenia.

§ 4. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej:  
*L. Wałęsa*

Minister Kultury i Sztuki:  
*K. Dejmek*

Granice Pomnika Historii oznaczono na planie stanowiącym integralną część rozporządzenia.





## Park kulturowy

Park kulturowy to jedna z ustawowych form ochrony zabytków dedykowana ochronie krajobrazu kulturowego, powierzona kompetencji samorządu gminy. W Zamościu nie powołano dotąd żadnego parku kulturowego, choć stworzono już kilka koncepcji takiego parku.

Pierwsza powstała w 2008 r. Zespół Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Lublinie, pod kierunkiem Jacka Serafinowicza, opracował koncepcję Parku Kulturowego Renesansowego Założenia Lokacyjnego Zamościa (Oprac.: ROBIDZ Lublin 2008, mpis. Archiwum OT NID w Lublinie).

Kolejno „Założenia programowe: Park Kulturowy Twierdzy Zamość” w ramach działania 6.4 „Inwestycja w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym” Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007–2013, Opracował zespół projektowy pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Zbigniewa Myczkowskiego, prof. PK, przy udziale dr inż. arch. Jadwigi Środulskiej-Wielgus, dr inż. arch. Krzysztofa Wielgusa, mgr inż. arch. Wojciecha Rymszy-Mazura, (maszynopis w Archiwum Urzędu Miasta Zamość).

Wnioski środowisk badawczych znalazły odzwierciedlenie w Planie Zagospodarowania Przestrzennego

Województwa Lubelskiego przyjętym Uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego nr XI/162/2015 z dnia 30 października 2015 r. *Park Kulturowy Renesansowego Założenia Lokacyjnego Zamościa* został tam wskazany, jako jeden z kilkudziesięciu obszarów kulturowych, rekomendowanych do utworzenia na terenie województwa lubelskiego.

Wreszcie przy okazji sporządzania Planu Zarządzania dla Zamościa, jako dobra światowego dziedzictwa UNESCO sformułowano wniosek o objęcie obszaru dobra i strefy buforowej ochroną w postaci parku kulturowego. (Bogusław Szmygin, Anna Fortuna – Marek, Andrzej Siwek, Stare Miasto w Zamościu Dobro Światowego Dziedzictwa UNESCO: Ocena wartości i plan zarządzania, Lublin 2018).

Decyzja, co do dalszych losów koncepcji pozostaje w rękę Rady Miasta i administracji samorządowej Zamościa.

## Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Poniżej załączamy listę obiektów objętych wpisem do rejestru zabytków ze wskazaniem typu własności. Lista została sporządzona na podstawie danych pozostających w dyspozycji Urzędu Miasta, zawiera 116 pozycji.

Nr	Adres	Nazwa	Rejestr Zabytków	Typ własności
1.	w obrębie fortyfikacji	STARE MIASTO	A /47	miejska prywatna
2.	w granicach założenia	ZESPÓŁ FORTYFIKACJI MIASTA ZAMOŚĆ	A /48	miejska
3.	ul. Akademicka 1	d. REZYDENCJA ZAMOYSKICH (budynek główny, oficyna tylna, dwa pawilony, dwie oficyny, drzewostan)	A /1240	miejska
4.	ul. Akademicka 4	SEMINARIUM DUCHOWNE, ob. szkoła	A /1270	prywatna
5.	ul. Akademicka 8	d. AKADEMIA ZAMOJSKA	A/1249	miejska
6.	ul. Akademicka, J. Piłsudskiego	PARK MIEJSKI Z KOJCEM	A/1274	miejska
7.	ul. Bazylikańska 5	DOM	A/1214	miejska
8.	ul. Bazylikańska 19	KAMIENICA „DOM CENTRALNY”	A/1200	miejska

Nr	Adres	Nazwa	Rejestr Zabytków	Typ własności
9.	ul. Bazylińska 21	CERKIEW GREKO – KATOLICKA BAZYLIANÓW, ob. kościół rz.-kat. p.w. św. Mikołaja, cmentarz, ogrodzenie	A/302	prywatna
10.	Droga Męczenników Rotundy 1	ROTUNDA – DZIAŁOBINIA, ob. muzeum	A/477	miejska
11.	ul. Grecka 2	ZESPÓŁ KOŚCIELNO – KLASZTORNY BONIFRATRÓW „PODKARPIE”, ob. budynek mieszkalny	A/469	miejska
12.	ul. Grodzka 2	DOM	A/1225	prywatna
13.	ul. Grodzka 3	DOM	A/1238	miejska
14.	ul. Grodzka 4	DOM	A/1237	miejska
15.	ul. Grodzka 5	DOM	A/1236	miejska
16.	ul. Grodzka 6	DOM	A/1235	miejska
17.	ul. Grodzka 7	DOM	A/1234	prywatna
18.	ul. Grodzka 8	DOM	A/1233	miejska
19.	ul. Grodzka 9	DOM	A/1232	miejska
20.	ul. Grodzka 10	DOM	A/1231	miejska
21.	ul. Grodzka 11	DOM	A/1230	miejska
22.	ul. Grodzka 12	DOM	A/1229	miejska
23.	ul. Grodzka 13	DOM	A/1226	miejska
24.	ul. Grodzka 14	DOM	A/1228	miejska
25.	ul. Grodzka 16	DOM	A/1227	miejska
26.	pl. J. Jaroszewicza 1	KOŚCIÓŁ REFORMACKI, ob. rz.-kat. rektoralny p.w. św. Katarzyny z cmentarzem	A/1271	prywatna
27.	ul. Kolegiacka 1a Szczepieszka 1	KOLEGIATA ob. Katedra p.w. Zmartwychwstania Pańskiego i św. Toma- sza Apostoła	A/305	prywatna
28.	ul. Kolegiacka 1a	BUDYNEK DZIEKANII „INFUŁATKA” w zespole kościoła kolegiackiego, ob. muzeum	A/305	prywatna
29.	ul. Kolegiacka 1a Szczepieszka 1	DZWONNICA w zespole kościoła kolegiackiego	A/305	prywatna
30.	ul. Kolegiacka 1–3	BUDYNEK WIKARÓWKI w zespole kościoła kolegiackiego, ob. plebania	A/305	prywatna
31.	ul. H. Kołtąja 2	KAMIENICA , ob. hotel	A/1217	prywatna
32.	ul. H. Kołtąja 4	DOM, ob. hotel	A/1215	prywatna
33.	ul. H. Kołtąja 6	DOM	A/1202	prywatna

Nr	Adres	Nazwa	Rejestr Zabytków	Typ własności
34.	ul. T. Kościuszki 5, B. Moranda 3–5	ZESPÓŁ KOŚCIELNO – KLASZTORNY z kościołem p.w. św. Anny i klasztor Klarysek, ob. szkoła	A/1268	prywatna
35.	ul. T. Kościuszki 7,7a	DOM „GENERAŁÓWKA” Z OFICYNĄ	A/1219	prywatna
36.	ul. T. Kościuszki 8	KAMIENICA	A/1218	miejska
37.	ul. T. Kościuszki 9	SZPITAL KOLEGIACKI, ob. poczta	A/1203	prywatna
38.	ul. Lwowska 19	ZESPÓŁ POCZTY – budynek główny i 2 oficyny	A/1267	prywatna
39.	ul. Ormiańska 2	KAMIENICA	A/1245	miejska
40.	ul. Ormiańska 3	KAMIENICA	A/470	miejska
41.	ul. Ormiańska 4	KAMIENICA	A/1246	miejska
42.	ul. Ormiańska5	DOM	A/1213	miejska
43.	ul. Ormiańska 6	KAMIENICA	A/471	miejska
44.	ul. Ormiańska 7	DOM	A/1212	miejska
45.	ul. Ormiańska 8	KAMIENICA	A/1247	miejska
46.	ul. Ormiańska 9	KAMIENICA	A/1224	miejska
47.	ul. Ormiańska 10	KAMIENICA	A/1248	miejska
48.	ul. Ormiańska 14	KAMIENICA	A/1251	miejska
49.	ul. Ormiańska 16	KAMIENICA	A/1252	prywatna
50.	ul. Ormiańska 18	KAMIENICA	A/1253	prywatna
51.	ul. Ormiańska 20	KAMIENICA	A/1254	miejska
52.	ul. Ormiańska 22	KAMIENICA „POD MADONNĄ”	A/300	miejska
53.	ul. Ormiańska 24	KAMIENICA „POD MAŁŻEŃSTWEM”	A/298	miejska
54.	ul. Ormiańska 26	KAMIENICA „POD LWAMI”	A/297	miejska
55.	ul. Ormiańska 28	KAMIENICA „RUDOMICZOWSKA”	A/295	miejska
56.	ul. Ormiańska 30	KAMIENICA „WILCZKOWSKA”	A/299	miejska
57.	ul. Pereca 2	DOM	A/1211	prywatna
58.	ul. Pereca 2a	DOM	A/1210	prywatna
59.	ul. Pereca 4	DOM	A/1209	miejska
60.	ul. Pereca 6	DOM	A/1208	miejska
61.	ul. Pereca 8	DOM	A/1207	miejska
62.	ul. Pereca 10	DOM	A/1206	miejska
63.	ul. Pereca 14	Budynek KAHAŁU, ob. dom	A/1205	miejska
64.	ul. Pereca 41	HOTEL „VIKTORIA”	A/1216	prywatna



Nr	Adres	Nazwa	Rejestr Zabytków	Typ własności
65.	ul. Peowiaków 5	KOSZARKA DROGOWA „BELWEDERKEK”	A/1201	prywatna
66.	ul. Peowiaków	CMENTARZ PARAFIALNY z Kaplicą Cmentarną, Domem Grabarza, drzewostan	A/1243	prywatna
67.	ul. Partyzantów 10	NARODOWY BANK POLSKI z ogrodzeniem	A/812	miejska
68.	ul. Partyzantów 74	WIEŻA CIŚNIEŃ	A/372	prywatna
69.	ul. Rynek Wielki 1	KAMIENICA „LUBELSKA”	A/1263	miejska
70.	ul. Rynek Wielki 2	KAMIENICA „PIECHOWICZOWSKA” Z OFICYNĄ	A/678	miejska
71.	ul. Rynek Wielki 3	KAMIENICA „MALARZOWA”	A/1262	miejska
72.	ul. Rynek Wielki 4	KAMIENICA „ABREKOWSKA” Z OFICYNĄ	A/679	miejska
73.	ul. Rynek Wielki 5	KAMIENICA „LINKOWSKA”	A/304	miejska
74.	ul. Rynek Wielki 6	KAMIENICA „BIRKOWSKIEGO” Z OFICYNĄ	A/680	miejska
75.	ul. Rynek Wielki 7	KAMIENICA „MORANDOWSKA I” Z OFICYNAMI	A/1257	miejska
76.	ul. Rynek Wielki 7a	KAMIENICA	A/1258	miejska
77.	ul. Rynek Wielki 8	KAMIENICA „POD ŚW. KAZIMIERZEM” Z OFICYNAMI	A/677	miejska
78.	ul. Rynek Wielki 9	KAMIENICA	A/1250	miejska
79.	ul. Rynek Wielki 10	KAMIENICA „OWANISOWICZOWSKA”	A/1266	miejska
80.	ul. Rynek Wielki 12	KAMIENICA „TOBIASZOWSKA”	A/1265	miejska
81.	ul. Rynek Wielki 13	RATUSZ WRAZ Z OFICYNAMI	A/294	miejska
82.	ul. Rynek Wielki 14	KAMIENICA „AUTUNOWICZOWSKA”	A/1264	miejska
83.	ul. Rynek Wielki 16	KAMIENICA „TATUŁOWICZOWSKA” Z OFICYNAMI	A/472	miejska
84.	ul. S. Staszica 1	KOŚCIÓŁ KLASZTORNY FRANCISZKANÓW, ob. par. p.w. Zwiastowania NMP	A/1278	miejska
85.	ul. S. Staszica 5	DOM	A/220	prywatna
86.	ul. S. Staszica 6	DOM	A/1223	miejska
87.	ul. S. Staszica 8	DOM	A/1222	miejska

Nr	Adres	Nazwa	Rejestr Zabytków	Typ własności
88.	ul. S. Staszica 9	KAMIENICA Z OFICYNĄ	A/607	miejska
89.	ul. S. Staszica 11	KAMIENICA	A/608	miejska
90.	ul. S. Staszica 12	DOM	A/1221	miejska
91.	ul. S. Staszica 13	KAMIENICA Z OFICYNĄ	A/616	miejska
92.	ul. S. Staszica 15	KAMIENICA	A/615	miejska
93.	ul. S. Staszica 17	KAMIENICA Z OFICYNAMI	A/614	miejska
94.	ul. S. Staszica 19	KAMIENICA „KINASTA”	A/628	miejska
95.	ul. S. Staszica 21	KAMIENICA „BERNEGO”	A/1279	miejska
96.	ul. S. Staszica 23	KAMIENICA „TELANOWSKA”	A/1280	miejska
97.	ul. S. Staszica 25	KAMIENICA „MORANDOWSKA II”	A/326	miejska
98.	ul. S. Staszica 27	KAMIENICA „SZCZEBRZESKA”	A/1278	miejska
99.	ul. S. Staszica 29	KAMIENICA „BYSTRZYCKIEGO”	A/325	miejska
100.	ul. S. Staszica 31	KAMIENICA	A/301	miejska
101.	ul. S. Staszica 33	KAMIENICA	A/1239	miejska
102.	ul. S. Staszica 35	KAMIENICA	A/1277	miejska
103.	ul. S. Staszica 37	KAMIENICA	A/1276	miejska
104.	ul. S. Staszica 39	KAMIENICA	A/1275	miejska
105.	ul. Szczebzeska102	ZESPÓŁ SZKÓŁ ROLNICZYCH budynek główny, inwentarskie, ujeżdżalnia, mieszkalny, spichlerz, stodoła, suszarnia, dziedziniec	A/1273	prywatna
106.	ul. L. Zamenhofa 5	MYKWA	A/1244	prywatna
107.	ul. L. Zamenhofa 7	DOM	A/1204	prywatna
108.	ul. L. Zamenhofa 10	KAMIENICA	A/1261	miejska
109.	ul. L. Zamenhofa 11	D. BOŻNICA z DOMEM POKAHALNYM	A/306	prywatna
110.	ul. L. Zamenhofa 9	DOM KAHALNY	A/306	prywatna
111.	ul. L. Zamenhofa 12	KAMIENICA	A/1260	miejska
112.	ul. L. Zamenhofa 14	KAMIENICA „DOM RABINA”	A/1259	prywatna
113.	ul. L. Zamenhofa 16	KAPLICZKA NISZOWA P.W. ŚW. KATARZYNY	A/1255	prywatna
114.	ul. L. Zamenhofa 18	KAMIENICA Z OFICYNĄ	A/1241	prywatna
115.	ul. L. Zamenhofa 20	KAMIENICA Z OFICYNĄ, BRAMA WJAZDOWA, KOMÓRKI, MUR	A/1242	prywatna
116.	ul. Zamkowa 2	ARSENAŁ, ob. muzeum	A/1256	miejska

## Ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

Prawną formą ochrony zabytków, której stanowienie należy do kompetencji gminy, (wynikającą z przepisów *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*) są ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (dalej mpzp). Ustawa określa zabytki, których ochrona musi być uwzględniona w mpzp (rejestr zabytków, wojewódzka i gminna ewidencja zabytków, park kulturowy) oraz daje możliwość stanowienia stref w innych niż wyliczone przypadkach, jeżeli uzasadniają to wartości dziedzictwa kulturowego.

Zamość dysponuje aktualnie obowiązującym „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Zamość” uwzględniającym zmiany Studium przyjętego w 1999 r. – Uchwała nr XV/262/19 Rady Miasta Zamość z dnia 25 listopada 2019 r. Studium wytycza kierunki polityki przestrzennej, które następnie mają znaleźć odzwierciedlenie w prawie miejscowym stanowiącym za pośrednictwem mpzp.

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zamościa przyjęty został Uchwałą nr XLV/499/06 Rady Miejskiej w Zamościu. Plan obejmuje obszar całego miasta w jego granicach administracyjnych.

W mpzp ustalone zostały ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, m.in. poprzez wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej, granic tych stref oraz określenie przedmiotu ochrony konserwatorskiej w obrębie poszczególnych stref. Należy zauważyć, że w przedmiocie ochrony stref „A” oraz „B” uwzględniono nie tylko układ urbanistyczny, murowane i ziemne dzieła budownictwa obronnego, zabytki nieruchome, lecz również krajobraz kulturowy oraz wartości niematerialne. Szczegółowo opisane zostały obowiązujące w poszczególnych strefach nakazy i zakazy. Nakazy i zakazy te sformułowano zarówno w odniesieniu do obszarów i obiektów zabytkowych, w tym archeologicznych (wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków), jak również dla budynków nie zabytkowych oraz planowanych do realizacji w zabudowie uzupełniającej. Istotnym jest, że nakazy te dotyczą szerokiego spectrum kwestii ważnych dla zachowania wartości dobra i jego autentyczności.

Najbardziej restrykcyjne przepisy obowiązują w strefach ścisłej ochrony konserwatorskiej „A” i „Ao”. Są to m.in. nakazy i zakazy: odnoszące się do sposobów postępowania i wymogów w działaniach przy: obiektach, zieleni, szeregu elementów składających się na publiczne przestrzenie ulic, placów i dziedzińców. Nakazy te wyznaczają np. konieczność uzyskiwania od WKZ wytycznych konserwatorskich dla wszystkich obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków – dla prac projektowych, remontowych i budowlanych oraz uwzględniają możliwość zalecenia przez służby konserwatorskie wykonania badań: naukowo-historycznych, archeologicznych, architektonicznych, konserwatorskich i analiz krajobrazowych z zaznaczeniem, że badania te wykonywane będą na koszt inwestora.

Plan ustala też dla obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków konieczność opracowania programów

użytkowych zagospodarowania tych zabytków i ich otoczenia, opracowania programów prac konserwatorskich oraz daje służbom konserwatorskim możliwość żądania wariantowych koncepcji architektoniczno-budowlanych, remontów, modernizacji lub przebudowy obiektów zabytkowych. Plan formułuje też nakazy dotyczące dopuszczalnych funkcji w obiektach, likwidacji konkretnych obiektów dysharmonijnych, dotyczące elementów informacji wizualnej i reklam oraz anten i różnorodnych urządzeń. Plan przewiduje również konieczność ochrony ciągów widokowych i wglądów na panoramy. Ustalenia mpzp w strefach „A” i „Ao” odnoszą się także do obszarów przestrzeni publicznych ulic, placów i dziedzińców wewnętrznych, formułując nakaz uzyskania pozwolenia WKZ na wszelkie działania w zakresie: kompozycji i ukształtowania nawierzchni, ukształtowania małej architektury oraz zieleni urządzonej, kolorystyki elewacji, wprowadzania elementów informacji wizualnej i reklam, rozmieszczenia oświetlenia oraz urządzeń (anten telewizyjne, wentylatory).

Poza powyższymi ogólnymi zasadami ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków mpzp formułuje ustalenia szczegółowe w odniesieniu do wydzielonych jednostek strukturalnych i wchodzących w ich skład zespołów.

W ramach poszczególnych stref ochrony konserwatorskiej szczegółowo określone zostały: przedmiot ochrony, granice poszczególnych stref oraz szereg nakazów i zakazów oraz wymagań odnoszących się do obiektów, przestrzeni, ekspozycji, małej architektury oraz innych elementów kształtujących krajobraz kulturowy. Nakazy i zakazy odnoszą się także do zagadnień funkcjonalnych, m.in. uwzględniających zachowanie funkcji handlowo-usługowych w parterach kamienic i mieszkalnych na wyższych kondygnacjach. Plan ustala też nakazy likwidacji konkretnych obiektów dysharmonijnych w stosunku do historycznego układu urbanistycznego. W obrębie strefy „A” i „Ao” wymagane jest uzyskanie pozwolenia WKZ dla wszelkich działań, prowadzonych w obszarach przestrzeni publicznych ulic, placów i dziedzińców wewnętrznych w blokach zabudowy w wielu zakresach, m.in.: kolorystyki elewacji, zieleni urządzonej, nawierzchni, małej architektury, oświetlenia, reklam, rozmieszczenia urządzeń (anten, klimatyzatory).

Strefa buforowa dobra UNESCO w znacznym stopniu pokrywa się ze strefą częściowej ochrony konserwatorskiej zachowanych elementów zabytkowych „B”, dla której również przyjęto szereg nakazów i zakazów. Ponadto w mpzp wyznaczona została strefa „K” ochrony konserwatorskiej krajobrazu i ekspozycji, w obrębie której przedmiotem ochrony są m.in. tereny z wglądami na panoramy Starego Miasta i terenów pofortecznych. Plan ustala także strefę „W” ochrony konserwatorskiej z wyznaczonymi orientacyjnymi obszarami stanowisk archeologicznych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że zawarte w mpzp ogólne i szczegółowe zasady kształtowania historycznej przestrzeni kulturowej miasta oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków bardzo precyzyjnie



określają zakres i sposób działania w obszarach, które podlegać powinny szczególnym uwarunkowaniom ze względu na zachowane wartości zabytkowe. Mppz miasta Zamość w pełni zabezpiecza ochronę wartości zabytkowych dobra

#### **5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków**

Gminna ewidencja zabytków jest podstawą do określenia zasobu zabytków na terenie gminy, przed przystąpieniem do opracowania programu opieki nad zabytkami. Dla Miasta Zamość Gminna Ewidencja Zabytków zawiera 281 pozycji. Została opracowana dla potrzeb poprzedniej edycji gminnego programu opieki nad zabytkami. Wymaga sukcesywnych aktualizacji i monitoringu. Wykaz obiektów pozostających w miejskiej bazie danych gminnej ewidencji zabytków odzwierciedla tabela załączona, jako

UNESCO, jego autentyzm i integralność, a także dostrzeżenie znaczenie zabytków poza historycznym centrum, przez pryzmat gminnej ewidencji zabytków.

Załącznik nr 2 do niniejszego dokumentu. W tabeli zaznaczono obiekty wyłączone z gminnej ewidencji zabytków na mocy Zarządzenia Prezydenta Miasta nr 175/2017 z dn. 30.06.2017.

Należy odnotować, iż gminna ewidencja dla Miasta Zamość szeroko ujmuje zasób zabytkowy. W ewidencji dostrzeżono i ujęto zabytki archeologiczne, małą architekturę (kapliczki przydrożne) oraz miejsca pamięci, co nie wynika bezpośrednio z treści rozporządzeń odnośnie prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, lecz jest racjonalnym działaniem, ważnym dla kompleksowej prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy.



## Przestrzenie publiczne i zieleń



Rynek Wielki i oś widokowa na dawny pałac i współczesny pomnik założyciela miasta (fot. A. Siwek)



Rynek Wodny – współczesna aranżacja przestrzeni publicznej (fot. M. Lackorzyńska – Serafin, z zasobów UM Zamość)



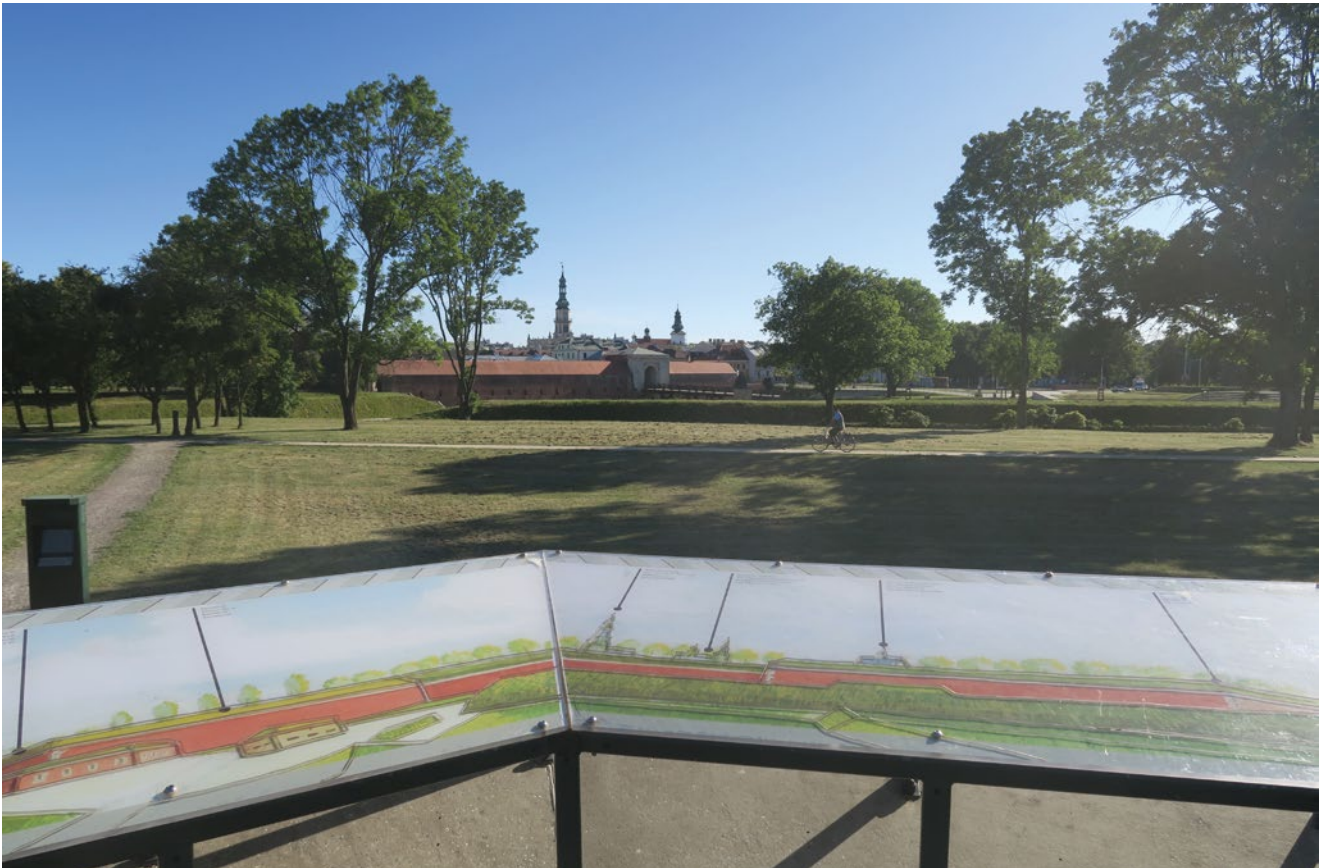


Park miejski – romantyczna kompozycja ogrodowa w pasie fortyfikacji (fot. A. Siwek)



Park miejski – partery kwiatowe kontrastujące z masywami grup drzew, kompozycja warszawskiego ogrodnika i projektanta Waleriana Kronenberga z lat 1918 – 1926 – zabytek sztuki ogrodowej (fot. A. Siwek)





Zielony pierścień twierdzy – obwarowania, fortyfikacje ziemne i przedpole łącznie zagospodarowane, jako rozległe tereny parkowo – spacerowe. Rozwiązanie pod względem wartości krajobrazowych, integralności i rozmachu realizacji wyjątkowe w skali kraju. (fot. A. Siwek)



Architektura, formy ziemne, woda, zielen, jako komponenty unikatowego parkowego krajobrazu zamojskiej twierdzy (fot. A. Siwek)





Przedpole Rotundy – miejsce pamięci i żołnierski cmentarz wpleciony w kompozycję parkową tworzą scenię dla refleksji historycznej i zadumy. (fot. A. Siwek)



Rozległy akwen wodny, Wielka Zalewa – relikw historycznego systemu fortyfikacji wodnych Zamościa. Obszar o olbrzymim potencjale, do wykorzystania i wyeksponowania zarówno, jako wartość historyczno – kompozycyjna, jak i cenny teren rekreacyjny. (fot. A. Siwek)



## 6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

### 6.1. Ocena dotychczasowej ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym – Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego

Analiza ochrony dziedzictwa kulturowego Miasta Zamość i działań służących jego poprawie wykonana została przy pomocy analizy SWOT, jednej z najczęściej stosowanych technik/metod analitycznych (wykorzystywanych we wszystkich obszarach planowania strategicznego) stanu i ochrony dziedzictwa kulturowego. Analiza zawiera rozpoznanie mocnych stron (strengths) i słabych stron (weaknesses) oraz aktualnych i potencjalnych szans (opportunities) i zagrożeń (threats).

Wykonano ją w oparciu o:

- analizy SWOT zawarte w przedstawionych powyżej dokumentach strategicznych miasta, poddając je krytycznej ocenie i aktualizacji,

- oględziny zabytków i obszarów zabytkowych miasta,
- konsultacje z władzami samorządowymi, pracownikami UM oraz jednostkami podległymi,
- konsultacje społeczne dotyczące opracowania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Zamość na lata 2020–2023*, przeprowadzone w okresie od dnia 14 stycznia 2020 r. do dnia 14 lutego 2020 r

Zestawienie wniosków wynikających z analizy SWOT diagnozuje obecną sytuację dotyczącą stanu dziedzictwa kulturowego w mieście oraz jego ochrony. Jednocześnie stanowi bazę do sformułowania priorytetów, kierunków działań i zadań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem miasta.

Lp.	MOCNE STRONY ( <i>Strengths</i> )
1.	Wyjątkowy potencjał zabytkowy miasta ze względu na zachowany zasób, bogatą historię i związane z nią znane postacie historyczne
2.	Najwyższa w skali międzynarodowej wartość zabytkowa Starego Miasta, usankcjonowana wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO
3.	Szczególne wartości i znaczenie dla dziedzictwa kulturowego Polski zabytkowego zespołu staromiejskiego potwierdzona uznaniem za Pomnik Historii
4.	Wybitny przykład renesansowego miasta z zachowanym oryginalnym rozplanowaniem, fortyfikacjami i bogatym zasobem zabytków różnych typów i kategorii
5.	Wyjątkowy system historycznych fortyfikacji i krajobrazu warownego stanowiące o specyfice miasta

Lp.	MOCNE STRONY ( <i>Strengths</i> )
6.	Bogaty zasób zabytków ruchomych zgromadzonych w obiektach sakralnych oraz w muzeach
7.	Wysokie walory krajobrazowe miasta – powiązania widokowe z otoczeniem Wielkiej Zalewy i kompleksem Lasu Miejskiego
8.	Wyjątkowa wartość dziedzictwa niematerialnego – bogactwo wątków historycznych, ideowych i tradycji związanych z tożsamością kulturową miasta, czytelne echa wielokulturowości miasta historycznego, pamięć historyczna i kreacja współczesnego wizerunku miasta na kanwie dziejów
9.	Prawidłowe wykorzystanie form ochrony zabytków – Zamość Pomnikiem Historii, większość najcenniejszego zasobu zabytkowego (Stare Miasto) wpisana do rejestru zabytków, mpzp dla historycznych partii miasta
10.	Samorząd miasta świadomym zarządcą miejsca światowego dziedzictwa (dobre sprawowanie opieki i ochrony nad historycznym zasobem zabytkowym, wdrażanie programu rewitalizacji, sprawna realizacja szeregu dużych projektów istotnych dla utrzymania i wzbogacenia wartości dobra oraz jego rozwoju, pozyskiwanie na te cele znacznych środków finansowych
11.	<p>Działalność wielu instytucji funkcjonujących w obszarze kultury oraz zachowania i promocji dziedzictwa kulturowego, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Muzeum Zamojskie w Zamościu wraz z oddziałem – Muzeum Fortyfikacji i Broni Arsenał oraz Muzeum Martyrologii „Rotunda”,</li> <li>– Zamojski Dom Kultury,</li> <li>– Książnica Zamojska im. Stanisława Kostki Zamoyskiego,</li> <li>– Centrum Kultury Filmowej „Stylowy” w Zamościu,</li> <li>– Orkiestra Symfoniczna im. Karola Namysłowskiego w Zamościu,</li> <li>– BWA Galeria Zamojska oraz działalność stowarzyszeń regionalnych</li> </ul>
12.	<p>Najważniejsze uwarunkowania sprzyjające rozwojowi turystyki:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– potencjał zabytkowy najwyższej wartości,</li> <li>– położenie na dogodnych trasach komunikacyjnych,</li> <li>– szeroka oferta kulturalna, skierowana do różnych grup odbiorców,</li> <li>– konsekwentna polityka miasta w kreowaniu miasta przyjaznego turystom,</li> <li>– dobra baza noclegowa.</li> </ul>
13.	<p>Budowanie marki Zamościa, jako miasta kultury w oparciu o szereg cyklicznych wydarzeń kulturalnych promujących dziedzictwo kulturowe, np.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Jarmark Hetmański</li> <li>– Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny „EUROFOLK”</li> <li>– pokazy plenerowe, m.in. Szturm Twierdzy Zamość</li> <li>– Zamojska Majówka,</li> <li>– Zamojskie Lato Teatralne (43-cie w 2018 r.),</li> <li>– Zamojski Festiwal Filmowy „Spotkania z Historią”,</li> <li>– Festiwal Muzyki Filmowej (IV edycja),</li> <li>– Zamojski Festiwal Kultury „arte, cultura, musica e...”</li> <li>– Zamojski Festiwal Podróży „Eskapady Kresowe”</li> <li>– Zamojski Piknik Historyczny</li> <li>– Zamojska Noc Muzeów (X edycja)</li> </ul>
14.	Skuteczne, realizowane od wielu lat pozyskiwanie przez samorząd miasta środków finansowych na rewitalizację oraz rozwój miasta w oparciu o dziedzictwo kulturowe
15.	Sukcesywna realizacja kompleksowych projektów rewitalizacji zabytkowych obiektów i przestrzeni publicznych
16.	Uwzględnianie ochrony i zarządzania dziedzictwem w dokumentach strategicznych i programowych miasta
17.	Obecność problematyki związanej z dziedzictwem kulturowym w polityce informacyjnej miasta

Lp.	CZYNNIKI – SŁABE STRONY ( <i>Weaknesses</i> )
1.	Zły stan techniczny części zasobu zabytkowego miasta, m. in. bloki zabudowy mieszkalnej – ul. Żeromskiego i ul. Kościuszki oraz Podkarpie
2.	Niewykorzystywanie potencjału Wielkiej Zalewy
3.	Brak miejskiego/samorządowego koordynatora działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem (np. stanowiska miejskiego konserwatora zabytków lub jednostki w strukturze UM dedykowanej ochronie zabytkowego zasobu Zamościa)
4.	Niewielkie środki finansowe w budżecie miasta na dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach (dotacje celowe)
5.	Zbyt intensywny ruch samochodowy a zwłaszcza zbyt duże obszary zajęte pod parkingi na terenie Starego Miasta
6.	Brak systemowego monitorowania stanu zachowania zasobu kulturowego miasta
7.	Zbyt intensywne wykorzystywanie obszaru Rynku Wielkiego na szereg wydarzeń rozrywkowych
8.	Duża liczba zabytkowych kamienic będących własnością komunalną przerażająca możliwości finansowe miasta w zakresie ich właściwego utrzymania, remontowania, konserwacji
9.	Brak całościowego rozpoznania, zinwentaryzowania i badań dziedzictwa w tym niematerialnego
10.	Brak wystarczającej współpracy i koordynacji działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem pomiędzy poszczególnymi wydziałami i jednostkami organizacyjnymi Urzędu Miasta
11.	Niewystarczająca ilość zewnętrznych nośników informacji turystycznej (tablic informacyjnych, nośników danych, oznakowania zabytków i ciekawych miejsc)

Lp.	SZANSE ( <i>Opportunities</i> )
1.	Możliwość dofinansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych oraz historycznych przestrzeni miasta ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: państwowe, samorządowe, środki UE i in.;
2.	Kontynuacja działań w zakresie ochrony, poprawy stanu i wykorzystania zabytkowych obiektów i miejsc, konsekwentnie realizowana w ramach programu rewitalizacji
3.	Wdrożenie przez samorząd miasta systemowego monitoringu – stanu zabytków, zagrożeń oraz działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.
4.	Wzrost świadomości roli i znaczenia dziedzictwa kulturowego wśród społeczności lokalnej dzięki wprowadzaniu odpowiednich działań promocyjnych i edukacyjnych
5.	Wzrost świadomości postrzegania dziedzictwa, jako produktu turystycznego oraz umiejętne jego wykorzystanie
6.	Konsekwentne budowanie marki Zamościa, jako zabytkowego miasta o wyjątkowych walorach – atrakcyjna promocja miasta w skali regionu i kraju
7.	Niestąbnące zainteresowanie miastem – rozwój turystyki dzięki wykorzystaniu walorów zabytkowych i krajo- brazowych oraz poprzez interesującą ofertę kulturalną kierowaną do różnych grup odbiorców
8.	Kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o zagospodarowanie obiektów zabytko- wych
9.	Wprowadzenie publicznych dyskusji w zakresie rewitalizacji zabytkowych obiektów i obszarów
10.	Poszerzanie spectrum współpracowników i instytucji wspierających prezentację i promocję miasta, np. poprzez tworzenie sieciowych produktów turystycznych
11.	Szansa na podniesienie jakości przestrzeni publicznych poprzez wykorzystanie narzędzi ochrony krajobrazu (m.in. tzw. ustawy krajobrazowej)



Lp.	SZANSE (Opportunities)
12.	Dostęp do dobrych praktyk i wymiany doświadczeń – współpraca międzyregionalna i międzynarodowa w zakresie ochrony zabytków oraz rewitalizacji
13.	Promocja dobrych wzorców konserwacji i adaptacji zabytków, m.in. poprzez konkursy, nagrody i wyróżnienia.

Lp.	ZAGROŻENIA (Threats)
1.	Zagrożenie nadmierną komercjalizacją zabytków bez równoczesnego zachowania ich charakteru.
2.	Wykonywanie prac remontowych i konserwatorskich bez poszanowania substancji zabytkowej – rozbudowy, przebudowy, przekształcenia negatywnie wpływające na autentyczność i integralność zabytków, spowodowane niską świadomością społeczną oraz nieprzestrzeganiem prawa.
3.	Degradacja zabytków przez przypadkowe działania inwestycyjne, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne
4.	Postrzeganie obiektu zabytkowego wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie – jedynie jako zasobu historycznego
5.	Zagospodarowywanie zabytkowych obiektów i historycznych przestrzeni w sposób powodujący utratę ich charakteru i wartości.
6.	Relatywizm doktryny konserwatorskiej
7.	Dominacja kryterium ceny oraz terminu wykonania w przetargach na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków, generujące zagrożenie obniżenia jakości prac.
8.	Niska świadomość społeczna w kwestii ekonomicznego znaczenia harmonijnie ukształtowanego krajobrazu.
9.	Tworzenie strategii i dokumentów w zakresie ochrony zabytków bez równoczesnego wprowadzania mechanizmów ich efektywnego wdrażania.
10.	Słabe wykorzystanie partycypacyjnego modelu zarządzania dziedzictwem – podejmowanie decyzji dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego bez udziału interesariuszy, aktywnie działających organizacji pozarządowych etc.
11.	Wywoływanie konfliktu między ochroną dziedzictwa kulturowego a współczesnymi procesami urbanistycznymi.
12.	Klęski żywiołowe i zdarzenia losowe
13.	Brak skutecznej egzekucji prawa

## 6.2. Wnioski wynikające z analizy SWOT oraz przeprowadzonych konsultacji społecznych

Podsumowując wyodrębnione w analizie SWOT słabe i mocne strony oraz szanse i zagrożenia oraz wyniki przeprowadzonych konsultacji społecznych należy zwrócić szczególną uwagę na następujące zagadnienia i problemy, które zdają się mieć zasadnicze znaczenie dla sformułowania założeń programowych – celów, priorytetów, kierunków działań oraz konkretnych zadań:

### System ochrony zabytków Zamościa

#### Formy ochrony

W Planie zarządzania dobrem światowego dziedzictwa w Zamościu wartość nadrzędną zdefiniowano w następujący sposób: *Kompletność, przejrzystość i jednorodność konsekwentnie ukształtowanego historycznego zespołu urbanistycznego, wyodrębnionego kompozycyjnie*

*i przestrzennie w tkance miasta współczesnego. Owa kompletność i trwałość kompozycji czyni układ urbanistyczny Zamościa wyjątkowym i czytelnym świadectwem realizacji uniwersalnej koncepcji miasta idealnego doby renesansu. Jednocześnie jest to świadectwo historii Rzeczypospolitej zapisane w skali urbanistycznej oraz w tkance architektonicznej i systemie fortyfikacji miasta. Echa wielokulturowości Echa wielokulturowości obecne w tkance miejskiej stanowią istotny element spuścizny dziejowej Rzeczypospolitej, są jednocześnie ważnym elementem dziedzictwa w skali rozwoju kulturowego Europy. Ta ocena wartości dobra światowego dziedzictwa, jakim jest Stare Miasto w Zamościu znajduje swoje odzwierciedlenie w istniejących formach ochrony zabytków.*

Zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski, nr 50 z 1994 r., poz. 426) „Zamość – historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku” uznany został za Pomnik Historii. Stare Miasto w Zamościu, jako układ urbanistyczny zostało wpisane do rejestru zabytków w 1936 r. i 1966 r. Poza powyższymi decyzjami

odnoszącymi się do ochrony układu urbanistycznego, wartości zabytkowe miasta chronione są poprzez liczne wpisy do rejestru zabytków zespołów i obiektów – sakralnych, zespołu fortyfikacji XVI-XIX-wiecznych oraz budynków, których łączna liczba przekracza 100 obiektów. Stanowi to zdecydowaną większość całości zabudowy, występującej w granicach Starego Miasta. Równocześnie jest bardzo niewiele zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru spoza obszaru Starego Miasta.

Mocną stroną jest wykorzystywanie przez samorząd miasta kolejnej formy ochrony, jakim są uchwalone miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Cały obszar najcenniejszego zasobu, którym jest Stare Miasto posiada uchwalony mpzp. Pomimo słusznych uwag i wskazań, że zapisy miejscowych planów powinny zostać przez samorząd miasta zaktualizowane i dostosowane do obecnych standardów ochrony zabytków, uchwalone mpzp stanowią skuteczne narzędzia ochrony zabytkowej przestrzeni miasta.

W Zamościu nie funkcjonuje kolejna forma ochrony zabytków, jaką jest możliwość uchwalenia przez samorząd miasta parku kulturowego. Od kilkunastu lat zasadność powołania parku kulturowego w Zamościu jest argumentowana w dokumentach strategicznych szczebla wojewódzkiego i lokalnego. Konsultacje społeczne dotyczące niniejszego gminnego programu wskazały, że wprowadzenie tej formy ochrony akceptuje 50% respondentów. W sposób zdecydowany wyrażono też opinię, że istniejące w Zamościu formy ochrony zabytków są wystarczające (90% pozytywnych odpowiedzi).

#### Służby odpowiedzialne za ochronę i zarządzanie dziedzictwem

Zamość wyróżnia się olbrzymim zasobem zabytkowym o wybitnych wartościach i zróżnicowanym stanie technicznym. Posiada dużą liczbę zabytków (w tym dużą liczbę zabytków będących własnością komunalną). Pomimo intensywnie prowadzonych działań konserwatorskich i restauratorskich – znaczna część zabytkowego zasobu nadal wymaga podjęcia kompleksowych remontów, konserwacji, adaptacji. Te uwarunkowania generują także ogromny zakres prac dla pracowników samorządu miasta, odpowiedzialnych za ochronę zabytków oraz utrzymanie zabytkowego zasobu. W obecnie istniejącej strukturze i liczebności pracowników odpowiedzialność za wielorakie działania związane z zachowaniem, utrzymaniem i/lub adaptacją do nowych funkcji zabytkowego zasobu miasta jest bardzo trudne. Dlatego brak stanowiska lub odrębnej jednostki w strukturze Urzędu Miasta, zajmującej się wyłącznie ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym uznać należy za „słabą stronę” funkcjonującego w mieście systemu ochrony zabytków. Ponadto problemem jest także rozproszenie zadań, działań i decyzji, związanych z różnymi aspektami ochrony i zarządzania dziedzictwem, pomiędzy różnymi wydziałami urzędu miasta i pomiędzy podległymi mu jednostkami – zarówno w zakresie realizacji zadań, jak i prowadzenia planowej polityki konserwatorskiej.

Stąd jako szansę na pozytywną zmianę tej sytuacji, uznać należy ustanowienie takiego stanowiska/jednostki. Ponad 50% pozytywnych odpowiedzi na pytanie czy należy powołać w Zamościu stanowisko konserwatora zabytków (niezależnie od przyznanych przez państwowe służby ochrony zabytków kompetencji) wskazuje, że interesariusze uznają potrzebę przyjęcia większej współodpowiedzialności i udziału Urzędu Miasta za ochronę zabytkowego zasobu Zamościa. Utworzenie takiego stanowiska pozwoliłoby na skuteczniejszy – niż dotychczas – systemowo prowadzony monitoring (ocena stanu i zagrożeń zabytkowego zasobu) oraz planowanie działań.

#### Finansowanie ochrony zabytków i stan techniczny zabytkowego zasobu

Szczegółowe określenie poziomu finansowania ochrony zabytków w mieście, zwłaszcza w odniesieniu do realnych potrzeb w tym zakresie jest trudne do obiektywnej oceny. Wynika to z kilku przyczyn: wielu źródeł finansowania ochrony zabytków – środków publicznych (państwowych i samorządowych), kościelnych, prywatnych etc. oraz funduszy unijnych. Stan techniczny zabudowy historycznej Zamościa jest przedmiotem troski służb miejskich, ale ze względu na skalę zabudowy brak szczegółowego rozpoznania dotyczącego stanu technicznego wszystkich obiektów zabytkowych.

Zabytkowy zasób Zamościa od wielu lat poddawany jest skutecznym procesom restauracji i rewitalizacji. Stan zachowania zabytkowej zabudowy i historycznych przestrzeni Zamościa zmienia się z roku na rok z olbrzymią korzyścią dla wizerunku miasta. Intensywne w ostatnich kilkunastu latach działania samorządu miasta związane z rewitalizacją zabytkowych obiektów i obszarów, pozyskanie wielomilionowych kwot ze środków zewnętrznych (głównie z funduszy unijnych oraz tzw. funduszy norweskich) oraz realizacja dużych projektów (m.in. „Konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kultury Zespołu Fortyfikacji Starego Miasta w Zamościu”, „Rewitalizacja zabytkowego Starego Miasta w Zamościu”, „Zamość – Miasto UNESCO, pomnik historii Rzeczypospolitej produktem turystycznym polskiej gospodarki”, „Utworzenie Muzeum Fortyfikacji i Broni w obrębie Bastionu III i Arsenatu w Zamościu”) sukcesywnie przyczynia się do poprawy stanu technicznego oraz atrakcyjnego wykorzystania kolejnych obiektów i historycznych przestrzeni miasta. Na kolejne lata miasto planuje szereg kolejnych dużych inwestycji przy zabytkowych obiektach i obszarach, przede wszystkim w ramach realizowanego z sukcesem od kilku lat programu rewitalizacji. Jednak duża liczba i obszar zabytkowego zasobu, bardzo duża liczba zabytkowych budynków komunalnych sprawiają, że istniejące finansowanie ochrony zabytków w mieście należy uznać za niewystarczające.

Słabą stroną systemu finansowania ochrony zabytków w mieście jest fakt przeznaczania bardzo skromnych środków finansowych z budżetu miasta na dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach (tzw. dotacje celowe). Zaplanowane w budżecie miasta 50 tys. zł na ten cel absolutnie nie zapewnia realnego wpływu

na poprawę stanu zabytków. Należy mieć na uwadze, że miejski system dotacji może skutecznie aktywizować innych prywatnych właścicieli do prowadzenia (i współfinansowania) prac remontowo-konserwatorskich. Wzrost środków finansowych z budżetu miasta na dotacje celowe jest też bardzo ważny, gdyż dofinansowanie to dotyczyć może właścicieli obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Zabytki te nie mają takiej możliwości wsparcia finansowego jak obiekty wpisane do rejestru zabytków, a są niekiedy bardzo istotne dla zachowania tożsamości miasta, np. obiekty obszaru Nowego Miasta czy rejonu ul. Orlicz-Dreszera.

Wzrost finansowania na dotacje celowe z budżetu miasta popiera niemal 60% respondentów biorących udział w konsultacjach społecznych. Zdecydowana większość ankietowanych (około 69%) ocenia stan zabytkowego zasobu Zamościa, jako dobry lub bardzo dobry.

### **Badania oraz prezentacja i promocja dziedzictwa, działania edukacyjne i służące rozwojowi turystyki**

Dziedzictwo kulturowe Zamościa jest znane i doceniane w skali ogólnopolskiej i międzynarodowej (jako dobro UNESCO). Od wielu lat jest przedmiotem licznych opracowań, publikacji naukowych, dokumentacji oraz przedmiotem różnorodnych badań – tak poszczególnych zabytków, jak i dotyczących rozpoznania wartości krajobrazu kulturowego. Jednak nadal – jak wskazano w planie zarządzania Zamościa, jako dobra światowego dziedzictwa UNESCO – potrzeby badawcze pozostają aktualne, zwłaszcza w skali szczegółowej. Wśród postulatów badawczych w tym zakresie można wymienić potrzebę opracowania szeregu badań związanych z substancją urbanistyczną i zabudową miasta, studiów dotyczących rewaloryzowanych przestrzeni (np. studium powiązań kompozycyjnych rezydencji Tomasza Zamoyskiego z miastem i systemem wodnym, koncepcję zagospodarowania zalewu miejskiego, aktualizację studium historyczno-architektonicznego rezydencji Zamoyskich), jak również badań dotyczących dziedzictwa niematerialnego Zamościa, jego historii gospodarczej i społecznej oraz szereg badań społecznych.

Można też uznać za niewystarczające bądź nieaktualne rozpoznanie innych bardziej ogólnych sfer, np.: opracowanie/aktualizacja studium historyczno-urbanistycznego Starego Miasta, studium krajobrazowego miasta czy rozpoznanie i ocena wartości obiektów w gminnej ewidencji zabytków i dóbr kultury współczesnej – postulowane, jako ważne w dokumentach programowych miasta.

Wiodąca rola pod względem prezentacji, promocji i różnorodnych działań ukierunkowanych na rozwój turystyki przypada administracji samorządowej i podległym jej jednostkom. Samorząd miasta jest świadom wartości

miejsca i jego potencjału. Dlatego też turystyka jest postrzegana i uznawana – zarówno przez władze miasta, jak i lokalną społeczność – jako jeden z zasadniczych czynników rozwoju miasta. Świadczą o tym zarówno dokumenty strategiczne i programowe uchwalane przez Radę Miasta, tworzone akty prawa miejscowego, jak również podejmowane przez samorząd konkretne działania. Wśród tych działań wskazać należy przede wszystkim na realizację dużych projektów rewaloryzacyjnych, rewitalizacyjnych, konserwatorskich i inwestycyjnych, związanych z zabytkowym zasobem miasta, poprawiających jakość przestrzeni publicznych i stan zabytkowej zabudowy oraz pozyskiwanie na te cele funduszy zewnętrznych. Wśród szeregu działań nastawionych na przyciągnięcie turystów wymienić też należy poszerzanie bazy gastronomicznej, noclegowej, usługowej, wprowadzanie do obiektów zabytkowych nowych funkcji, w tym kulturowych. Ważnym elementem aktywności miasta w tym zakresie jest tworzenie i ciągłe bogacenie oferty wydarzeń kulturalnych i rozrywkowych oraz szereg działań promocyjnych.

Miasto, poprzez swoje wydziały i jednostki organizacyjne z dużym sukcesem realizuje zadania związane z promocją dziedzictwa, działaniami edukacyjnymi oraz związanymi z rozwojem turystyki oraz współpracuje z wieloma podmiotami, w których domenie działań pozostają te zagadnienia. Celowe jest pozyskiwanie współpracy i wytworzenie mechanizmów interesariatu w sferze informacji publicznej, mediów i twórców kultury, którzy mogą stać się cennymi ambasadorami miasta.

Zasadne jest dalsze poszerzanie spectrum współpracowników i instytucji wspierających prezentację i promocję miasta. Dobrym kierunkiem działań jest tworzenie sieciowych produktów turystycznych, jako konkurencyjnych na rynku usług turystycznych, w oparciu o szerokie spectrum interesariuszy. Szerokie pole do popisu pozostaje w sferze promocji i prezentacji międzynarodowej. W tym zakresie zadaniem jest identyfikacja i organizacja interesariatu, który z Zamościem może łączyć wspólnota tematyczna oraz wspólne problemy ochrony i zarządzania (np. historyczne miasta-twierdze, miasta UNESCO, miasta, których rozwój oparty jest w dużej mierze na rozwoju turystyki etc.)

Bogata oferta kulturalna miasta (w tym imprezy bezpłatne, plenerowe) różnorodne oferty instytucji kultury i innych organizatorów życia kulturalnego i turystycznego, dobra wielostronna współpraca instytucji kultury, rozwinięta baza noclegowo-hotelowa, rozwój szlaku rowerowego Green Velo, promocja turystyczna wszystkie te pozytywne czynniki pozytywnie wpływają na rozwój turystyki.

Ponad 70% respondentów przeprowadzonych konsultacji społecznych uznało dostęp do informacji na temat zabytkowego zasobu za wystarczający.



## Detal zabytkowy



Zwieńczenie Bramy Lwowskiej (k. XVI w.) z herbami Zamoyskich, antykizującymi inskrypcjami i wizerunkiem św. Tomasza Apostoła klęczącego przed Zmartwychwstałym Chrystusem, to rodzaj panegirycznego ukłonu względem właścicieli miasta, a zarazem jeden z tych elementów, od których rozpoczęto konserwatorską odnowę Zamościa.



Rytm podcieni kamienic miejskich nadaje architekturze Zamościa szczególnego charakteru. Wpływy włoskie widoczne są tu w wielu detalach architektonicznych i dekoracyjnych (fot. A. Siwek)



Sklepienie nawy głównej Kolegiaty Zamojskiej – dekoracja o włoskim rodowodzie z ok. 1600, licznie naśladowana w świątyniach regionu (fot. A. Siwek)



Nagrobek Tomasza Ordynata Zamojskiego (+1889), w kaplicy Zamojskich w Kolegiacie. Dzieło włoskiego rzeźbiarza Antonio Argenteo, świadectwo ciągłości europejskiego kontekstu kulturowego zamojskich zabytków (fot. A. Siwek)





Detal architektoniczny – atyka kamienicy przy ul. Kolegiackiej - rekonstrukcja z 1978 r., według rysunku E. Andriollego, proj. G. Zamojski, H. Kossuth. Cenny zabytek ilustrujący koncepcje konserwatorskie 2 połowy XX w. (A. Siwek)

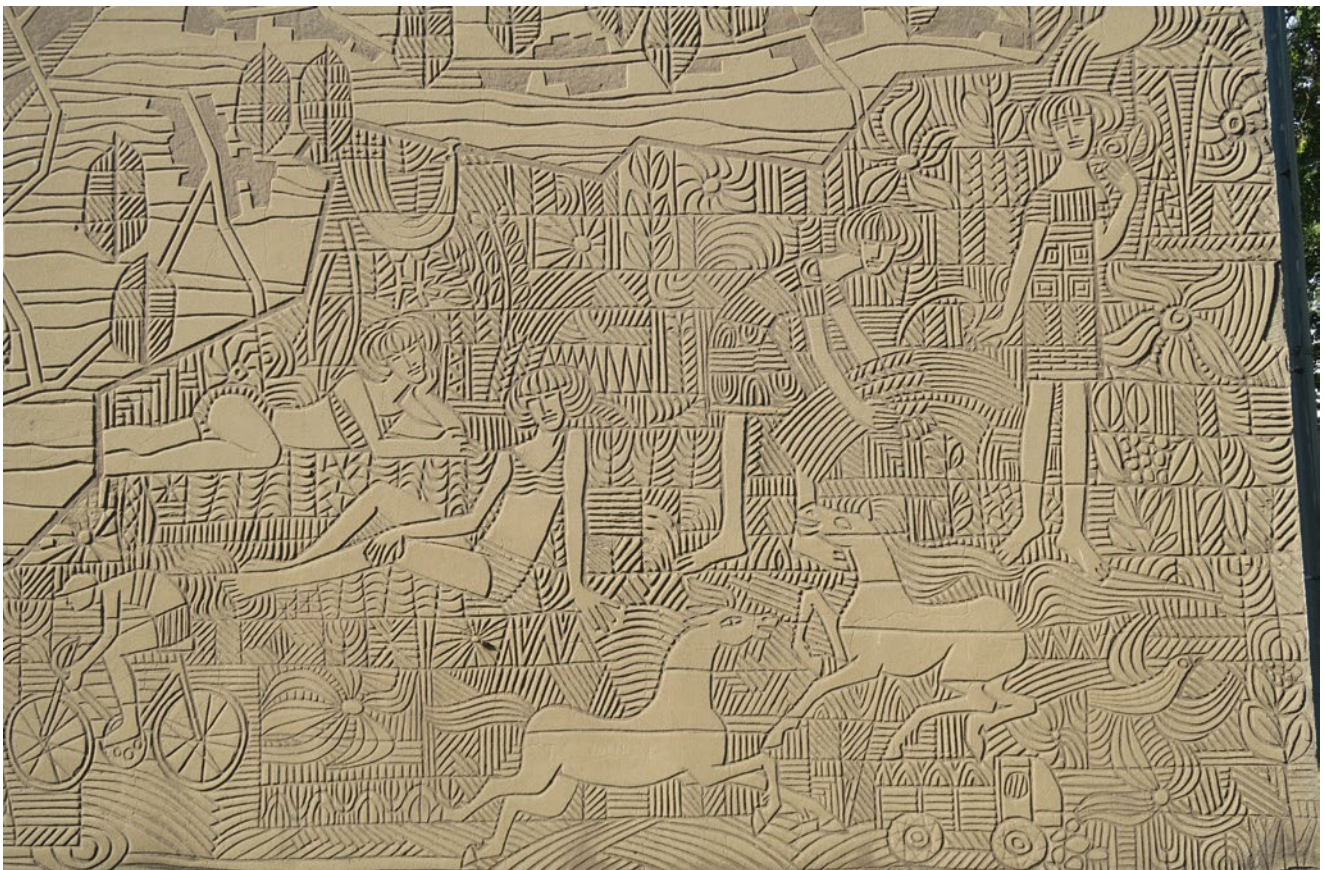


Nawarstwienia historyczne i ingerencje konserwatorskie w krajobrazie miasta. Bryła kościoła franciszkanów z lat 1637 – 1665, współczesna (2014 – 2020) rekonstrukcja fasady, szczytów i kaplic zniszczonych w XIX w. oraz detal sąsiadującej z kościołem kamienicy z ok. 1900 r. z secesyjnym ornamentem (fot. A. Siwek)





Autentyzm nawarstwień – świadectwo historycznych realizacji konserwatorskich – tablica z nazwą ulicy i logo Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Konserwacji Zabytków (PP PKZ), które realizowało kompleksową koncepcję rewaloryzacji Zamościa lat 60-80 XX w. (fot. A. Siwek)



Dekoracja plastyczna elewacji dawnego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (ul. Partyzantów 3), sgraffito autorstwa Eugeniusza Pola z lat 60. XX w. Przykład nawarstwień wartości artystycznych i historycznych w krajobrazie miasta. (fot. A. Siwek)

## 7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Zamość na lata 2020–2023 jest dokumentem strategicznym wytyczającym kierunki i zasady polityki ochrony dziedzictwa kulturowego, a w szczególności zabytków miasta. Dokument jest spójny z omówionym powyżej dokumentami strategicznymi szczebla krajowego, wojewódzkiego, powiatowego i gminnego. Jako dokument tematycznie specjalizowany poszerza, doprecyzowuje i uzupełnia strategię działania w sektorze ochrony dziedzictwa kulturowego, sygnalizowaną w dokumentach o szerszym zakresie problemowym. W szczególności jest spójny z Planem Zarządzania Starym Miastem w Zamościu, jako Dobrem Światowego Dziedzictwa UNESCO. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Zamość na lata 2020–2023 w stosunku do Planu Zarządzania Starym Miastem Zamościu, jako Dobrem Światowego Dziedzictwa UNESCO operuje krótszą (4 letnią) perspektywą działania oraz obejmuje obszar w całości granic administracyjnych miasta. W tej perspektywie przestrzennej obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa kulturalnego i Naturalnego UNESCO pozostaje centralnym, najcenniejszym, ale nie jedynym zespołem zabytkowym w mieście. Zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, w tym przypadku, celem strategii ochrony jest zapewnienie równowagi w działaniach służących ochronie obszaru o wyjątkowej, uniwersalnej wartości w skali globu oraz obszarów i obiektów o znaczeniu regionalnym i lokalnym. Te ostatnie nierzadko mają kapitalne znaczenie dla kształtowania miejscowej pamięci historycznej oraz lokalnej tożsamości kulturowej.

Określone w *Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Zamość na lata 2020–2023* obszary, kierunki działań i zadania generalnie wynikają z kilku zasadniczych kwestii:

- ustawowo określonych celów, jakim służyć powinny programy opieki nad zabytkami (ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 87, ust.2);

- wyznaczonych kierunków polityki krajowej oraz regionalnej (przyjętej przez Samorząd Województwa);
- dokumentów uchwalonych przez samorząd miasta;
- wniosków wynikających z analizy SWOT stanu i ochrony dziedzictwa kulturowego miasta;
- konsultacji społecznych przeprowadzonych w związku z przygotowaniem gminnego programu;
- analiz i ocen zasobu dziedzictwa kulturowego miasta i jego stanu zachowania (dokonanych w trakcie wizji terenowych w okresie listopad 2019 – luty 2020 r.)

Należy zauważyć, że ostateczny wybór konkretnych zadań w czteroletniej perspektywie realizacji programu jest również wynikiem konsultacji przeprowadzonych z pracownikami urzędu miasta, (których zakresy obowiązków łączą się z szeroko rozumianą problematyką zarządzania i ochrony dziedzictwa kulturowego Zamościa), w celu wskazania takich zadań, które spełniając ustawowe cele, będą równocześnie realne do wykonania przez samorząd miasta. Wskazane zadania nie stanowią zamkniętego zbioru. W czteroletnim okresie realizacji GPOnZ mogą one podlegać pewnej weryfikacji i modyfikacji, uwzględniającej aktualną sytuację lub pojawiające się nowe uwarunkowania, problemy czy zagrożenia.

Gminny *Program Opieki nad Zabytkami Miasta Zamość na lata 2020–2023* odnosi się do wszystkich celów sformułowanych dla gminnych programów opieki w art. 87.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2020, poz. 282), poszerzając zakres tematyczny, zgodnie ze specyfiką dziedzictwa kulturowego miasta. W związku z tym ustawowe cele programu, czyli w szczególności:

- „1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;



- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami”; oraz cele sformułowane w związku z wyjątkową wartością historyczną, artystyczną i naukową Zamościa zostały ujęte w strukturę 3 OBSZARÓW:
  - Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) oraz świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego,
  - Zarządzanie dziedzictwem kulturowym, jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego,
  - Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego oraz promocja i edukacja służące budowaniu tożsamości.

W każdym z obszarów wytyczono kierunki działań i działania zgrupowane tematycznie, w sposób odpowiadający strukturze realizacyjnej Programu. Konstrukcja ta służy prezentacji strategii działania, której celem nadrzędnym jest:

**Zachowanie, zrównoważone użytkowanie i wyeksponowanie historycznego zespołu staromiejskiego, o którego wartości decyduje kompletność, przejrzystość i jednorodność konsekwentnie ukształtowanego historycznego zespołu urbanistycznego, wyodrębnionego kompozycyjnie i przestrzennie w tkance miasta współczesnego. Cel ów powinien być realizowany przy jednoczesnym dostrzeżeniu i objęciu stosowną ochroną elementów regionalnego i lokalnego dziedzictwa kulturowego obecnych w granicach miasta, poza strefą pomnikową i Światowego Dziedzictwa.**

Zatem wskazuje się potrzebę kształtowania strategii ochrony dziedzictwa kulturowego Zamościa w zakresie objętym poniższymi obszarami i kierunkami działania oraz przyporządkowanymi im działaniami szczegółowymi:

## OBSZAR 1

### Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) oraz świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

#### Kierunek działań 1 Prawna ochrona zabytków Zamościa

1. Uporządkowanie formalno-prawne granic obszarów wskazanych w ramach poszczególnych form ochrony – wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (i strefa buforowa), Pomnik Historii, wpis do rejestru zabytków układu urbanistycznego Starego Miasta.
  - Wystąpienie do Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (Kierownika Delegatury WUOZ w Zamościu) o wpis do rejestru zabytków części obszaru Pomnika Historii, który nie jest objęty ochroną;
  - Wystąpienie do MKiDN (za pośrednictwem LWKZ) z wnioskiem o analizę wartości i ewentualną korektę (zmniejszenie) granic Pomnika Historii adekwatnie do wartości historycznych, artystycznych i naukowych obszaru.

*Część obszaru uznanego za Pomnik Historii (teren znajdujący się poza fortyfikacjami) nie spełnia aktualnych wymogów formalno-prawnych – nie jest chroniona poprzez wpis do rejestru zabytków; nie jest również objęta ochroną poprzez uchwałę Rady Miasta powołującą park kulturowy. Według obecnych wymogów prawnych i przyjętych procedur uznania zabytku za pomnik historii część układu przestrzennego Zamościa pozostająca w granicach pomnika historii nie spełniałaby ustawowych kryteriów. W związku z powyższym zasadne jest objęcie wymaganą formą ochrony całości obszaru Pomnika Historii, po uprzednim zweryfikowaniu wartości obszaru. Może to nastąpić poprzez wpis do rejestru tej części układu urbanistycznego miasta lub wpis do rejestru otoczenia układu (w zależności od zdefiniowanych wartości przedmiotowego terenu).*

*Wyjaśnienia i korekt wymagają również rozbieżności w wytyczeniu granic obszarów w ramach poszczególnych form ochrony (rejestr zabytków i pomnik historii). Ewaluacji wymaga Obszar ustanowionego pomnika historii. Granice Pomnika Historii są w pewnych obszarach wątpliwe (np. przebiegające przez stadion miejski czy przez powojenne osiedle mieszkaniowe). W przypadku zespołu staromiejskiego Zamościa poszczególne formy ochrony powinny być spójne, wzajemnie się uzupełniające i wzmacniające. Z drugiej strony regulacje konserwatorskie nie powinny obejmować obszarów, na których nie mają uzasadnienia. Dlatego właściwe określenie granic (korekta obecnych) ma pełne uzasadnienie.*

*Po stronie samorządu miejskiego leży możliwość zainicjowania czynności, które wymagają współdziałania Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, Generalnego Konserwatora Zabytków i odwołania się do specjalistycznych opinii ukierunkowujących postępowania administracyjne w tej sprawie.*

2. Działania zmierzające do utworzenia parku kulturowego:
  - przeprowadzenie kampanii informacyjnej o istocie funkcjonowania parku kulturowego, o jego możli-



wym zasięgu i wpływie takiej formy ochrony na funkcjonowanie historycznej części miasta;

- przeprowadzenie szerokich konsultacji społecznych dotyczących zasięgu i zakresu działań ochronnych w przypadku powołania parku kulturowego.

*Ewentualne utworzenie Parku Kulturowego (powoływanego przez Radę Miasta) należy traktować, jako kolejne wsparcie aktywniejszej roli samorządu miasta w ochronie zabytkowego zasobu. Park kulturowy (jako forma ochrony przypisana prerogatywom samorządu lokalnego) powinna określić adekwatne do uprzednio zdefiniowanych wartości miejsca zasady ochrony w formie zakazów i ograniczeń dostosowanych do charakteru miejsca. Park kulturowy jest optymalnym narzędziem kreowania polityki konserwatorskiej, m.in. w zakresie ochrony krajobrazowej. Dodatkowe (specjalne, ograniczające) działania miasta powinny skupiać się na najcenniejszej części miasta objętej wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (wraz ze strefą buforową oraz relacjami widokowymi).*

### 3. Aktualizacja mpzp obszaru Stare Miasto

Przegląd potrzeb aktualizacji mpzp i przygotowanie zmian, przy zachowaniu zasady nienaruszalności zaleceń ochronnych w zakresie stabilności układu urbanistycznego, utrzymania brył i gabarytów zabudowy oraz ochrony substancji i detalu historycznego zabudowy zabytkowej<sup>45</sup>.

### 4. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków:

- Bieżąca weryfikacja i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków prowadzonej w formie kart adresowych oraz wykazu dla obiektów architektury i budownictwa oraz stanowisk archeologicznych (także w zakresie danych własnościowych oraz monitoringu stanu obiektów i ewentualnych zagrożeń).
- Wyjaśnienie i uregulowanie statusu obiektów ewidencyjnych, odnośnie których pojawiły się rozbieżności w opiniach Gminy i WUOZ, zgodnie z rozstrzygnięciem NSA.
- Uwzględnianie w prowadzeniu GEZ nowych zasad wprowadzonych w ramach nowelizacji ustawy o ochronie zabytków, zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*, w szczególności wdrażanie nowych wzorów kart ewidencyjnych oraz powiadamianie właścicieli obiektów w przypadkach poszerzania gminnej ewidencji zabytków.

<sup>45</sup> Zgodnie z uwagami WUOZ należy zweryfikować zakresy funkcjonalne i użytkowe poszczególnych obiektów, a także zaktualizować zasady stosowania reklam, instalacji satelitarnych, monitoringu, telewizji. Osobny problem stanowią panele fotowoltaiczne, które nie powinny być zamontowane w obrębie Starego Miasta – WUOZ wyraża kategoryczny zakaz ich stosowania w obiektach chronionych.

## Kierunek działań 2. Ochrona krajobrazu kulturowego i układu urbanistycznego

### 1. Działania na rzecz połączenia widokowego, funkcjonalnego, komunikacyjnego historycznej Wielkiej Zalewy z zespołem Starego Miasta

*Połączenie zalewu i starego miasta w wyszczególnionych aspektach powinno być zdecydowanym priorytetem w najbliższych działaniach Miasta Zamość. Potencjał i atrakcyjność zalewu nie jest obecnie wykorzystana. Kompleksowy program zagospodarowania i połączenia zalewu z miastem może znacząco podnieść atrakcyjność i funkcjonalność centrum Zamościa, zarówno dla mieszkańców jak i turystów. Niezbędne jest opracowanie kompleksowego programu zagospodarowania połączenia zalewu i starego miasta (rekomendowane jest zorganizowanie prestiżowego konkursu na koncepcję projektową, przy uwzględnieniu uwarunkowań historycznych, kompozycyjnych i krajobrazowych). Opracowany projekt powinien być podstawą do wystąpienia o środki z odpowiednich programów unijnych<sup>46</sup>.*

### 2. Zagospodarowanie wybranych terenów Starego Miasta, m.in. Plac przed Katedrą i Bramą Szczeprowską, Plac Broni, Skwer im. Jana Pawła II, ul. Akademicka, odcinek ul. Królowej Jadwigi wraz z terenem przyległym przy poszanowaniu zasad ochrony historycznej substancji, charakteru i estetyki zespołu staromiejskiego.

### 3. Poprawa estetyki historycznych obszarów w obrębie wybranych placów i ulic, tj. Plac Stefanidesa, Plac Wolności, ulice: Łukasińskiego, Bazylikańska, Solna, Staszica i Żeromskiego, remont i przebudowa Traktu Lubelskiego (obecnie ulica Piłsudskiego i Lubelska) przy poszanowaniu zasad ochrony historycznej substancji i tradycyjnych rozwiązań materiałowych właściwych dla zespołu staromiejskiego.

### 4. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego przez sukcesywne wdrażanie zapisów tzw. uchwały krajobrazowej (po uzyskaniu wymaganych przepisami uzgodnień i jej uchwaleniu).

### 5. Konsekwentne dalsze ograniczanie parkowania i ruchu samochodów na terenie Starego Miasta przy uwzględnieniu regulacji niewykluczających dla stałych mieszkańców i przedsiębiorców (określone okresy dowozu, dostaw i preferencje dostępu dla mieszkańców).

*Ograniczenie to zostało w zespole staromiejskim wprowadzone niedawno. Doświadczenia innych miast wskazują, że wraz z upływem czasu następuje przyzwyczajenie się użytkowników do tego typu ograniczeń. Dlatego obecny poziom akceptacji dla ograniczeń w Zamościu będzie zapewne wzrastał. Można uznać, że jest to działanie w dobrym kierunku, szczególnie wobec pierścienia parkingów na terenach pofortecznych. Zakłada się utrzymanie*

<sup>46</sup> Wstępny projekt rewaloryzacji i remontu Zalewy uzyskały pozwolenie WUOZ i jest w trakcie realizacji. Temat ma tak istotne znaczenie dla przyszłości Zamościa, że wymaga stałej rewizji założeń i kompleksowego ujęcia wizji docelowej.

*i rozszerzanie obecnych ograniczeń w tym zakresie. Zasadny jest monitoring ograniczeń w ruchu samochodów i dostosowywanie jego organizacji do potrzeb funkcjonowania przedsiębiorców (np. regulowanie godzin wjazdu).*

### Kierunek działań 3. Opieka i ochrona zabytków nieruchomych

1. Realizacja prac i działań remontowo-konserwatorskich, rewitalizacyjnych i adaptacyjnych wybranych obiektów zabytkowych pozostających we władaniu Gminy.

1.1. Pałac Zamojskich – przygotowanie badawczo-koncepcyjne zmian sposobu użytkowania (wybór funkcji adekwatnych do rangi obiektu i potrzeb rozwojowych miasta), zagospodarowanie otoczenia oraz przeprowadzenia prac remontowo-konserwatorskich, które przywrócą rangę i rolę gmachu w koncepcji przestrzenno-kompozycyjnej miasta.

*Wskazane jest przygotowanie koncepcji użytkowej dla pałacu (postuluje się przeprowadzenie konkursu), przewidującej prestiżowe funkcje publiczne i wysoki standard remontu i adaptacji obiektu. Zdecydowanie należy wykluczyć program użytkowy wymagający przekształceń zewnętrznej formy pałacu i znaczących przekształceń wewnątrz.*

*Niezbędne jest rozeznanie możliwości i warunków adaptacji Pałacu Zamojskich na centrum kongresowo/hotelowe. Szczegółnej oceny wymaga sprawdzenie i uwzględnienie konserwatorskich wymagań podczas takiej adaptacji. Należy uznać, że wsparcie koncepcji adaptacji pałacu na centrum kongresowo/hotelowe nie stoi w sprzeczności z zachowaniem wartości zabytkowych obiektu.<sup>47</sup>*

1.2. Akademia Zamojska – realizacja projektu pn. „Rewitalizacja historycznego obiektu Akademii Zamojskiej w Zamościu” dofinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 oraz środków własnych Miasta Zamość.

1.3. Kontynuacja realizacji projektu pn. „Rewitalizacja Rotundy Zamojskiej w Zamościu”, dofinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020.

1.4. Kontynuacja realizacji projektu pn. „Rewitalizacja Starego Miasta w Zamościu” dotycząca obszarów: Nadszańec K1 Bastionu VI; Dziedzińce Bloku VI, VII; Zagospodarowanie terenów pofortecznych Zakładająca m.in. następujące zadania:

- Rewitalizacja Bastionu VI Twierdzy Zamość oraz utworzenie Centrum Edukacyjno-Integracyjnego i Klubu Rozwoju Zawodowego w poddaszu Nad-

szajca K1 wraz z budową systemu monitoringu,

- Remont konserwatorski Placu Stefanidesa,
- Remont z pracami konserwatorskimi dziedzińca Bloku VI kamienic Starego Miasta,
- Remont z pracami konserwatorskimi dziedzińca Bloku VII kamienic Starego Miasta.
- Zachowanie dziedzińców, jako przestrzeni publicznej, dostępnej, monitorowanej.
- Zagospodarowanie terenów pofortecznych: utworzenie i udostępnienie terenów rekreacji

1.5. Sukcesywne prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich kamienic na Starym Mieście i innych zabytkowych obiektów będących własnością komunalną – zgodnie z planami rzeczowymi i finansowymi Urzędu Miasta oraz w zgodzie z pragmatyką konserwatorską (w tym realizacja działań i zadań przyjętych na 2020 r. przy następujących obiektach: kamienice mieszczańskie przy ul. Pereca 6, 8, 10 – Blok VII; ul. Pereca 9 – Blok VI; ul. Staszica 27 – Blok XVIII; ul. Żeromskiego 16, 18 – Blok XIX; ul. Grecka 2 – Blok IA; Stara Brama Lubelska; Stara Brama Lwowska), remont i przebudowa Traktu Lubelskiego (obecnie ulica Piłsudskiego i Lubelska).

1.6. Realizacja prac remontowych i konserwatorskich obiektów, dla których opracowano dokumentacje techniczne: Blok XX – kamienice przy ul. Kolegiackiej 12 i 14; Blok IA – Podskarpie; elewacje kamienic Blok V – Rynek Wielki 10–12, Bazylikańska 14–20.

1.7. Realizacja prac remontowo-konserwatorskich przyjętych w ramach Wieloletniego Programu Gospodarowania Mieszkaniami Zasobem Miasta Zamość na lata 2020–2024, m.in. elewacje wybranych kamienic oraz podcienia wybranych kamienic w obrębie Rynku.

*Każdorazowo prace remontowo-konserwatorskie powinny być poprzedzone badaniami i prowadzone zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi urzędu ochrony zabytków. Należy wykazać szczególną dbałość o zachowanie autentycznej substancji zabytkowej, detali architektonicznych, zabytkowej stolarki etc.*

1.8. Prace rewitalizacyjne i konserwatorskie fortyfikacji otaczających zespół staromiejski – bieżące utrzymanie, konserwacja i aktywizacja użytkownika wraz z propagowaniem wartości historycznych, artystycznych i naukowych zespołu. Zasadna jest aktualizacja programu wykorzystania amfiteatru.

1.9. Opracowanie całościowej koncepcji ochrony i zagospodarowania założenia przestrzennego oraz wykonanie prac remontowo-konserwatorskich wybranych obiektów zespołu dawnych Koszar.

*Zespół dawnych koszar, obecnie będący własnością różnych podmiotów (w tym w części własnością komunalną) o charakterystycznym układzie ulic, placów, budynków oraz zieleni powinien być chroniony jako zespół urbanistyczny i architektoniczny. Jest to zespół o wyjątkowej wartości i tożsamości, a dotychczasowe formy ochrony nie są wystarczające – prowadzą do zbyt dużych przekształceń*

<sup>47</sup> WUOZ zaleca, by ostateczna forma zagospodarowania pałacu wynikała z analizy posiadanych materiałów dokumentacyjnych i pozytywnej decyzji Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków w Lublinie, przedstawicieli NID lub też kompetentnego organu przy MKiDN.

– zarówno struktury urbanistycznej jak i formy architektonicznej niektórych budynków. Decyzja o wpisie do rejestru części zespołu dawnych koszar wydana w 2017 r. przez LWKZ została uchylona decyzją MKiDN w 2018 r. Kolejną Decyzją LWKZ znak: KD.5140.8.33.2019 z 2019.08.22 został wpisany do rejestru zabytków nieruchomych zespół budowlany d. koszar carskich w Zamościu, gdzie w sentencji decyzji wymienione zostały budynki stanowiące zespół oraz wyszczególniono działki wraz z zabudową które nie zostały objęte ochroną konserwatorską. Urząd Miasta może jako współwłaściciel zespołu oraz jako władza samorządowa podjąć się/zlecić opracowanie całościowej koncepcji ochrony tego cennego zespołu wraz z rozpoznaniem i oceną wartości oraz wytycznymi konserwatorskimi, gdyż tylko kompleksowe spojrzenie na ten obszar jest rozwiązaniem prowadzącym do ochrony wartości kompozycyjnych i historycznych zespołu.

1.10. Inicjowanie, monitorowanie i współdziałanie z właścicielem nieruchomości w sprawie opracowania całościowej koncepcji ochrony i zagospodarowania założenia przestrzennego oraz wykonanie prac remontowo-konserwatorskich wybranych obiektów zespołu zabudowy dawnej Ludowej Szkoły Rolniczej Męskiej im. J. Piłsudskiego przy ul. Szczepbrzeskiej.

*Zespół zabudowy gospodarczej towarzyszącej Szkole Rolniczej ma wysokie wartości historyczne, architektoniczne i kompozycyjne. Jest ważnym świadectwem międzywojennej myśli narodowej. Pozostaje w stanie istotnego zagrożenia, w części niezagospodarowany i nieużytkowany. Ze względu na rangę zespołu wymaga kompleksowego planu ochrony i inicjatywy w celu zagospodarowania i konserwacji. W przypadku dalszej degradacji zespołu niezbędne są formalne działania interwencyjne ze strony wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków.*

2. Stopniowe wdrażanie procesu prywatyzacji kamienic na obszarze Starego Miasta:

- wytypowanie kamienic przeznaczonych do prywatyzacji w perspektywie lat 2020–2023;
- w pierwszej kolejności – realizacja prywatyzacji kamienic przeznaczonych do sprzedaży w ramach wdrażania Wieloletniego Programu Gospodarowania Mieszkaniowym Zasobem Miasta Zamość na lata 2020 – 2024, tj.: Kamienice Bloku VII ul. Żeromskiego Nr 7, 9, 11

*Kamienice przeznaczone do wykwaterowania ze względu na zły stan techniczny. Prace remontowe/modernizacyjne zostały oszacowane i w związku z ich dużym zakresem samorząd miasta uznał, że brak jest możliwości wydatkowania środków z budżetu na ten cel. W związku z powyższym podjęto decyzję o przeznaczeniu ww. kamienic na sprzedaż.*

- opracowanie dla każdej proponowanej do sprzedaży kamienicy, indywidualnych wytycznych konserwatorskich (uzgodnionych z WKZ), dotyczących przedmiotu i zakresu koniecznych do wykonania prac remontowo-konserwatorskich oraz preferowanych (akcepto-

walnych) funkcji i sposobu użytkowania i wykorzystania.

*Znacząca część zasobu mieszkaniowego na starym mieście jest komunalna. Niewielkie możliwości finansowe UM oraz brak udziału komunalnych najemców bardzo ograniczają możliwości remontów i modernizacji zabudowy. Kamienice dotychczas sprywatyzowane są w lepszym stanie niż kamienice w zasobie komunalnym.*

*Stopniowa prywatyzacja kamienic na starym mieście, po starannej ocenie planów i możliwości nabywców, wydaje się być pozytywnym rozwiązaniem dla zachowania wartości zabytkowych obiektów oraz utrzymania zabytkowego zasobu w dobrym stanie technicznym. Każdorazowo prywatyzacja obiektu powinna wiązać się z pakietem zaleceń konserwatorskich odnośnie przeprowadzenia niezbędnych prac remontowo-konserwatorskich, właściwego utrzymania oraz użytkowania i wykorzystania zabytkowej nieruchomości zapewniającego zachowanie jego wartości.<sup>48</sup>*

3. Stworzenie koncepcji współdziałania miasta z właścicielami zabudowy willowej w otoczeniu zespołu staromiejskiego (ulice Orlicz – Dreszera, Krysińskiego, Szopena, Sienkiewicza i innych ulic, na których występują ciekawe przykłady architektury międzywojennej) w celu ochrony charakteru zabytkowej zabudowy międzywojennej – określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków; Opracowanie poradnika właściciela zabytku modernistycznego (na wzór opracowań z Warszawy, Gdyni i Krakowa).
4. Stworzenie koncepcji współdziałania miasta z właścicielami tradycyjnej zabudowy drewnianej (min. w Nowej Osadzie i w otoczeniu zespołu staromiejskiego) w celu ochrony charakteru zabytkowej zabudowy drewnianej – określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków; Opracowanie informacji – poradnika dla właściciela historycznego budynku drewnianego.
5. Dokonanie analizy możliwości realizacji działań/zadań w odniesieniu do pozostałych (nie wymienionych powyżej) obiektów i miejsc – zgodnie z propozycjami respondentów konsultacji społecznych (pytanie 12). Ze względu na zakres i koszty wskazanych prac w części przypadków priorytet w okresie obowiązywania programu (2020–2023) może oznaczać przygotowanie inwestycji w postaci prac badawczych, dokumentacyjnych, koncepcyjnych, projektowych lub opracowania koncepcji prestiżowego konkursu.

<sup>48</sup> Zgodnie ze stanowiskiem WUOZ dla poszczególnych obiektów powinny być opracowane konkretne wnioski konserwatorskie odnośnie zakresu planowanych prac remontowych, planowanej funkcji i ewentualnych przekształceń, które zostaną przedłożone do akceptacji WKZ, powyższe opracowania winny wykorzystać posiadany materiał archiwalny.



### Kierunek działań 3. Opieka i ochrona zabytków ruchomych

1. Inicjowanie i wspieranie inicjatyw służących dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) figur, kapliczek przydrożnych oraz historycznych nagrobków z cmentarzy w granicach miasta – inicjowanie konkursów wśród młodzieży, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych.
2. Sukcesywne uwzględnianie w planach budżetowych miasta profesjonalnych prac konserwatorskich przy poszczególnych zabytkowych figurach i kapliczkach przydrożnych będących własnością miasta, bądź w drodze partnerstwa publiczno-prywatnego.

### Kierunek działań 3. Opieka i ochrona zabytków archeologicznych

1. Podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku pozyskania informacji o natrafieniu na przedmioty o charakterze archeologicznym.
2. Przestrzeganie zasad ochrony zabytków archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w szczególności przez uwzględnianie zasad ochrony dziedzictwa archeologicznego w dokumentach planistycznych i strategicznych Miasta oraz w projektach inwestycyjnych.

### Kierunek działań 4. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

1. Ochrona tradycyjnego nazewnictwa w nazwach ulic, osiedli i obszarów miejskich.
2. Współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, w kultywowaniu lokalnych tradycji, obrzędów i obyczajów świątecznych.
3. Inicjowanie konkursów i działań związanych z postrzeganiem i przekazywaniem tradycji i lokalnego dziedzictwa niematerialnego wśród dzieci i młodzieży szkolnej. Zaangażowanie miejskich instytucji kultury.
4. Wspieranie inicjatyw dokumentacyjnych i upowszechniających historię miasta, takich jak np. Zamościopedia.
5. Weryfikacja stanu zasobów dziedzictwa niematerialnego i rozważenie możliwości wspierania zgłoszenia wybranych przejawów dziedzictwa lokalnego na krajową listę dziedzictwa niematerialnego (reprezentatywną, bądź dobrych praktyk).

## **OBSZAR 2**

### **Zarządzanie dziedzictwem kulturowym, jako czynniki rozwoju społeczno-gospodarczego**

#### Kierunek działań 1. Wzmocnienie systemu ochrony i zarządzania na poziomie lokalnym

1. Zorganizowanie w strukturze Urzędu Miasta odrębnego stanowiska/jednostki ds. ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym.

*Istotą jest powołanie jednostki (stanowiska), której podstawowym działaniem będzie planowanie, inicjowanie, uzgadnianie, nadzorowanie, koordynacja działań*

*służących ochronie i użytkowaniu zasobu zabytkowego Zamościa.*

2. Sukcesywne zwiększanie funduszy z budżetu miasta przeznaczanych na dotacje na dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytkowych obiektach.

*Obecny budżet bezpośrednich dotacji UM na dofinansowanie remontów zabytków jest niewielki (50 tys. złotych na rok 2020). Taka kwota nie wystarcza do stworzenia systemu wsparcia remontów podejmowanych przez właścicieli zabytków. Tymczasem doświadczenia innych miast wskazują, że miejskie systemy dotacji mogą kierunkować (np. elewacje, klatki schodowe) i aktywizować właścicieli zabytkowych obiektów do podejmowania remontów. Dotacje udzielane z budżetu miasta mogą stanowić skuteczny mechanizm na przeciwdziałanie zagrożeniom stopniowej destrukcji substancji zabytkowej obiektów – także obiektów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, które mają znacznie mniejsze możliwości pozyskania zewnętrznych źródeł dofinansowania, a pomimo najczęściej mniejszych wartości są istotne dla zachowania tożsamości kulturowej miasta).*

3. Wdrożenie systemowego monitoringu dobra UNESCO, zgodnie z zaleceniami i propozycjami zawartymi w Planie Zarządzania.

*Monitoring powinien być prowadzony w odniesieniu do poszczególnych atrybutów wyodrębnionych i scharakteryzowanych w Planie Zarządzania, zgodnie z zaproponowanymi w tabelarycznym zestawieniu: przedmiotem, wskaźnikami, sposobem pomiaru i częstotliwością oraz w odniesieniu do innych czynników mających wpływ na dobro. Monitoring powinien być sprawowany przez zarządcę dobra (w zakresie stanu zachowania, aktualności systemu ochrony, występujących zagrożeń) oraz wyspecjalizowane instytucje współpracujące (np. NID) w zakresie zachowania wyjątkowej uniwersalnej wartości dobra oraz skuteczności systemu ochrony. Wskazane jest ściśle współdziałanie różnych jednostek odpowiedzialnych za ochronę dobra w zakresie monitorowania zagrożeń i ich eliminowania. Przede wszystkim należą do nich: państwowe służby konserwatorskie oraz odpowiednie wydziały Urzędu Miasta. Najlepsze efekty przynieść powinno podpisanie stosownych porozumień w tym zakresie, określających wzajemne zobowiązania.*

4. Zapewnienie udziału pracownika/pracowników Urzędu Miasta i jednostek podległych odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego oraz jego promocję w szkoleniach dotyczących szeroko pojętej ochrony dziedzictwa kulturowego.

#### Kierunek działań 2. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej

1. W prezentacji wartości Zamościa oraz działaniach związanych ze wzbogacaniem oferty turystycznej, należy kłaść nacisk na przekaz, że ochrona, zachowanie oraz prezentacja atrybutów wyjątkowej uniwersalnej wartości miasta wraz z zachowaniem jego autentyczności i integralności, jest celem nadrzędnym polityk miejskich. Jest

to przekaz istotny zarówno w sferze kształtowania oferty turystycznej, jak i w kontekście budowania akceptacji i zrozumienia polityki ochronnej wartości zabytkowych przez społeczność lokalną.

*Skuteczna polityka rozwoju turystyki kulturowej musi opierać się na pozytywnej postawie miejscowej społeczności. Jednocześnie klarowne przedstawienie priorytetów i ram działania pozwala uniknąć konfliktów między potrzebami eksploatacji turystycznej, a zaleceniami konserwatorskimi.*

2. Celowa jest konsekwentna kontynuacja działań związanych z budowaniem marki Zamościa, jako dobra UNESCO (w skali międzynarodowej) oraz Pomnika Historii (w skali Polski).

*Uzyskanie przez Zamość najwyższych form uznania w kontekście zasobów dziedzictwa kulturowego w świecie (lista UNESCO) i w Polsce (pomnik historii) jest obiektywnym czynnikiem promującym miasto. Korzystne było by rozwinięcie sieci miejsc szczególnej wartości, jako wspólnej akcji promocyjnej dóbr krajowych i międzynarodowych.*

3. Działania w kierunku utworzenia wielofunkcyjnego centrum kultury (m.in. filharmonii):

- ogłoszenie konkursu na wykonanie koncepcji architektoniczno-urbanistycznej obiektu Filharmonii Zamojskiej z Centrum Kongresowym;
- opracowanie Oceny Oddziaływania na Dziedzictwo dla obiektów Światowego Dziedzictwa Kulturowego według wytycznych Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków i Miejsc ICOMOS ze stycznia 2011 r.;
- pozyskanie zewnętrznych źródeł finansowania na realizację zadania.

*Projekt budowy nowego obiektu – wielofunkcyjnego centrum kultury (m.in. filharmonii) – w granicach strefy buforowej miejsca UNESCO budził i nadal budzi kontrowersje ze względu na status ochronny miejsca. Jednak lokalizacja gmachu o takiej funkcji wpisuje się w kanon tradycji miejsca, jako centrum kultury i sztuki, zaś co do szczegółów lokalizacji i formy konieczne jest skorelowanie projektu ze studium krajobrazowym, zawierającym wytyczne do ochrony krajobrazu fortecznego. Dopuszczalne jest usytuowanie takiego obiektu na obrzeżach strefy buforowej, gdyż jest ona rozległa, a funkcja kulturalna budynku może służyć tworzeniu „pomostu” między nowoczesnym, a historycznym Zamościem. W trakcie konsultacji społecznych część respondentów wyraziła wątpliwości odnośnie możliwości pełnego wykorzystania obiektu w odniesieniu do skali miasta oraz zasadności inwestycji ze względu na wysokie koszty budowy i utrzymania dużego, wielofunkcyjnego centrum. Budowa centrum we wskazanej lokalizacji wydaje się możliwa pod pewnymi warunkami. Projekt powinien powstać w efekcie prestiżowego konkursu, powinien być wsparty analizami widokowymi, które jednoznacznie potwierdzą, że proponowana bryła i jej forma architektoniczna nie naruszy wartości historycznej panoramy miasta. W budowaniu koncepcji centrum należy uwzględnić wymóg ochrony atrybutów wyjątkowej uniwersalnej wartości dobra światowego dziedzictwa UNESCO (szczególnie w skali krajobrazowo – widokowej).*

4. Konsekwentne wspieranie nowych inicjatyw i dążeń do zróżnicowania turystycznej oferty sezonowej – budowanie, poprzez kreację wydarzeń oraz zachęt do aktywności turystycznej poza typowym szczytem sezonu wycieczkowego (oferty jesienne i zimowe).<sup>49</sup>
5. Większe rozśrodkowanie wydarzeń na teren całego Starego Miasta i tereny poforteczne i innych obszarów miasta, w celu odciążenia Wielkiego Rynku, zwłaszcza w przypadku imprez o uciążliwym charakterze. Rozważenie możliwości lokalizacji sceny na innej pierzei Wielkiego Rynku.
6. Tworzenie wspólnej oferty turystycznej oraz promocyjnej miasta i regionu wykorzystującej wartości miasta obok innych walorów kulturowych i krajobrazowych (m.in. współpraca z Urzędem Marszałkowskim i Regionalną Organizacją Turystyczną).
7. Zintegrowanie działań promocyjnych i wydarzeń kulturalnych w ramach Roztocza (ze Szczepreszynomem i Zwieryńcem oraz innymi miejscowościami także z poza województwa lubelskiego, np. z Narolem) oraz szerzej w województwie lubelskim, w celu poszerzenia i wzbogacenia oferty oraz zatrzymania turystów na dłużej.
8. Opracowanie i propagowanie propozycji tras pętli krajoznawczych rozpoczynających się i kończących w Zamościu – dla turystów zmotoryzowanych i dla turystyki rowerowej. Koncepcja „miejsce światowego dziedzictwa w atrakcyjnym otoczeniu przyrodniczo – kulturowym”.
9. Nacisk na „sieciovie” budowanie oferty w różnych kontekstach tematycznych, np. międzynarodowa sieć dóbr UNESCO i krajowa pomników historii. Istotne jest nasilenie działań „sieciovych” w skali międzynarodowej.
10. Realizacja szeregu projektów i inicjatyw kulturalnych, zaplanowanych w procesie rewitalizacji Starego Miasta w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Zamość na lata 2017–2023, wzbogacających ofertę dotyczącą prezentacji wartości zabytkowego Zamościa.
11. Wzrost środków finansowych w budżecie miasta na działania promocyjne – m.in. na materiały promocyjne w językach obcych.
12. Poszukiwanie nowych sfer aktywności gospodarczej dla miejscowej społeczności w działaniach proturystycznych.
13. Promowanie dziedzictwa niematerialnego, np. w obszarze tradycji kulinarnych miasta i regionu, w korelacji z przemysłami czasu wolnego (np. turystyka w typie slow food).
14. Promowanie dziedzictwa niematerialnego w obszarze tradycji i kultury muzycznej regionu.

*Rozbudowana polityka promocji miasta powinna bazować na zaszczytnych tytułach, jakimi są wpis na listę*

<sup>49</sup> Można rozważyć tworzenie warunków dla wsparcia realizacji inicjatyw w tworzeniu oferty turystycznej (np. poprzez ulgi lub rezygnacje z czynszów w zamian za właściwy dobór funkcji i odpowiednie utrzymanie obiektów zabytkowych).

światowego dziedzictwa UNESCO oraz tytuł pomnika historii RP, a ponadto powinna się odwoływać do miejsca i rangi Zamościa w dziejach Rzeczypospolitej i Europy (np. epopeja napoleońska) oraz konotacji literacko – artystycznych związanych z Zamościem. Czynniki te stanowią znaczący atut w identyfikacji i indywidualizacji Zamościa, jako potencjalnej destynacji turystycznej, zarówno w skali regionalnej, krajowej, jak i międzynarodowej.

### **OBSZAR 3**

#### **Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego oraz promocja i edukacja służące budowaniu tożsamości**

##### Kierunek działań 1 Rozpoznanie, badanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego miasta (materialnego i niematerialnego)

1. Opracowanie (aktualizacja) studium historyczno-urbanistycznego Starego Miasta  
*Zgodnie z zaleceniem zawartym w Studium uwarunkowań: „po ponad 20 latach od opracowania poprzedniego studium, niezbędne jest dokonanie jego weryfikacji i uzupełnienie informacji na temat zabytkowej zabudowy całego Zespołu; studium to jest potrzebne dla właściwego opracowania planu miejscowego<sup>50</sup>.*
2. Opracowanie studium krajobrazowego Zamościa  
*Zgodnie z zaleceniem zawartym w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta: „potrzeba opracowania tego studium wiąże się z brakiem szczegółowego rozpoznania uwarunkowań krajobrazowych w obszarze miasta; winno ono wskazać wnioski, wprowadzone z udziałem służb konserwatorskich i umożliwiające podejmowanie decyzji w zakresie: – określenia granic obszarów ochrony krajobrazowej i ekspozycji zabytkowych struktur przestrzennych, w tym zwłaszcza zespołu staromiejskiego oraz zlokalizowania osi, punktów i ciągów widokowych, – ustalenia ram przestrzennych dla kształtowania lokalizacji i gabarytów nowej zabudowy, możliwości przekształceń istniejącej oraz określenia dopuszczalnych form zagospodarowania terenów położonych w obrębie ograniczonej dostępności inwestycyjnej ze względów krajobrazowych, – określania dopuszczalnej wysokości zabudowy w obszarze całego miasta, w tym również kształtowania dominant.<sup>51</sup>”*
3. Zlecenie rozpoznania i oceny wartości dóbr kultury współczesnej.  
*W obowiązującym Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania za rekomendowane do ochrony, jako dobro kultury współczesnej wskazano: Os. im. Jana Zamoyskiego, Centrum Kultury Filmowej, Dom Dziec-*

*ka (przy ul. Źródlanej), przy czym uznano, że wskazane obiekty nie wyczerpują katalogu wszystkich obiektów, które mogą być wskazane, jako tego typu forma ochrony. Przedmiotem zainteresowania mogą być np. sgraffito na ścianie budynku dawnego UW, rzeźby plenerowe (np. Dawid prof. Zemły), czy inne dzieła sztuk plastycznych wpisane w krajobraz miasta.*

##### Kierunek działań 3. Promocja i prezentacja dziedzictwa kulturowego miasta /wewnętrzna i zewnętrzna/ oraz działania edukacyjne

###### Zadania

1. Kontynuacja dotychczasowych działań promocyjnych i dostępu do informacji na temat zabytków Zamościa dla mieszkańców miasta oraz turystów.
2. Opracowanie długookresowej koncepcji rozwoju turystyki, w tym koncepcji zintegrowanego produktu turystycznego Zamościa.
3. Stałe działania na rzecz pozyskania inwestorów w zakresie rozszerzenia infrastruktury turystycznej; prowadzenie działań edukacyjnych i informacyjnych, na rzecz podnoszenia jakości usług turystycznych.
4. Wykonanie badań nt. oceny dostępu do informacji na temat zabytkowego zasobu miasta (zakres i forma) w stosunku do przyjezdnych (turystów).  
*Informacja wizualna, punkty informacji turystycznej, działania placówek kultury oraz informacja w internecie (m.in. portal Miasta Zamość) zapewniają wystarczające informacje na temat zabytków Zamościa w ocenie jego mieszkańców. Zasadne jest pozyskanie wiedzy nt. oceny tego obszaru przez turystów.*
5. Dokonanie przeglądu nowych form promocji i informacji o dziedzictwie kulturowym zaproponowanych przez respondentów konsultacji społecznych związanych z opracowaniem gminnego programu opieki nad zabytkami. Dokonanie analizy sugerowanych form pod kątem możliwości, kosztów, sposobów ich wdrożenia przez odpowiednie wydziały i jednostki UM (Wydział Turystyki i Promocji UM, Zamojskie Centrum Informacji Turystycznej i Historycznej oraz jego oddział – Forteczne Centrum Informacji Turystycznej i Historycznej).
6. Rozszerzenie systemu informacji zastosowanego w fortyfikacjach do oznakowania i prezentacji innych obiektów tworzących zabytkowy zespół objęty wpisem UNESCO.  
*Podczas realizacji dużych projektów rewitalizacyjnych przy publicznych obiektach Zamościa wykonano zintegrowane systemy oznaczeń i informacji. Szczególnie kompleksowy system wykonano podczas rewitalizacji fortyfikacji. System ten można uznać za rozbudowany, spójny merytorycznie i plastycznie i może stanowić wzorzec dla prezentacji obiektów Starego Miasta.*
7. Cykliczna weryfikacja stanu technicznego i odnawianie infrastruktury edukacyjno informacyjnej.
8. Dalsze poszerzanie spectrum współpracowników i instytucji wspierających prezentację i promocję miasta, m.in. poprzez tworzenie sieciowych produktów turystycznych, jako konkurencyjnych na rynku usług turystycznych, w oparciu o szerokie spectrum interesariuszy.

<sup>50</sup> Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego...s. 130

<sup>51</sup> Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego...s. 129



9. Kontynuacja obecności w strukturach Organizacji Miast Historycznych oraz Ligi Polskich Miast i Miejsc UNESCO. *Szerokie pole do popisu pozostaje w sferze promocji i prezentacji międzynarodowej. W tym zakresie zadaniem jest identyfikacja i organizacja interesariatu, który z Zamościem może łączyć wspólnota tematyczna oraz wspólne problemy ochrony i zarządzania (np. historyczne miasta-twierdze, miasta UNESCO, miasta, których rozwój oparty jest w dużej mierze na rozwoju turystyki etc.). Dobrą praktyką jest działanie w ramach Organizacji Miast Historycznych oraz Ligi Polskich Miast i Miejsc UNESCO.*
- Miasto, poprzez swoje wydziały oraz jednostki organizacyjne z dużym sukcesem realizuje zadania związane prezentacją, promocją i udostępnianiem oraz współpracuje z wieloma podmiotami, w których domenie działań pozostają te zagadnienia. Celowe jest pozyskiwanie współpracy i wytwarzanie mechanizmów interesariatu w sferze informacji publicznej, mediów i twórców kultury, którzy mogą stać się cennymi ambasadorami miasta.*
10. Uwzględnianie w prezentacji miasta (w większym niż dotychczas zakresie) wyjątkowego kontekstu krajo-brazowego – zwarty i bogaty strukturalnie zespół staromiejski i zespół fortyfikacji w połączeniu z walorami obszarów zalewu, rzeczki Łabuńki i Lasu Miejskiego. *Polityka udostępniania i promocji dobra powinna zawierać możliwie liczne propozycje „wyjścia na zewnątrz” (np. tereny rekreacyjne nad Zalewem), w celu odciążenia historycznego centrum oraz zatrzymania turysty na dłuższy pobyt np. rekreacyjno-kontemplacyjny. To perspektywiczna oferta dla podstawowej grupy odwiedzających, jaką są turyści regionalni i krajowi, których w ten sposób można zmobilizować do wielokrotnego powrotu do miasta.*
11. Kontynuowanie przez instytucje kultury dotychczasowych funkcji kulturotwórczych i edukacyjnych, jako ważnych dla społeczności lokalnej oraz dla turystów. Celowe jest wsparcie tych działań przez wprowadzenie do szkół prowadzonych przez samorząd obowiązkowych zajęć dotyczących lokalnej historii (z uwzględnieniem wycieczek po mieście, wizyt w muzeach i innych instytucjach kultury, konkursach o mieście, jego historii, zabytkach, ludziach).
12. Organizowanie szkoleń tematycznych dla nauczycieli szkół zamojskich (może także z regionu) w zakresie specyfiki wartości oraz ochrony miejsca światowego dziedzictwa (współpraca z NID, MKiDN oraz środowiskiem akademickim) – wypracowanie spójnej koncepcji prezentacji miejsca dla potrzeb edukacji szkolnej. *Adresatami prezentacji wartości dobra powinna być w równym stopniu miejscowa społeczność, dla której owa prezentacja ma się przyczynić do podniesienia świadomości specyfiki własnej tożsamości kulturowej oraz dumy z miejsca, w którym się żyje. Ów mechanizm może działać zwrotnie, przez włączanie się mieszkańców w wydarzenia i inicjatywy służące promocji miasta i tworzeniu wizerunku miasta przyjaznego turystom.*
13. Utrzymanie i wzbogacanie oferty Muzeum Zamojskiego i jego oddziałów, oraz pozostałych samorządowych instytucji kultury, jako doskonałego forum prezentacji i interpretacji dziedzictwa kulturowego Zamościa. *Doskonalenie oferty muzealnej, to również sposób na podnoszenie jakości i poszerzanie propozycji dla odwiedzających zainteresowanych kultywowaniem turystyki kulturowej.*



## Nowe wyzwania konserwatorskie



Rynek Nowej Osady, dzielnicy, która rozwijała się od 1822 r., poza obrębem fortyfikacji miejskich. Wartość historyczna układu urbanistycznego połączona z niską jakością substancji architektonicznej stanowi zarówno wyzwanie konserwatorskie, jak i problem współczesnego zagospodarowania miasta (fot. A. Siwek)



Tradycyjna zabudowa drewniana charakterystyczna dla XIX i 1 połowy XX w. Wartościowe formy w nietrwałej materii architektonicznej wymagają szczególnej uwagi konserwatorskiej, gdyż bezpowrotnie znikają z krajobrazu miasta. (A. Siwek)





Zespół koszar carskich z lat 1905 – 1911 – rozległy obszar zabudowany według jednolitej koncepcji przestrzennej i architektonicznej. Długo kojarzony z zaborczą opresją, z czasem zyskujący wartość zabytkową, jako świadectwo historii i dzieło architektury oraz urbanistyki początków XX w. (fot. A. Siwek)



Jeden z budynków dawnych koszar rosyjskich, zespołu zabudowy o charakterze zabytkowym, dla którego niezbędne są kompleksowe wytyczne konserwatorskie, jednolita polityka adaptacyjna i planowy proces rewitalizacji prowadzony z poszanowaniem wartości kompozycyjnych i formalnych zabudowy.





Spichlerz w zespole dawnej Szkoły Rolniczej im. J. Piłsudskiego. Wzniesiony po 1923 r. według projektu Kazimierza Zaremby. Przykład poszukiwań stylu narodowego w architekturze, przez nawiązanie do tradycji dworskiej. Element cennego zespołu zabytkowego oczekującego na kompleksową koncepcję odnowy i zagospodarowania. (fot. A. Siwek)



Willa w stylu dworskim z 1 ćw. XX w. Przykład cennego obiektu zabytkowego poza obwodem twierdzy. Zabudowa tego typu wymaga szczególnej uwagi konserwatorskiej, ze względu na rosnące zagrożenie modernizacji funkcjonalnych zacierających historyczny i stylowy charakter budowli.





Gmach dawnego Klubu Garnizonowego, wzniesiony w 1952–53 na obrzeżu kompleksu koszarowego dawnych koszar carskich. Monumentalny przykład architektury socrealizmu. Dziś mimo resentymentów historycznych, bez wątpienia obiekt o wartości zabytkowej, jako świadectwo minionej epoki, reprezentujące wartości historyczne, artystyczne i naukowe. (fot. A. Siwek)



Pawilon przy wejściu na teren cmentarza wojennego Rotunda, lata 60. XX w. Kameralne dzieło architektury modernistycznej. Przykład dobra kultury współczesnej, które uzyskuje wartość i charakter obiektu zabytkowego, jako reprezentatywny przykład budowli o czytelnych cechach stylowych, charakterystycznych dla minionej epoki historycznej. (fot. A. Siwek)



## 8. ZARZĄDZANIE GMINNYM PROGRAMEM

### 8.1. Instrumenty wdrażania Gminnego programu

Wdrożenie gminnego programu opieki nad zabytkami jest obowiązkiem administracji samorządowej Gminy. Zgodnie z zapisem ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odpowiedzialny za realizację wdrożenia programu jest Prezydent Miasta. Partnerami w realizacji programu mogą być organizacje i stowarzyszenia społeczne aktywne w dziedzinie kultury. W zakresie edukacji i promocji istotną rolę do spełnienia mają placówki oświatowe oraz inne instytucje kultury działające w granicach gminy. Celowe jest realizowanie współpracy z instytucjami wojewódzkimi i państwowymi (muzea, media, ośrodki akademickie, Wojewódzki Konserwator Zabytków, WUOZ – Delegatura w Zamościu, Narodowy Instytut Dziedzictwa). Podstawowym narzędziem realizacji programu w zakresie ochronnym pozostaje prawo miejscowe, a szczególnie regulacje w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy.

Faktyczne wdrażanie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami odbywa się poprzez realizację zaplanowanych zadań dla osiągnięcia założonych celów.

W związku z powyższym wymagają uruchomienia instrumenty wdrażania, którymi są przede wszystkim:

- instrumenty prawne ( w zakresie organizacji działań, w zakresie regulacji prawa miejscowego, w zakresie określenia kompetencji i odpowiedzialności, ram i możliwości działania w tym interweniowania);
- instrumenty finansowe (w zakresie finansowania organizacji działań, w zakresie finansowania inwestycji, w zakresie wykonawczym);
- instrumenty koordynacji (czyli instrumenty planistyczne, zarządcze, nadzorcze i organizacyjne, właściwe dla działań administracji samorządowej);

- instrumenty społeczne (w tym informacja publiczna, oprawa medialna działań, aktywizacja środowisk i interesariuszy do współdziałania, wsparcie polityczne na szczeblu lokalnym i regionalnym, wpisywanie się w krajowe programy i polityki społeczne);
- instrumenty kontrolne (nadzór administracyjny nad finansowaniem, realizacją i planowaniem działań, monitoring merytorycznej realizacji zadań, monitoring zagrożeń, sprawozdawczość kontrolna).

Istotne jest rozróżnienie instrumentów wdrażania gminnego programu opieki nad zabytkami w dwóch kategoriach zadań:

1. W sprawach związanych z realizacją kompetencji ustawowych samorządu gminy oraz realizacji zobowiązań właścicielskich w stosunku do zabytków pozostających mieniem komunalnym. W tym zakresie mamy do czynienia z instrumentami zarządczymi, z działaniami inwestycyjnymi i bieżącym finansowaniem obiektów, a także z odpowiedzialnością bezpośrednią za stan i sposób użytkowania obiektów zabytkowych.
2. W sprawach związanych z działaniami ochronnymi w stosunku do obiektów i obszarów o innej, niż komunalna własności. W tym przypadku rola samorządu gminnego sprowadza się do inicjowania, współdziałania, wspierania, nadzorowania i interweniowania, zależnie od oceny sytuacji dotyczących konkretnego zabytku, czy problemu. W przypadkach kryzysowych niezbędna jest współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków, w związku ze szczególnymi kompetencjami i możliwościami działania specjalizowanej administracji państwowej.

## 8.2. Wskaźniki oceny realizacji gminnego programu

Racjonalne zarządzanie działaniami nie jest możliwe bez refleksji, co do kierunku i skuteczności zaplanowanych i realizowanych działań. W celu badania zakresu realizacji zadań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami zalecany jest monitoring realizacji programu. Monitoring ma za zadanie umożliwić bieżącą i długofalową ocenę realizacji celów i zadań oraz ma służyć realizacji ustawowego obowiązku sprawozdawania realizacji programu, w połowie i na końcu kresu jego funkcjonowania. Jednocześnie monitoring ma dostarczyć treści do refleksji nad właściwym wytyczeniem celów i zadań, co finalnie ma skutkować optymalizacją działań przy redagowaniu kolejnej edycji programu.

Monitoring w naukach o zarządzaniu jest zalecany do wdrażania, jako metoda weryfikowania skuteczności działań i trafności prognoz. W polskim systemie ochrony zabytków nie wypracowano dotąd skutecznych sposobów

monitorowania zabytków i procesów, które w związku z nimi zachodzą. Jednak dokument strategiczny, jakim jest gminny program opieki nad zabytkami z zasady powinien zawierać część dotyczącą monitoringu.

Monitoring powinien być tak zaplanowany, aby umożliwił ocenę przynajmniej takich parametrów:

- skuteczność ochrony (porównanie otrzymanych rezultatów z rezultatami oczekiwanymi, wyrażonymi poprzez stan ochrony),
- skuteczność zastosowanych środków,
- zmianę stanu danego obiektu, czy elementów zasobu

Racjonalizacji ocen służy wybór policzalnych wskaźników informujących o konkretnych działaniach realizacyjnych programu. W przypadku prezentowanego dokumentu wskaźniki odpowiadają przyjętej strukturze planu i odnoszą się do 3 zasadniczych obszarów – sfer działania. Mechanizm monitorujący przedstawia poniższa tabela.

Lp.	Zadanie	Wskaźniki	Uwagi
<b>OBSZAR 1</b> <b>Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego</b> <b>(materialnego i niematerialnego)</b> <b>oraz świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego</b>			
1.	Kierunek działań 1 Prawna ochrona zabytków Zamościa	<ul style="list-style-type: none"> <li>– ilość inicjatyw/wystąpień w sprawie porządkowania sytuacji prawnej zespołu zabytkowego Zamościa</li> <li>– ilość rozstrzygnięć w sprawie porządkowania sytuacji prawnej zespołu zabytkowego Zamościa</li> <li>– ilość działań informacyjno konsultacyjnych w sprawie powołania parku kulturowego</li> <li>– ilość aktualizacji mpzp w zakresie obszaru pomnikowego</li> <li>– ilość nowych kart w gez</li> <li>– ilość obiektów usuniętych z gez</li> </ul>	Wskaźniki służą ukazaniu dynamiki działań oraz aktywności Miasta Zamość w zakresie regulacji prawnych dotyczących ochrony zabytków. Proporcja inicjatyw i rozstrzygnięć będzie wskazaniem do kolejnego programu, co do kontynuacji lub zakończenia działań w tym zakresie.
2.	Kierunek działań 2. Ochrona krajobrazu kulturowego i układu urbanistycznego	<ul style="list-style-type: none"> <li>– pozyskanie koncepcji dla terenów wokół Wielkiej Zalewy (0/1)</li> <li>– realizacja działań scalających miasto z terenami przy Wielkiej Zalewie (0/1)</li> <li>– ilość realizacji działań naprawczych w wybranych przestrzeniach publicznych w granicach pomnikowych</li> <li>– wdrożenie uchwały krajobrazowej (0/1)</li> <li>– procent obszaru staromiejskiego z regulacją i ograniczeniem ruchu i parkowania pojazdów</li> </ul>	Wskaźniki 0/1 dają wgląd w postęp zadań, bądź konieczność weryfikacji celów i zadań.  Wskaźniki mają być obserwowane w perspektywie połowy czasu trwania programu (sprawozdanie) oraz zakończenia okresu obowiązywania dokumentu.

Lp.	Zadanie	Wskaźniki	Uwagi
3.	Kierunek działań 3. Opieka i ochrona zabytków nieruchomych	<ul style="list-style-type: none"> <li>– ilość interwencji remontowo konserwatorskich finansowanych i prowadzonych przez Miasto Zamość</li> <li>– wydane środki (kwota)</li> <li>– pozyskane środki (kwota)</li> <li>– rozmieszczenie na planie miasta obiektów poddawanych interwencji remontowo-konserwatorskiej</li> <li>– ilość sprywatyzowanych kamienic</li> <li>– ilość wydanych zaleceń konserwatorskich dla właścicieli sprywatyzowanych obiektów</li> <li>– ilość działań na rzecz ochrony obiektów zabytkowych poza staromiejskim centrum</li> </ul>	Wskaźniki ukazują intensywność prac i zaangażowanie finansowe Miasta. Równolegle monitoring powinien gromadzić dane, co do ocen jakości realizacji (np. na podstawie protokołów odbioru prac). Jednak wskaźniki opisowe mogą występować, jako element fakultatywny systemu monitoringu.
4.	Kierunek działań 4. Opieka i ochrona zabytków ruchomych	<ul style="list-style-type: none"> <li>– ilość inicjatyw propagowania ochrony kapliczek przydrożnych</li> <li>– ilość interwencji konserwatorskich</li> <li>– wydane środki (kwota)</li> <li>– pozyskane środki (kwota)</li> </ul>	Zestawienia ilościowe i kwotowe będą ilustrować zarówno aktywność Miasta, jak i kapitałochłonność realizowanych zadań.
5.	Kierunek działań 5. Opieka i ochrona zabytków archeologicznych	<ul style="list-style-type: none"> <li>– ilość pozyskanych powiadomień o znalezieniu zabytku archeologicznego</li> <li>– ilość złożonych zawiadomień do WKZ o znalezieniu zabytku archeologicznego</li> <li>– ilość i lokalizacja prowadzonych badań archeologicznych</li> </ul>	Dane ilościowe będą miarą aktywności działań w sferze dziedzictwa archeologicznego.
6.	Kierunek działań 6. Ochrona dziedzictwa niematerialnego	<ul style="list-style-type: none"> <li>– ilość inicjatyw dokumentowania i utrwalania dziedzictwa niematerialnego regionu</li> </ul>	
<b>OBSZAR 2</b>			
<b>Zarządzanie dziedzictwem kulturowym, jako czynniki rozwoju społeczno-gospodarczego</b>			
1.	Kierunek działań 1. Wzmocnienie systemu ochrony i zarządzania na poziomie lokalnym	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Zorganizowanie w strukturze Urzędu Miasta odrębnego stanowiska/jednostki ds. ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym (0/1)</li> <li>– środki miasta wydane w skali roku na działania na rzecz ochrony dziedzictwa</li> <li>– ilość szkoleń z zakresu ochrony dóbr kultury dla pracowników UM Zamość</li> </ul>	Wskaźniki służą ukazaniu dynamiki działań z zakresu działania systemu ochrony i zarządzania dziedzictwem
2.	Kierunek działań 2. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej	<ul style="list-style-type: none"> <li>– środki wydane przez miasto na działania promocyjne</li> <li>– ilość wydarzeń skupiających się na dziedzictwie kulturowym</li> <li>– ilość istniejących szlaków turystyczno-kulturowych w granicach miasta</li> <li>– ilość działań promocyjnych we współpracy z podmiotami zewnętrznymi</li> </ul>	Wskaźniki powinny być obserwowane w perspektywie corocznej



Lp.	Zadanie	Wskaźniki	Uwagi
<b>OBSZAR 3</b>			
<b>Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego oraz promocja i edukacja służące budowaniu tożsamości</b>			
1.	Kierunek działań 1 Rozpoznanie, badanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego miasta (materialnego i niematerialnego)	<ul style="list-style-type: none"> <li>– ilość zrealizowanych na rzecz miasta projektów badawczych bądź dokumentacyjnych</li> <li>– wydane środki (kwota)</li> <li>– pozyskane środki (kwota)</li> </ul>	Zestawienia ilościowe i kwotowe będą ilustrować zarówno aktywność Miasta, jak i kapitałochłonność realizowanych zadań.
2.	Kierunek działań 2. Promocja i prezentacja dziedzictwa kulturowego miasta /wewnętrzna i zewnętrzna/ oraz działania edukacyjne	<ul style="list-style-type: none"> <li>– ilość zrealizowanych na rzecz miasta projektów promocyjnych</li> <li>– wydane środki (kwota)</li> <li>– pozyskane środki (kwota)</li> <li>– ilość szkoleń, konferencji, spotkań specjalistów w zakresie dziedzictwa kulturowego i/lub turystyki kulturowej.</li> </ul>	Zestawienia ilościowe i kwotowe będą ilustrować zarówno aktywność Miasta, jak i kapitałochłonność realizowanych zadań.

Każdorazowo analiza wskaźników liczbowych (w skali roku) powinna być dopełniona oceną opisową dotyczącą jakości i zgodności realizowanych zadań z celami programu.

## 8.3. Źródła finansowania

### 8.3.1. Charakterystyka dostępnych źródeł finansowania

System finansowania ochrony zabytków w Polsce tworzą rozwiązania prawne zawarte w kilku aktach prawnych. W najszerszym zakresie zasady finansowania zabytków reguluje *ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Zgodnie z prawem opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza. Opieka ta polega m.in. na zapewnieniu warunków do: prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim. Finansowanie tych działań także jest obowiązkiem podmiotu posiadającego tytuł prawny do zabytku (niezależnie czy jest to podmiot prywatny, wyznaniowy, samorządowy – czy państwowy). Wsparciem w realizacji tych zadań mogą być środki publiczne przekazywane w formie dotacji celowej, udzielanej na wniosek właściciela zabytku, użytkownika lub osób przez nie upoważnionych. Ustawa o ochronie zabytków określa zasady udzielania dotacji przez ministra i wojewódzkich konserwatorów zabytków. Oprócz wyszczególnienia działań przy zabytku, na które dotacja może być

udzielona, przyjęto zasadę, że dotacja może być przyznana w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac. Wyższe dofinansowanie, udzielane nawet do 100% koniecznych nakładów możliwe jest w następujących sytuacjach: jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia prac złożonych pod względem technologicznym oraz, jeżeli stan zachowania zabytku, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Dotacje udzielane przez ministra i wojewódzkich konserwatorów zabytków mogą być udzielane na szereg działań przy zabytkowych obiektach wpisanych do rejestru zabytków, niezbędnych dla zachowania i poprawy stanu technicznego oraz substancji zabytkowej obiektu. Do najważniejszych prac i działań należą: techniczne i konserwatorskie ekspertyzy, konserwatorskie lub architektoniczne badania i dokumentacje, opracowania programów prac konserwatorskich i restauratorskich, projekty budowlane, zabezpieczenie, zachowanie i utwalenie substancji zabytku, stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich częściowe odtworzenie, odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności; uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej,

zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Ponadto dotacje na działania przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków udzielane są przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty województwa) na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Od 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na których podstawie utworzony został Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków, jako państwowy fundusz celowy. Głównymi wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są administracyjne kary pieniężne nakładane w wypadkach, które dotychczas stanowiły wykroczenia. Są to środki z administracyjnych kar, które nakładane mogą być w ściśle określonych przypadkach. Karom pieniężnym podlegać mogą osoby, które bez pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (lub niezgodnie z zakresem lub warunkami określonymi w pozwoleniu wojewódzkiego konserwatora zabytków) wykonują np.: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, roboty budowlane

w otoczeniu zabytku; prowadzą badania konserwatorskie archeologiczne lub architektoniczne przy zabytku wpisanym do rejestru. Kara pieniężna może być również nałożona za niewykonywanie zaleceń pokontrolnych. Kary pieniężne, nakładane są przez organy ochrony zabytków. Wpływami do Funduszu mogą też być nawiązki zasądzone przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku. Przed nowelizacją ustawy, grzywny za popełnienie wykroczenia trafiały do ogólnego budżetu państwa. Obecnie dysponentem nowo utworzonego Funduszu jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Środki, które zostaną zgromadzone na koncie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków mają być w pierwszej kolejności przeznaczane na ratowanie zabytków zagrożonych, zniszczonych lub uszkodzonych.

### Najważniejsze źródła dofinansowania działań i zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Zamościu w latach 2020–2023 – wybór

Lp.	Źródło finansowania	Cele i przedmiot finansowania
<b>I. Budżet państwa</b>		
1.	<b>Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego<sup>52</sup></b>	<p>Programy MKiDN – <u>Ochrona zabytków<sup>53</sup></u></p> <p>Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.</p> <p>Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony jest na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Istotnym celem programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących się w zabytkowych siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne.</p>

<sup>52</sup> Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Corocznie Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza nabór wniosków do prowadzonych przez siebie programów.

<sup>53</sup> Program finansowany jest ze środków przyznawanych na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. poz. 1674).

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. O dofinansowanie w ramach programu nie mogą ubiegać się państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.)<sup>54</sup>

#### – Kultura Ludowa i tradycyjna<sup>55</sup>

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; podmioty prowadzące działalność gospodarczą: kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.<sup>56</sup>

#### – Ochrona zabytków archeologicznych

Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r.

<sup>54</sup> [http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/20180928\\_Regulamin\\_Ochrona\\_zabytkow\\_2019.pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/20180928_Regulamin_Ochrona_zabytkow_2019.pdf)

<sup>55</sup> Program finansowany jest ze środków przyznawanych na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 września 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (Dz. U. z 2017 r., poz. 1808 z późn. zm.)

<sup>56</sup> [http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/Regulaminy%20i%20wytyczne/20181029\\_REG\\_Programy\\_2019\\_Kultura\\_ludowa\\_i\\_tradycyjna\\_publickacja\\_PDF.pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/Regulaminy%20i%20wytyczne/20181029_REG_Programy_2019_Kultura_ludowa_i_tradycyjna_publickacja_PDF.pdf)



O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą<sup>57</sup>.

#### – Kolekcje muzealne

Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności muzeów poprzez tworzenie oraz systematyczne wzbogacanie zbiorów i kolekcji o randze narodowej i regionalnej. Program ma za zadanie utrwalanie wysokich standardów w zakresie opracowywania, przechowywania, konserwowania i popu – laryzowania obiektów i kolekcji muzealnych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się państwowe i samorządowe instytucje kultury, będące muzeami wpisanymi do Państwowego Rejestru Muzeów<sup>58</sup>.

#### Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne<sup>59</sup>.

#### – Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju

Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Program ma za zadanie stworzenie możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającą w szczególności na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyczności; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej<sup>60</sup>.

<sup>57</sup> [http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/Regulaminy%20i%20wytyczne/20181029\\_REG\\_Programy\\_2019\\_Ochrona\\_zabytkow\\_archeologicznych\\_publicacja\\_PDF.pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/Regulaminy%20i%20wytyczne/20181029_REG_Programy_2019_Ochrona_zabytkow_archeologicznych_publicacja_PDF.pdf)

<sup>58</sup> [http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/Regulaminy%20i%20wytyczne/20181029\\_REG\\_Programy\\_2019\\_Kolekcje\\_muzealne\\_publicacja\\_PDF.pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/Regulaminy%20i%20wytyczne/20181029_REG_Programy_2019_Kolekcje_muzealne_publicacja_PDF.pdf)

<sup>59</sup> <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/programy-ministra/programy-mkidn-2019/wspieranie-dzialan-muzealnych.php> <http://www.mkidn.gov.pl>

<sup>60</sup> [http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/Regulaminy%20i%20wytyczne/20190110\\_REG\\_Programy\\_2019\\_Miejsca\\_pamieci\\_i\\_trwale\\_upamietnienia\\_w\\_kraju\\_publicacja\\_PDF.pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/Regulaminy%20i%20wytyczne/20190110_REG_Programy_2019_Miejsca_pamieci_i_trwale_upamietnienia_w_kraju_publicacja_PDF.pdf)

– Kultura dostępna

Celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej. Działania te powinny służyć osiągnięciu realnych, systemowych i długo-falowych efektów w niwelowaniu barier w dostępie do kultury w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społeczno-mentalnym i kompetencyjnym ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z miejscowości pozbawionych bezpośrodkowego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury, instytucji kultury oraz instytucji artystycznych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać się mogą m.in. następujące podmioty prawa polskiego: państwowe instytucje kultury; samorządowe instytucje kultury; jednostki samorządu terytorialnego wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nieprowadzących samodzielnej księgowości; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą<sup>61</sup>.

– Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań, które ubiegają się o współfinansowanie w ramach programów europejskich. Katalog działań realizujących cele programu, obejmuje zarówno działania inwestycyjne, jak i tzw. projekty „miękkie”, realizujące najistotniejsze dla rozwoju kultury cele artystyczne i edukacyjne<sup>62</sup>.

2. **Lubelski  
Wojewódzki Konserwator Zabytków**

Środki finansowe z budżetu państwa, w części, której dysponentem jest wojewoda, przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie województwa lubelskiego. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie ww. prac, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku – dotacja na prace planowane,
- nakładów koniecznych na wykonanie ww. prac, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji – refundacja.

O dotację wystąpić może osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów, a w wyjątkowych przypadkach do 100% (jeśli zabytek posiada wyjątkową wartość, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, lub jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac. Szczegółowe informacje odnośnie terminów składania wniosków; wyszczególnienie rodzaju dokumentacji, prac oraz materiałów, na które może zostać udzielona dotacja; wnioski oraz niezbędne dokumenty, które należy złożyć w celu ubiegania się o dotację dostępne są na stronie internetowej [https://www.wkz.lublin.pl/index.php?option=-com\\_content&view=article&id=107&Itemid=104](https://www.wkz.lublin.pl/index.php?option=-com_content&view=article&id=107&Itemid=104)

<sup>61</sup> [http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/Regulaminy%20i%20wytyczne/20181029\\_REG\\_Programy\\_2019\\_Kultura\\_dostepna\\_\\_publikacja\\_PDF.pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019/Regulaminy%20i%20wytyczne/20181029_REG_Programy_2019_Kultura_dostepna__publikacja_PDF.pdf)

<sup>62</sup> [http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019dokumenty/20190222\\_REG\\_Programy\\_2019\\_Promesa\\_MKiDN.pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/po2019dokumenty/20190222_REG_Programy_2019_Promesa_MKiDN.pdf)

3.	<b>Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny</b> <sup>63</sup>	<p>Dotacje z Funduszu Kościelnego udzielane są na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej, w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo bądź orzecznictwo. Dotacje udzielane są na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).</p> <p>Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.</p>
4.	<b>Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnoprawnych</b> <sup>64</sup>	<p>Dotacje udzielane są na likwidację barier architektonicznych (w tym w obiektach zabytkowych) oraz na organizację spotkań, imprez, ulgi w muzeach itp. Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków są właściciele obiektu wymagającego likwidacji barier. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% wartości dla podmiotu, który nie jest przedsiębiorcą oraz do 30% wartości dla przedsiębiorcy.</p>
<b>IV. Samorząd Miasta Zamość</b>		
5.	<p><i>Z budżetu samorządu miasta Zamość mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytków przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz Gminnej Ewidencji Zabytków, położonych na terenie gminy miejskiej Zamość nie stanowiących jej własności</i><sup>65</sup>. Dotacja może być udzielana na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez przedstawiciela Prezydenta Miasta Zamość, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub roku następującym po roku złożenia tego wniosku.</p> <p><i>Celem dotacji jest wspieranie i uzupełnianie działań właścicieli lub posiadaczy zabytków dla zapewnienia ochrony i konserwacji wartościowych elementów substancji zabytkowej, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów sakralnych.</i></p> <p><i>Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;</li> <li>2. przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych oraz archeologicznych;</li> <li>3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;</li> <li>4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;</li> <li>5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;</li> <li>6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wewnątrz;</li> <li>7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;</li> <li>8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;</li> </ol>	

<sup>63</sup> <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

<sup>64</sup> <http://nowastrona.pfron.org.pl/> oraz link do podręcznika [http://www.pfron.org.pl/ftp/dokumenty/Publikacke\\_COI/przewodnik\\_osoby\\_niepelnosprawnej.pdf](http://www.pfron.org.pl/ftp/dokumenty/Publikacke_COI/przewodnik_osoby_niepelnosprawnej.pdf)

<sup>65</sup> Na podstawie UCHWAŁY NR XXXIII/428 /2017 Rady Miasta Zamość z dnia 25 września 2017 r.



9. *odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;*
10. *odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;*
11. *odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;*
12. *modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;*
13. *wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;*
14. *uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;*
15. *działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;*
16. *zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;*
17. *zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.*

*Przy ocenie wniosków stosowane są następujące kryteria:*

1. *dostępność zabytku dla ogółu społeczności lokalnej i turystów oraz rola zabytku w kształtowaniu przestrzeni publicznej;*
2. *promowanie kultury oraz historii miasta;*
3. *stan zachowania obiektu;*
4. *fakt kontynuowania prac;*
5. *wysokość zaangażowanych środków własnych;*
6. *sytuacja finansowa i majątkowa wnioskodawcy.*

Szczegółowe informacje przyznawania dotacji zawarte są Uchwale Nr XXXIII/ε 18/2017 Rady Miasta Zamość z dnia 25 września 2017 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu miasta na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków w związku z Uchwałą Nr 100/2017 Kolegium Regionalnej Izby Obrachunkowej w Lublinie z dnia 23 października 2017 r. w sprawie stwierdzenia nieważności części uchwały Rady Miasta Zamość oraz Gminnej Ewidencji Zabytków, położonych na terenie gminy miejskiej Zamość nie stanowiących jej własności.

Szczegóły dostępne na stronie internetowej:

[https://prawomiejskowe.pl/MiastoZamosc/document/441073/Uchwa%C5%82a-XXXIII\\_428%20\\_2017](https://prawomiejskowe.pl/MiastoZamosc/document/441073/Uchwa%C5%82a-XXXIII_428%20_2017)

Poza źródłami finansowania, jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, znaczącym źródłem finansowania ochrony zabytków są środki pomocowe z funduszy europejskich. W odniesieniu do możliwości wykorzystania tych funduszy przez Zamość, są to fundusze udzielane przede wszystkim z następujących programów:

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020
- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020
- MKiDN – środki europejskie – fundusze norweskie i EOG, POiŚ i inne)

<b>I. Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej</b>		
1.	<b>Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020<sup>66</sup></b>	<p><b>Oś priorytetowa 7 ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego; Działanie 7.1. Dziedzictwo kulturowe</b>, którego celem jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane projekty będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiągnięciu korzyści społecznych i gospodarczych. Planowane typy projektów:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Prace konserwatorskie, prace restauratorskie, modernizacja i roboty budowlane (z wyłączeniem rozbiórki) dotyczące zabytków i zespołów tych zabytków wraz z otoczeniem i/lub przystosowanie ich na cele kulturalne.</li> <li>– Ochrona zabytków ruchomych jako element projektu.</li> <li>– Roboty budowlane i modernizacja infrastruktury kultury (w szczególności ośrodki kultury, biblioteki publiczne itp.) przyczyniającej się do aktywnego udziału społeczeństwa w kulturze.</li> <li>– Projekty z zakresu ochrony dziedzictwa niematerialnego.</li> <li>– Monitoring i zabezpieczenie obiektów infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń.</li> <li>– Zakup i modernizacja wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej w obiektach będących celem projektu</li> <li>– Zagospodarowanie terenu wokół obiektów (m.in. budowa miejsc parkingowych)</li> <li>– Ochrona i zachowanie zabytkowych ogrodów i parków.</li> <li>– Roboty budowlane, modernizacja i wyposażenie infrastruktury ułatwiającej dostęp do miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie, m.in. infrastruktura zlokalizowana wokół istniejących zbiorników wodnych (kąpieliska, plaże, pomosty, mola, przystanie wodne, bulwary, promenady), itp.</li> </ul>
2.	<b>Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020<sup>67</sup></b>	<p><b>Oś priorytetowa VIII: Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury, Priorytet Inwestycyjny 6.c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego</b>, którego celem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz rozwój zasobów kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń.</p> <p>W ramach tego priorytetu wsparciem objęte będą kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ponadregionalnym, dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji. Realizowane też będą projekty dotyczące rozwoju zasobów kultury poprzez działania zwiększające dostęp do zasobów kultury, poprawę funkcjonowania instytucji kultury, w tym poprzez podnoszenie standardów infrastruktury oraz zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej.</p>
3.	<b>Fundusze Norweskie i EOG w Polsce<sup>68</sup></b>	<p>Fundusze Norweskie – planowane wsparcie – ok. 810 mln euro dla Polski.</p> <p>Trzecia edycja ze środków EOG dla projektów z zakresu kultury – planowane wsparcie ok. 75 mln euro.</p>

<sup>66</sup> Na podstawie dokumentu: *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020*, Lublin 24 marca 2020; [https://rpo.lubelskie.pl/site/assets/files/9193/szoop\\_rpo\\_wl\\_2014–2020\\_24\\_03\\_2020.pdf](https://rpo.lubelskie.pl/site/assets/files/9193/szoop_rpo_wl_2014–2020_24_03_2020.pdf) (stan na 29 marca 2020 r.)

<sup>67</sup> Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Wersja 12.0; 2019 r. [https://www.pois.gov.pl/media/76543/POiS2014–2020\\_v12.pdf](https://www.pois.gov.pl/media/76543/POiS2014–2020_v12.pdf) (stan na 29 marca 2020 r.)

<sup>68</sup> Szczegółowe informacje na temat działania Funduszy Norweskich i EOG znajdują się na stronie: [www.eog.gov.pl](http://www.eog.gov.pl)

### 8.3.2. Prognozy dotyczące finansowania przez miasto zadań gminnego programu na lata 2020–2023

Prognozy dotyczące finansowania zadań zaplanowanych w *Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Zamość na lata 2020–2023* mogą mieć jedynie charakter bardzo ogólny, orientacyjny i nieprecyzyjny. Wynika to z kilku przyczyn:

- systemu finansowania opieki nad zabytkami i ochrony zabytków w Polsce złożonego z wielu elementów i źródeł finansowania: środki właścicieli obiektów zabytkowych (osób fizycznych i prawnych, kościołów i związków wyznaniowych, organizacji pozarządowych, stowarzyszeń, fundacji etc.), fundusze publiczne budżet państwa, budżety samorządów terytorialnych wszystkich szczebli; fundusze celowe); fundusze europejskie;
- szerokiego traktowania zarówno dziedzictwa kulturowego miasta, jak i zadań zawartych w *GPOnZ* dotyczącym bardzo wielu aspektów (działania stricte ochronne rewitalizacyjne, prace remontowo-konserwatorskie, planowanie przestrzenne, ale też różnego typu badania, prace dokumentacyjne, działania edukacyjne, promocyjne etc.), które podejmowane być powinny nie tylko przez samorząd miasta, lecz również jednostki organizacyjne UM oraz innych interesariuszy;
- w większości jednorocznych i zmieniających się budżetów związanych z finansowaniem;
- znacznym procentem finansowania udzielanym z projektów finansowanych z programów operacyjnych funduszy europejskich, których zakres, ilość oraz wy-

kość finansowania jest niemożliwa do zaprojektowania na najbliższe 4 lata;

- braku całościowych danych dotyczących wydatków poniesionych na działania związane z opieką i ochroną zabytków w mieście w ostatnich 4 latach;
- braku danych dotyczących wysokości wydatków ponoszonych przez właścicieli obiektów zabytkowych;

#### I. Prognozowana wysokość funduszy na wybrane zadania gminnego programu:

Samorząd Miasta Zamość konsekwentnie od wielu lat przeznacza oraz pozyskuje znaczące środki finansowe na działania związane z ochroną i wykorzystaniem dziedzictwa (zwłaszcza w odniesieniu do zasobu zabytkowego w obszarze dobra UNESCO). Środki te pochodzą z różnych źródeł finansowania, z niezwykle istotnym wsparciem funduszy europejskich. Doświadczenia w tym względzie należy traktować, jako dobre praktyki i wykorzystywać w kolejnych edycjach projektów.

Kontynuacja dotychczasowej polityki Miasta w zakresie finansowania ochrony i zarządzania dobrem UNESCO jest szansą na realizację planowanych projektów w zakresie ochrony i zarządzania dobrem UNESCO (w tym realizowane i planowane projekty w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji).

Przedstawione poniżej możliwości finansowania/dofinansowania zadań programu oraz orientacyjne planowane wysokości funduszy na realizację zadań gminnego programu dotyczą tylko niektórych zadań i nie wszystkie z nich obejmują czteroletni okres obowiązywania gminnego programu.

<b>OBSZAR 1</b>				
<b>Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) oraz świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego</b>				
<u>Kierunek działań 2. Ochrona krajobrazu kulturowego i układu urbanistycznego</u>				
Zadania	Prognozowane koszty w PLN			
	2020	2021	2022	2023
Zadanie 1 Działania na rzecz połączenia widokowego, funkcjonalnego, komunikacyjnego historycznej Wielkiej Zalewy z zespołem Starego Miasta Dofinansowanie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020	ok. 6 000 000	ok. 3 700 000		
Zadanie 3 Poprawa estetyki historycznych obszarów w obrębie wybranych placów i ulic, tj. Plac Stefanidesa, Plac Wolności, ulice: Łukasińskiego, Bazylikańska, Solna, Staszica i Żeromskiego przy poszanowaniu zasad ochrony historycznej substancji i tradycyjnych rozwiązań materiałowych właściwych dla zespołu staromiejskiego. Dofinansowanie z Funduszu dróg samorządowych Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie	ok. 2 200 000	ok. 14 500 000		



Kierunek działań 3. Opieka i ochrona zabytków nieruchomych				
Zadanie 1.1. Pałac Zamojskich – przygotowanie badawczo-koncepcyjne zmian sposobu użytkowania (wybór funkcji adekwatnych do rangi obiektu i potrzeb rozwojowych miasta), zagospodarowanie otoczenia oraz przeprowadzenia prac remontowo-konserwatorskich, które przywrócą rangę i rolę gmachu w koncepcji przestrzenno-kompozycyjnej miasta. (Wieloletni Program Gospodarowania Mieszkaniowym Zasobem Miasta Zamość na lata 2020 – 2024)				
Zadanie 1.2. Akademia Zamojska – realizacja projektu pn. „Rewitalizacja historycznego obiektu Akademii Zamojskiej w Zamościu” dofinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 oraz środków własnych Miasta Zamość.	ok. 8 000 000	ok. 24 000 000	ok. 21 600 000	
Zadanie 1.3. Kontynuacja realizacji projektu pn. „Rewitalizacja Rotundy Zamojskiej w Zamościu”, dofinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020.	4 350 000			
Zadanie 1.4. Kontynuacja realizacji projektu pn. „Rewitalizacja Starego Miasta w Zamościu” dotycząca obszarów: Nadszaniec K1 Bastionu VI; Dziedzińce Bloku VI, VII; Zagospodarowanie terenów pofortecznych dofinansowanie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020	ok. 6 800 000	ok. 7 500 000	ok. 7 600 000	
Zadanie 1.5. Sukcesywne prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich kamienic na Starym Mieście i innych zabytkowych obiektów będących własnością komunalną – zgodnie z planami rzeczowymi i finansowymi Urzędu Miasta oraz w zgodzie z pragmatyką konserwatorską (w tym realizacja działań i zadań przyjętych na 2020 r. przy następujących obiektach: ul. Pereca 6, 8, 10 – Blok VII; ul. Pereca 9 – Blok VI; ul. Staszica 27 – Blok XVIII; ul. Żeromskiego 16, 18 – Blok XIX; ul. Grecka 2 – Blok IA; Stara Brama Lubelska; Stara Brama Lwowska).	400 000	350 000	350 000	350 000
Zadanie 1.7. Realizacja prac remontowo-konserwatorskich przyjętych w ramach Wieloletniego Programu Gospodarowania Mieszkaniowym Zasobem Miasta Zamość na lata 2020–2024, m.in. elewacje wybranych kamienic oraz podcienia wybranych kamienic w obrębie Rynku. Bloki kamienic II, IV, VII, IX, XVIII, XX oraz w obrębie płyty Rynku	1 000 000	1 930 000	2 200 000	1 480 000

**OBSZAR 2****Zarządzanie dziedzictwem kulturowym jako czynniki rozwoju społeczno-gospodarczego**

Kierunek działań 2. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej

Zadanie 3: Działania w kierunku utworzenia wielofunkcyjnego centrum kultury (m.in. filharmonii) – przygotowanie konkursu architektonicznego na opracowanie koncepcji architektoniczno – urbanistycznej:

300 000

Zestawienie na podstawie danych UM zebranych przez Wydział Budownictwa Urbanistyki i Ochrony Zabytków Urzędu Miasta Zamość

II. Prognozowana wysokość funduszy pochodzących z budżetu miasta Zamość na dotacje celowe Prezydenta Miasta Zamość na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków W 2020 r. pozytywnie rozpatrzone wnioski 4 podmiotów. Łącznie przyznano dotacje na kwotę 50 000 zł, przy całkowitej kwocie wnioskowanej 406 665 zł. W kilku poprzednich latach wysokość dotacji wynosiła ok. 100 000 zł. W założeniach programowych gminnego programu przyjęto wzrost obecnych środków pochodzących z budżetu miasta Zamość na dotacje celowe.

III. Wysokość dotacji pochodzących z budżetu państwa – środki MKiDN – brak możliwości prognozowania na 4 lata ze względu na sposób udzielania dotacji – na wniosek właścicieli obiektów zabytkowych i różnych podmiotów uprawnionych do ubiegania się o dofinansowanie w ramach poszczególnych Programów MKiDN. W ramach realizacji gminnego programu przewiduje się występowanie z wnioskami do MKiDN przez samorząd miasta oraz przez właścicieli zabytkowych obiektów z terenu miasta

IV. Wysokość dotacji pochodzących z budżetu państwa (środki finansowe z budżetu państwa, w części której dysponentem jest wojewoda) – środki LWKZ – brak możliwości prognozowania na 4 lata ze względu na sposób udzielania dotacji – corocznie – na wniosek właścicieli. Od kilku lat kwota ta oscyluje w wysokości ok. 1,2 mln zł, przy czym są to dotacje na prace przy obiektach zabytkowych z terenu całego województwa lubelskiego. Samorząd miasta Zamość skutecznie aplikował o fundusze ze środków LWKZ. Przewiduje się wnioskowanie UM o dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich zaplanowanych w niniejszym gminnym programie.

V. Finansowanie przez właścicieli zabytkowych obiektów i obszarów.

Utrzymanie obiektów zabytkowych w odpowiednim stanie i finansowanie wykonywanych przy nich prac należy do obowiązków ich właścicieli. Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków... opieka nad zabytkiem sprawa-

wowana przez jego właściciela lub posiadacza polega m.in. na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, a także na prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz jego zabezpieczeniu, dla utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań także jest obowiązkiem podmiotu posiadającego tytuł prawny do zabytku – osób fizycznych, jednostek organizacyjnych – a więc właścicieli, trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Nie są znane wysokości dotychczasowych wydatków ponoszonych przez właścicieli obiektów zabytkowych w Zamościu – właścicieli prywatnych, kościoły i związki wyznaniowe, samorządy wszystkich szczebli, własność skarbu państwa i inne. Prognozowanie tych kosztów na najbliższe 4 lata jest nierealne.

## VI. Fundusze europejskie

W ostatnich latach fundusze europejskie były jednym z największych źródeł finansowania różnorodnych działań w mieście, związanych z szeroko pojętą ochroną dziedzictwa kulturowego. Przyjmuje się założenie, że w latach 2020–2023, czyli w okresie obowiązywania GPOnZ duża część planowanych zadań i działań sfinansowana zostanie ze środków pozyskanych z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej i programów wspólnotowych. Zgodnie z przyjętymi priorytetami obecnego finansowania, rewitalizacja miast jest potraktowana, jako bardzo ważny obszar działań, które otrzymać mogą wsparcie finansowe. Za takie priorytetowe działania uznano również szereg zadań w GPOnZ.

Poza ww. prognozowanymi funduszami wskazane jest wypracowanie i wdrożenie przez samorząd miasta dodatkowych mechanizmów finansowania/dofinansowania działań w zakresie ochrony zabytków miasta, zakładający np. przeznaczanie na ten cel części wpływów z turystyki, wykorzystywanie mechanizmów partnerstwa publiczno-prywatnego lub rozwój miejskich, komercyjnych instytucji obsługi ruchu turystycznego.

## 9. WYBRANA LITERATURA

1. *Akademia Zamojska w dziejach i życiu miasta*, red. Szczygieł R., Urbański A., Zamość 1996.
2. Blaschke K., *Nasze własne, nasze polskie*, Kraków 2010.
3. Bogdanowski J., *Architektura obronna w krajobrazie Polski. Od Biskupina do Westerplatte*, Warszawa – Kraków, PWN 1996.
4. Bogdanowski J., *Problemy rewaloryzacji fortyfikacji systemu rozproszonego z przełomu XIX i XX wieku*, /w:/ Konserwatorska Teka Zamojska, Materiały z sesji naukowej w Zamościu w dniach 26–27 listopada 1981, Warszawa–Zamość 1984, cz. 2.
5. Buczkowska K., *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Poznań, Wydaw. AWF w Poznaniu 2008.
6. Cabaj L., Cabaj J., *Zamość – Miasto idealne. Przewodnik po Starym Mieście*, Wydawnictwo Fotpress, Zamość 2012.
7. *Czterysta lat Zamościa*, red. J. Kowalczyk, Wrocław 1983.
8. *Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach*, Warszawa 2016
9. Feduszka J., *Forteca zamojska na tle europejskiej sztuki obronnej XVI-XIX wieku*, /w:/ *Zamość miasto UNESCO. Pomnik Historii RP produktem turystycznym polskiej gospodarki*, Zamość 2015.
10. Feduszka J., *Rusini w Zamościu od końca XVI wieku do połowy XX wieku. Część I*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” 2014, nr 2 (119), s. 18–22.
11. Feduszka J., *Szkoci i Anglicy w Zamościu w XVI–XVII wieku*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” 2005, nr 3–4, s. 40–46.
12. Feduszka J., *Zamość w Królestwie Kongresowym. Mieszkańcy miasta – twierdzy a władze wojskowe i cywilne*, „Archiwariusz Zamojski” 2007, s. 27–36.
13. Forczek-Brataniec U., *Wizualny wymiar Twierdzy Zamość. Studium widokowe i jego rola w ochronie krajobrazu pofortecznego*, „Teka Komisji Urbanistyki i Architektury” Oddział PAN w Krakowie, R. 2015, T. 43, s. 127–134.
14. Gaczoł A., *Pomiędzy zasadą primum non nocere a ideą integracji dziedzictwa „przeszłość w przyszłości” Piero Gazzoli. Polityka kształtowania zasad niezbędnej interwencji konserwatorskiej*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation”, R.: 2015; nr 44, s. 85–97.
15. Gdaniec J., *Koncepcja urbanistyczna Zamościa na tle Sabbionetty (w 400-lecie powstania miasta)*, „Ziemia” 1981, s. 164–170.
16. Gierowski J. A., *Historia Polski 1505–1764*, Warszawa 1983.
17. Głuszek C., *Aspekt turystyki w ochronie i zagospodarowania zabytków XIX-wiecznej architektury militarnej*, Warszawa, 2003.
18. Głuszek C., *Problematyka współczesnych uzupełnień architektonicznych w rewaloryzacji XIX wiekowej fortyfikacji*, „Prace Naukowe Politechniki Warszawskiej. Seria Architektura”, R. 2012, nr 8, s. 5–142.
19. Grzybowski S., *Jan Zamoyski*, Warszawa 1994.
20. Herbst S., Zachwatowicz J., *Twierdza Zamość*, ser. „Architectura Militaris” T. I, Warszawa 1936.
21. Herbst St., *Zamość, Budownictwo i Architektura*, Warszawa 1954.
22. Jawor M., *Twierdza Zamość. Dzieje i renowacja fortyfikacji*, ATUT Biuro Promocji, Zamość 2009.
23. Jokilehto J., *World Heritage: Defining the outstanding universal value*, „City & Time” no 2 (2)2006; <http://www.ceci-br.org/novo/revista/docs2006/CT-2006–45.pdf>
24. Jurczyk J., Szymgin B., *Value assessment of Zamość from the perspective of 25 years on UNESCO World Heritage List*, „Budownictwo i Architektura”, Politechnika Lubelska, Vol. 16(4) 2017, s. 93 – 112.



25. Kašinowski A., *Fortyfikacje Zamościa z XVI-XVIII wieku w świetle ostatnich badań*, /w:/ *Konserwatorska Teka Zamojska: Problematyka konserwatorska fortyfikacji miejskich. Materiały z sesji naukowej w Zamościu w dniach 26–27 listopada 1981*, Część I, red. B. Pokorska, Warszawa – Zamość 1983, s. 64–74.
26. Kašinowski A., *Fortyfikacje zamojskie XIX wieku – w świetle badań*, /w:/ *Konserwatorska Teka Zamojska: Problematyka konserwatorska fortyfikacji nowożytnych. Materiały z sesji naukowej w Zamościu w dniach 18–20 maja 1983*, red. E. Kowalczykowska, Warszawa – Zamość 1987, s. 70–80.
27. Kędziora A., *Architektura i budownictwo Zamościa*, Zamość 1990.
28. Kędziora A., *Encyklopedia miasta Zamościa*, Chełm, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, 2000.
29. Klimek A., *Rezydencja Jana Zamoyskiego w Zamościu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. XXV: 1980, z. 2, s. 107–114.
30. Kosim Sł., *Zwycięskie bitwy Polaków. 1809 Zamość*, Tom 63, Warszawa 2016.
31. Kowalczyk J., *Zamość. Przewodnik*, Zamość 1995.
32. Krawczyk J., *Kompromis i metoda – wybrane aspekty teorii konserwatorskich Aloisa Riegla i Cesare Brandiego*, „Ochrona Zabytków”, 2009 nr 2, s. 64–74.
33. Kutylowska I., *Podmiejska rezydencja Zamoyskich na Zamczysku w Zamościu*, /w:/ *Prace i materiały zamojskie*, t. II: „Archeologia”, red. E. Banasiewicz, Zamość 1989, s. 178–190.
34. Lewicka M., *Bernardo Morando*, seria: *Mistrzowie Architektury Polskiej*, zeszyt 1, 1952.
35. Lorentz E., *Dziedzictwo Franciszkanów konwentualnych w Zamościu. Architektura Sztuka Historia, Parafia Rzymskokatolicka pw. Zwiastowania NMP OO. Franciszkanów Konwentualnych w Zamościu*, Zamość 2016
36. *Managing Cultural World Heritage*, Paris 2013, <http://whc.unesco.org/en/managing-cultural-world-heritage/>.
37. *Między Padwą a Zamościem*, red. M. i W. Boberscy, M. Morka, H. Samsonowicz, Warszawa 1993.
38. Miłobędzki J. A., *Ze studiów nad urbanistyką Zamościa*, „Biuletyn Historii Sztuki” R. XV: 1953, s. 68–87.
39. Misieczko-Rudnik S., *Prace konserwatorskie w Zamościu w latach 1918–1939*, Warszawa 1979.
40. Molski P., *Zasoby poforteczne w Polsce jako potencjał turystyczny*, /w:/ *Fortyfikacje jako atrakcje turystyczne*, *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej*, Giżycko, 11–13 października 2002, s.15–25.
41. Myczkowski Z., Wielgus K., Środulska-Wielgus J., Rymśa-Mazur W., Chajdys K. *Rejestracja krajobrazów warownych jako podstawa rewitalizacji dawnych twierdz*, „Wiadomości Konserwatorskie” 23 (2008).
42. Myczkowski Z, Marcinek R., Siwek A., *Park kulturowy jako forma ochrony krajobrazu kulturowego (historycznego). Analiza skuteczności ochrony krajobrazu za pomocą szczególnej formy ochrony z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz ze sformułowaniem wniosków w zakresie propozycji zmian legislacyjnych*, Kraków 2017; <http://krajobraz-zamojegomiasta.pl/wydawnictwa>.
43. Myczkowski Z., *Krajobraz warowny twierdzy Zamość w kontekście idei tożsamości miejsca i jej składników*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, T.43 (2015), s. 113–125.
44. Myczkowski Z., Forczek-Brataniec U., *Idea Parku Kulturowego Twierdzy Zamość w kontekście zarządzania miejscem światowego dziedzictwa UNESCO*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, T. 43 (2015) 163–164 .
45. Myczkowski Z., Wowczak E. i J., *Analiza sposobu zagospodarowania strefy południowego przedpola zespołu miasta wraz z XIX wiecznymi umocnieniami* ([www.wowczak.pl](http://www.wowczak.pl)).
46. Niessner W., *Rewaloryzacja fortyfikacji w Zamościu (1977–1982)*, /w:/ *Konserwatorska Teka Zamojska: Problematyka konserwatorska fortyfikacji nowożytnych. Materiały z sesji naukowej w Zamościu w dniach 18–20 maja 1983*, red. E. Kowalczykowska, Warszawa – Zamość 1987, s. 82–98.
47. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, WHC.17/01 12 July 2017, <http://whc.unesco.org/document/163852>.
48. Paszkowski Z., *Miasto idealne w perspektywie europejskiej i jego związki z urbanistyką współczesną*, Universitas, Kraków 2011.
49. Pawlicki B.M., *Kamienice mieszczańskie Zamościa*, Kraków 1999.
50. Pawlicki B.M., *Najnowsza historia schodów ratusza w Zamościu*, Kraków 2010
51. Pawłowska K., *Interesariusze w procesach zarządzania obiektami wpisanymi na listę światowego dziedzictwa*, /w:/ *Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, red. B. Szmygin, Warszawa 2015.
52. Pawłowski K., *Od rewaloryzacji idealnego miasta do ochrony historycznego krajobrazu Zamościa*, TEKA 2017, Nr 3, Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych Oddział Polskiej Akademii Nauk w Lublinie, s. 43 – 52.
53. Piątek A., *Zamość*, /w:/ *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, Miasta historyczne*, red. W. Kalinowski, Warszawa 1986.
54. Piotrowska K., Szmygin B. (tłumaczenie), *Wytyczne operacyjne do realizacji Konwencji światowego dziedzictwa*, Warszawa 2012, <http://www.icomos-poland.org/pl/dokumenty-doktrynalne.html>, Art. 104, s.21
55. Przegon W., *Gospodarowanie krajobrazem w historycznym centrum Zamościa*, „Czasopismo Techniczne”, 7-A (2008).
56. Przegon W., *Planowanie Zamościa, cz. I*, „Przegląd Geodezyjny” 2007, nr 1, s. 12–19.
57. Przegon W., *Planowanie Zamościa, cz. II*, „Przegląd Geodezyjny” 2007, nr 2, s. 12–17.
58. Przegon W., *Pomnik Jana Zamoyskiego w historycznej przestrzeni założenia pałacowego w Zamościu*, „Acta

- Scientiarum Polonorum, Administratio Locorum”, T. 6 (4): 2007, s. 21–37.
59. Przegon W., *Użytkowanie ziemi otoczenia pałacu Zamojskich w Zamościu, /w:/ Materiały V konferencji naukowej na temat „Roślinność miast historycznych – ogrody i parki o strukturalnym znaczeniu dla układów urbanistycznych”*, Kalwaria Zebrzydowska, 6 listopada 1998 r., Kraków 2000, s. 55–64.
  60. Przegon W., *Zieleń ciągów komunikacyjnych Zamościa*, Kraków 1998.
  61. Przegon W., *Zmiany użytkowania ziemi na przykładzie miasta Podgórze i Zamościa w świetle materiałów kartograficznych*, Kraków 2011.
  62. Przegon W., Żygawski J., *Kartograficzne Zamostiana*, Kraków – Zamość 2018.
  63. *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomości w województwie lubelskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, red. M. Rozbicka, M. Warchoł. Autorzy raportu: J. Niedźwiedz, E. Prusicka, B. Stanek-Lebioda, Warszawa 2017, <https://www.nid.pl/pl/Wydawnictwa/inne%20wydawnictwa/RAPORT%20ZABYTKI%202017%20Lubelskie.pdf>
  64. Richards G., *Cultural Tourism. Global and local perspectives*, New York – London – Oxford, The Haworth Hospitality Press 2007.
  65. Rouba B., *Pielęgnacja świątyni i innych zabytków*, Toruń 2014.
  66. Sadecka A., Przygońska O., *Rewitalizacja przestrzeni urbanistycznych historycznego Zamościa*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, „Architektura i Urbanistyka”, z. 16, 2008, ss. 89–97.
  67. Sarnik-Konieczna M., *Przygotowania do kompleksowej rewaloryzacji zamojskiego zespołu zabytkowego na jubileusz 400-lecia Zamościa. Wspomnienie, „Renowacje i Zabytki”*, nr 2, 2013, ss. 42–46.
  68. Sawa B., *Akademia Zamojska 1594–1994*, Zamość 1998.
  69. Sawa B., *Dzieje zamojskiego parku*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” 2004, nr 1–2, s. 89–99.
  70. Sawa B., *Remont katedry w 1827 r.*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” 1998, nr 4, s. 36–38.
  71. Siwek A., *Monitoring zabytków w kontekście zarządzania miejscem światowego dziedzictwa, /w:/ Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, red. B. Szymgin, Warszawa 2015, s. 147–166.
  72. Skórzyńska-Terlecka B., *Przestrzeń publiczna w rewitalizacji Starego Miasta w Zamościu*, Renowacje i zabytki”, nr 3, 2013, ss. 104–117.
  73. Sroczyńska B., *Zamojska twierdza w pierwszym dziesięcioleciu Królestwa Polskiego 1815–1825 w.*, /w:/ *Konserwatorska Teka Zamojska* wyd. PKZ Warszawa–Zamość.
  74. Sokolnicki M., Turczyn A., Bonetti T., Ridolfi M., Janowski M., Lucchini M., *Nowa oś urbanistyczna Zamościa stare miasto – bastion rotunda*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura i Urbanistyka”, z.16, 2008, ss. 83–87.
  75. Sroczyńska B., *Zamojskie skwery, ogrody i parki w XIX i XX wieku, /w:/ Konserwatorska Teka Zamojska: Zamość w XIX stuleciu*, red. B. Pokorska, Warszawa – Zamość 1986, s. 32–47.
  76. Stefanowska A., Malec K., *Wpływ rewitalizacji na atrakcyjność turystyczno-rekreacyjną obszaru na przykładzie Zamościa*, „Turystyka Kulturowa”, z. 8, 2015, s. 6 – 19.
  77. Szymgin B., Fortuna-Marek A., Siwek A., *Assessing the values of heritage in SV system: the method and examples of use*, Lublin 2017.
  78. Szymgin B., Fotuna – Marek A., Siwek A., *Stare Miasto w Zamościu. Dobro Światowego Dziedzictwa UNESCO – ocena wartości i plan zarządzania*, Lublin – Zamość 2018.
  79. Szymgin B., *Rekomendacja o Historycznym Krajobrazie Miejskim – wdrożenie zmiany paradygmatu w ochronie miast historycznych*, Budownictwo i Architektura, 2013, vol. 12, no. 4, s. 117–126.
  80. Szymgin B., *Heritage value assessment system (Smart Value). Conditions, assumptions, structure /on:/ Bridging theories, strategies and practices in valuing cultural heritage*, M. Cerquetti red., Macerata 2017.
  81. Szymgin B., *Indicators in the Monitoring of World Heritage, /w:/ Outstanding Universal Value and Monitoring of World Heritage Properties*, Warsaw 2011.
  82. Szymgin B., *Kształtowanie koncepcji zabytku i doktryny konserwatorskiej w Polsce w XX wieku*, Lublin 2000.
  83. Szpakowska E., *Atlas Miast Idealnych. XVI-XVIII wiek. Przestrzeń i Forma*, „Czasopismo Naukowo-Dydaktyczne” PAN o/Gdańsk 17 (2012).
  84. Szyszka B., *Zamość, europejskie miasto kultury*, Zamość 2010.
  85. Śródulski-Wielgus, J., Wielgus, K., *Waloryzacja jako podstawa turystycznego udostępnienia krajobrazu warownego*, „Przestrzeń i Forma”, R. 2016, nr 26, s. 375–390.
  86. *Twierdza Zamość. Koncepcja architektoniczno-krajobrazowa terenów pofortecznych frontu południowego przedpoła*, Instytut Architektury Krajobrazu. Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków 2009.
  87. Urban R., *Dzielnica żydowska w Zamościu*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” 2004, nr 1–2, s. 59–62.
  88. *Vademecum Konserwatora Zabytków. Międzynarodowe Normy Ochrony Dziedzictwa Kultury*, Warszawa 2015, s. 179–181.
  89. *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, red. B. Szymgin, Warszawa – Lublin 2012.
  90. Wielgus K., Śródulski-Wielgus J., *Ochrona i udostępnienie krajobrazu warownego Twierdzy Zamość*, „Przegląd Urbanistyczny”, 2012, t. 5, R. 4, s. 66–69.
  91. Wielgus K., *Zamość na tle rewaloryzacji obiektów fortecznych w Polsce, /w:/ Zamość miasto UNESCO. Pomnik Historii RP produktem turystycznym polskiej gospodarki*, Zamość 2015.

92. Witusik A., *O Zamojskich, Zamościu i Akademii Zamojskiej*, Lublin 1978.
93. Wrana J., Fitta A., *Trudne dziedzictwo wielokulturowości. Zamość i Lubartów – dwa przykłady z Lubelszczyzny*, „Przestrzeń i Forma. Czasopismo Naukowo-Dydaktyczne PAN O/Gdańsk, Rewitalizacja małych miast” 23 (2014).
94. Wrana J., Jarocka-Mikrut A., Gleń P., *Historical reenactment szansą popularyzację zabudowań Zamościa. Odtwórstwo historyczne na przykładzie Zamojskiego Bractwa Rycerskiego. Nauczanie i popularyzacja ochrony dziedzictwa*, red. B. Szmygin, PKN ICOMOS, Politechnika Lubelska, Warszawa 2014.
95. Wrana J., *Synergia w nieidealnym mieście „idealnym” – próby integrowania Zamościa*, „Budownictwo i Architektura” 16(1) (2017) 5–17.
96. *Zabytki Sztuki w Polsce. Małopolska*, red. W. Bałus, D. Popp, Warszawa 2016, s. 1549–1560.
97. Zachwatowicz J., Wybór prac, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, T. LXVIII, seria B, Warszawa 1981.
98. Zalańska K., Zeidler K., *Wykład prawa ochrony zabytków*, Warszawa 2015.
99. *Zamość – monitoring miejskiego zespołu zabytkowego dziedzictwa światowego UNESCO*, PKN ICOMOS, Warszawa 1998, oprac.: Sarnik-Konieczna M., Cygnarowski A., Skórzyńska-Terlecka B., Siemiński W., Witwicki M., Fidecka U., konsultacja naukowa Pawłowski K.
100. *Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze*, red. K. Myśliński, Zamość 1969.
101. *Zamość miasto idealne. Studia z dziejów rozwoju przestrzennego i architektury*, red. J. Kowalczyk, Lublin 1980.
102. *Zamość. Miasto UNESCO*, red. M. Jawor, Zamość 2015.
103. *Zamość. Z przeszłości twierdzy i miasta*, red. A. Kopruckowniak i A. A. Witusik, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1980
104. Zarębska T., *Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku*, Warszawa 1971;
105. Zarębska T., *Zagadnienie sprzężenia koncepcji miasta i jego bastionowych fortyfikacji, /w:/ Konserwatorska Teka Zamojska*, Warszawa-Zamość 1983.
106. *Zarządzanie światowym dziedzictwem kulturowym*, Warszawa 2015.
107. Zin W., Kadłuczka A., Pawlicki M., *Z badań nad najstarszymi dziejami pałacu zamojskiego*, „Teki Konserwatorska Urbanistyki i Architektury”, T. XVI: 1982, s. 215–226.
108. Żygawski J., *Struktura przestrzenna Zamościa na podstawie planów miasta z XIX i XX wieku*, „Archiwariusz Zamojski” 2010, s. 15–36.

## Źródła internetowe oraz dokumenty:

1. Committee Decisions CONF 002 X.A Inscription: Old City of Zamosc (Poland) Old City of Zamosc 564 Poland C(iv), <https://whc.unesco.org/en/decisions/3450>, Stan na 20 września 2018 r.
2. <http://muzeumarsenal.pl/pl/o-muzeum>, Stan na 18 sierpnia 2018 r.
3. [http://natura2000.ekolublin.pl/index.php?option=com\\_obszary&kid=4&oid=29&pid=20](http://natura2000.ekolublin.pl/index.php?option=com_obszary&kid=4&oid=29&pid=20), Stan na 18 sierpnia 2018 r.
4. <http://twierdza.zamosc.pl/pl/page/13/szlaki-turystyczne.html>, Stan na 18 sierpnia 2018 r.
5. <http://twierdza.zamosc.pl/pl/page/34/wykonawcy.html>, Stan na 18 sierpnia 2018 r.
6. <https://whc.unesco.org/en/list/564>, Stan na 18 sierpnia 2018 r.
7. [http://www.unesco.pl/fileadmin/user\\_upload/pdf/Konwencja\\_o\\_ochronie\\_swiatowego\\_dziedzictwa.pdf](http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_swiatowego_dziedzictwa.pdf), Stan na 18 sierpnia 2018 r.
8. <http://www.zabytki.zamosc.pl/>, Stan na 18 sierpnia 2018 r.
9. [http://www.zamosc.eu/projekty/11/3/zamosc\\_miasto\\_unesco\\_pomnik\\_historii\\_rp\\_produktem.html](http://www.zamosc.eu/projekty/11/3/zamosc_miasto_unesco_pomnik_historii_rp_produktem.html), Stan na 18 sierpnia 2018 r.
10. <http://www.zamosc.pl/page/8/zamojski-letni-informator-kulturalny-2018.html>, Stan na 18 sierpnia 2018 r.
11. [https://www.nid.pl/pl/Dla\\_wlascicieli\\_i\\_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/pomniki-historii/kryteria-wyboru/](https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/pomniki-historii/kryteria-wyboru/), Stan na 15 czerwca 2018 r.
12. Karty Gminnej Ewidencji Zabytków, oprac. Andrzej Wilk, 2013, <http://www.zabytki.zamosc.pl/ewidencja>, Stan na 15 czerwca 2018 r.
13. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji. (Dz. U. 76.32.190 z dnia 30 września 1976 r., oryginalny tekst dokumentu: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>);
14. *Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Zamość na lata 2017–2023*, Zamość 2017.
15. *Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zamość*, Uchwała nr XLV/499/06 Rady Miejskiej w Zamościu z dnia 26 czerwca 2006 r.
16. Zarządzenie Prezydenta RP z 8 września 1994 r. sprawie uznania „Zamościa – historycznego zespołu



- miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku” za Pomnik Historii, Monitor Polski, nr 50 z 1994 r., poz. 426.
17. *Park Kulturowy Renesansowego Założenia Lokacyjne Zamościa*, oprac. ROBiDZ Lublin pod kierunkiem J. Serafinowicza, mps 2001 r.
  18. *Park Kulturowy Renesansowego Założenia Lokacyjnego Zamościa, pow. zamojski grodzki, gm. miasto Zamość*, oprac.: ROBiDZ Lublin 2008, mps, Archiwum OT NID w Lublinie.
  19. *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego* przyjęty Uchwałą nr XI/162/2015 z dnia 30 października 2015 r. Sejmiku Województwa Lubelskiego,
  20. Posted By: asia, / <http://wzamosciu.eu/zamosc/wybor-miejsca-pomnika-jana-zamojskiego>.
  21. Posted by: asia, <http://wzamosciu.eu/zamosc/walory-historyczne-i-krajobrazowe-zalozenia-palacowo-ogrodowego-w-zamosciu>.
  22. *Program opieki nad zabytkami dla miasta Zamość na lata 2015–2018*, oprac. P. Najmajer, mps. Zamość 2014.
  23. Projekt nr PL0023 „Konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kultury zespołów fortyfikacji Starego Miasta w Zamościu”. Dofinansowanie z Mechanizmu Finansowego EOG: 5901 884 EUR oraz Dofinansowanie w ramach Programu Operacyjnego Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: 1 500 000 PLN. <http://www.eog.zamosc.pl/eog.php?get=page,8,0>, Stan na 18 sierpnia 2018 r.
  24. Rewitalizacja największego XVII-wiecznego barokowego kościoła oo. Franciszkanów w Polsce – Zamość w oparciu o umowę nr POIS.08.01.00–00–1030/16 w ramach „Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020”, osi priorytetowej „8. Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”, działania „8.1. Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”, <http://www.zamosc.franciszkanie.pl/rewitalizacja-2>, Stan na 18 sierpnia 2018 r.
  25. *Studium kształtowania terenów pofortecznych twierdzy Zamość ze szczególnym uwzględnieniem kształtowania zieleni*. Autorzy: dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski, mgr inż. arch. Jan Janczykowski, dr inż. arch. Krzysztof Wielgus, dr inż. arch. Jadwiga Środulska-Wielgus, dr inż. arch. Urszula Forczek-Brataniec, mgr inż. arch. Wojciech Rymsza – Mazur, mgr inż. ogr. Szymon Kawiorski, stud. Dariusz Kiciński. Politechnika Krakowska 2006 r. (niepublikowane).
  26. *Strategia Rozwoju Miasta Zamość do roku 2020*, t. I, *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej miasta (ilościowa)*, Zamość 2014.
  27. *Strategia Rozwoju Miasta Zamość do roku 2020*, t. II, *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej miasta (jakościowa)*, oprac.: EKO-GEO Consulting Marek Biłyk, Zamość 2014 r.
  28. *Strategiczny Plan Terytorialny Miasta i Gminy Zamość, Część Ogólna*, Zamość, październik 2016.
  29. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Zamość* uwzględniające zmiany Studium przyjętego w 1999 r., Uchwała nr XXXVI/463/17 Rady Miasta Zamość z dnia 28 grudnia 2017 r.
  30. *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>
  31. Twierdza Zamość, <http://twierdza.zamosc.pl/pl/page/6/cele-projektu.html>, Stan na 18 sierpnia 2018 r.
  32. *Twierdza Zamość. Koncepcja udostępniania turystycznego i urzędzenia krajobrazu warownego*. Autorzy: dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski, mgr inż. arch. Jan Janczykowski, dr inż. arch. Krzysztof Wielgus, dr inż. arch. Jadwiga Środulska-Wielgus, dr inż. arch. Urszula Forczek-Brataniec, mgr inż. arch. Wojciech Rymsza-Mazur, mgr inż. Anna Chrzęszczyk arch. krajobr., mgr inż. Anna Kruszczyk arch. krajobr, mgr inż. arch. Joanna Piekło. Politechnika Krakowska 2008 r. (niepublikowane).
  33. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, tekst jedn.: Dz.U. 2018 r., poz. 1202.
  34. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tekst jedn.: Dz.U. 2017 r., poz. 2187.
  35. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, tekst jedn.: Dz. U. 2018, poz. 1945.
  36. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, tekst jedn.: Dz.U. 2018 poz. 994.
  37. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, tekst jedn. Dz.U. 2015 r., poz. 1777.
  38. *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015–2018*, Uchwała nr 9/129/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 26 czerwca 2015 r.
  39. *Wskazówki dotyczące Oceny Oddziaływania na Dziedzictwo dla obiektów Światowego Dziedzictwa Kulturowego*, Publikacja Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków i Miejsc ICOMOS, styczeń 2011 r., <http://www.icomos-poland.org/pl/dokumenty-doktrynalne.html>.
  40. Założenia programowe: „Park Kulturowy Twierdzy Zamość” w ramach działania 6.4 „Inwestycja w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym” Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007–2013, Opracowali: dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski, prof. PK, dr inż. arch. Jadwiga Środulska-Wielgus, dr inż. arch. Krzysztof Wielgus, mgr inż. arch. Wojciech Rymsza-Mazur, mps w Archiwum Urzędu Miasta Zamość.
  41. Zamość miasto UNESCO, Pomnik Historii RP produktem turystycznym polskiej gospodarki – Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, [www.poig.gov.pl](http://twierdza.zamosc.pl/pl/page/5/informacje-o-projekcie.html). <http://twierdza.zamosc.pl/pl/page/5/informacje-o-projekcie.html>

42. Zamość na stronie Ligii Polskich Miast i Miejsc UNESCO; [http://www.liga-unesco.pl/index.php?option=com\\_content&view=article&id=86&Itemid=110&lang=pl](http://www.liga-unesco.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=86&Itemid=110&lang=pl)
43. Zamość: Wikarówka i Infulatka w remoncie, <http://roztocze.net/zamosc-wikarowka-i-infulatka-w-remoncie/>
44. *Zasady tworzenia Parku Kulturowego, zarządzania nim oraz sporządzania planu jego ochrony*, oprac. zespołowe pod kierunkiem Z. Myczkowskiego, Kraków 2005, [https://nid.pl/pl/Informacje\\_ogolne/Zabytki\\_w\\_Polsce/Parki\\_kulturowe/Zasady%20tworzenia%20Parku%20Kulturowego,%20zarz%C4%85dzania%20nim%20oraz%20sporzc%C4%85dzania%20planu%20jego%20ochrony.pdf](https://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Parki_kulturowe/Zasady%20tworzenia%20Parku%20Kulturowego,%20zarz%C4%85dzania%20nim%20oraz%20sporzc%C4%85dzania%20planu%20jego%20ochrony.pdf)
45. <http://muzeum-zamojskie.pl/z/archeo/index.html>
46. <http://muzeum-zamojskie.pl/z/index.html>

# ZAŁĄCZNIK NR 1

## Zbiorczy formularz z konsultacji społecznych dotyczących opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2020–2023

### I. Pytania dotyczące systemu ochrony zabytków w Zamościu

1. Czy należy powołać w Zamościu stanowisko Miejskiego Konserwatora Zabytków (działającego w Urzędzie Miejskim na mocy porozumienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków), który będzie realizował przekazaną część obowiązków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz zadania wynikające z polityki ochrony zabytków formułowanej przez samorząd miasta?

- |  |    |
|--|----|
| <input type="checkbox"/> Tak                         | 72 |
| <input type="checkbox"/> Nie                         | 23 |
| <input type="checkbox"/> Nie wiem, trudno powiedzieć | 30 |
- *Ponieważ jest „Delegatura” biurokracji dość.*
  - *Jeśli będzie zatrudniony przez UM, może ulegać presji lokalnych władz i jest to obciążenie dla budżetu*
  - *Tak, powinien on oprócz ustawowych zadań zarządzać Parkiem Kulturowym*

#### Stanowisko zespołu:

Ponad 50% pozytywnych odpowiedzi świadczy, że interesariusze uznają potrzebę przyjęcia większej współodpowiedzialności i udziału Urzędu Miasta za ochronę zabytkowego zasobu Zamościa.

Wskazane w zapytaniu stanowisko Konserwatora Miejskiego nie powinno być traktowane jako jedyne rozwiązanie. Brak porozumienia z Urzędem Wojewódzkim w sprawie utworzenia stanowiska Konserwatora Miejskiego powinien skutkować utworzeniem odrębnej jednostki w strukturze Urzędu Miejskiego. Istotą jest powołanie jednostki (stanowiska), której podstawowym działaniem będzie planowanie, inicjowanie, uzgadnianie, nadzorowanie, koordynacja działań służących ochronie i użytkowaniu zasobu zabytkowego Zamościa. Takie działanie ma wsparcie ponad połowy respondentów.

Zespół wspiera powołanie jednostki w strukturze UM dedykowanej ochronie zabytkowego zasobu Zamościa.

2. Czy należy utworzyć w Zamościu Park Kulturowy (ustawową formę ochrony zabytków ustanawianą uchwałą samorządu terytorialnego), którego celem jest wsparcie ochrony wytyczonego obszaru?

- |  |    |
|--|----|
| <input type="checkbox"/> Tak                         | 59 |
| <input type="checkbox"/> Nie                         | 23 |
| <input type="checkbox"/> Nie wiem, trudno powiedzieć | 37 |



Stanowisko zespołu:

Blisko 50% respondentów wspiera tworzenie Parku Kulturowego, 19% jest przeciw, a 31% nie ma zdania.

Respondenci wspierają utworzenie Parku Kulturowego, jednak znaczący odsetek z nich nie ma zadania, co można interpretować jako brak informacji na temat tej formy ochrony zabytków. Wsparcie dla Parku Kulturowego (tworzonego przez UM) należy traktować jako kolejne wsparcie aktywniejszej roli samorządu miasta w ochronie zabytkowego zasobu.

Obecne ograniczenie roli Parków Kulturowych do uporządkowania informacji wizualnej (reklam) sprawia, że zasadna jest ocena skutków przyjęcia tzw. ustawy krajobrazowej przed ewentualnym utworzeniem Parku Kulturowego w Zamościu.

W przypadku utworzenia Parku Kulturowego jego zarząd może być jednostką koordynującą ochronę zespołu staromiejskiego w Zamościu.

Znaczącą ilość respondentów, którzy nie mają zdania w tej sprawie można potraktować, jako sygnał – wskazanie o potrzebie przeprowadzenia kampanii informacyjnej o istocie funkcjonowania parku kulturowego i wpływie takiej formy ochrony na funkcjonowanie historycznej części miasta.

3. Jaki obszar powinien być objęty Parkiem Kulturowym?

Obszar w granicach dobra UNESCO 31

Obszar w granicach dobra UNESCO i strefy buforowej 49

Obszar w granicach Pomnika Historii 14

Inny – jaki? 2

- *Konieczne jest bieżące kontrolowanie i egzekwowanie ustaleń dotyczących formy ochrony zabytków. Proponuje też, chociaż raz w miesiącu przeprowadzanie wizji z udziałem PINB, Konserwatora, Wydziału BUIOZ UM Zamość.*
- *(Obszar w granicach dobra i strefy buforowej) podobnie jak w Krakowie powinien objąć wyżej zaznaczony mniejszy obszar na początku, a później można rozszerzyć.*
- *Racjonalny.*
- *Oprócz obszaru w granicach dobra UNESCO i strefy buforowej może dobrze byłoby włączyć do niego również teren wzdłuż historycznych traktów komunikacyjnych ul. Lubelska, ul. Partyzantów oraz najbliższe otoczenie Rynku Nowego Miasta.*

Stanowisko zespołu:

Łącznie około 78% respondentów wspiera utworzenie Parku Kulturowego tylko w granicach obszaru UNESCO lub z włączeniem jego strefy buforowej.

Opinia respondentów świadczy, że dodatkowe (specjalne, ograniczające) działania miasta powinny ograniczyć się do najcenniejszej części miasta objętej wpisem UNESCO (i ew. strefa buforową).

Stanowisko zespołu jest zgodne z opinią respondentów – jeżeli UM zdecyduje o utworzeniu Parku Kulturowego to powinien on objąć obszar objęty wpisem na Listę UNESCO wraz ze strefą buforową.

4. Czy należy powiększyć miejski fundusz w systemie dotacji (dofinansowania) na remonty obiektów zabytkowych?

Tak 71

Nie 16

Nie wiem, trudno powiedzieć 32

Stanowisko zespołu:

Blisko 60% respondentów popiera zwiększenie funduszu bezpośrednich dotacji wspierających remonty obiektów zabytkowych, tylko około 13% respondentów jest przeciwnych.

Budżet bezpośrednich dotacji UM na dofinansowanie remontów zabytków jest niewielki (50 tys. złotych na rok 2020).

Taka kwota nie wystarcza do stworzenia systemu wsparcia remontów podejmowanych przez właścicieli zabytków.

Tymczasem doświadczenia innych miast wskazują, że miejskie systemy dotacji mogą kierunkować (np. elewacje, klatki schodowe) i aktywizować właścicieli zabytkowych obiektów do podejmowania remontów.

Zespół rekomenduje zwiększenie budżetu dotacji, powołanie komisji przydzielającej dotacje z udziałem interesariuszy oraz opracowanie wieloletniej polityki w tym zakresie.

5. Czy należy sprywatyzować zabytkowe kamienice/mieszkania na starym mieście?

Tak 44

- *Część.*

Nie 50

Nie wiem, trudno powiedzieć 29

Stanowisko zespołu:

Większa część respondentów (około 40%) jest przeciwna prywatyzacji zabytkowych kamienic na starym mieście, działanie to wspiera ok 35% respondentów.

Znacząca część zasobu mieszkaniowego na starym mieście jest komunalna | . Niewielkie możliwości finansowe UM oraz brak udziału komunalnych najemców bardzo ograniczają możliwości remontów i modernizacji zabudowy. Kamienice dotychczas sprywatyzowane są w lepszym stanie niż kamienice w zasobie komunalnym.

Dlatego zespół rekomenduje stopniową prywatyzację kamienic na starym mieście. Ze względu na opinie respondentów proces prywatyzacji powinien być stopniowy, po starannej ocenie planów i możliwości nabywców. Prywatyzacja powinna wiązać się z pakietem zaleceń konserwatorskich odnośnie właściwego utrzymania i użytkowania nieruchomości zabytkowej.

6. Jak oceniasz ochronę zabytków (obecny stan zabytków) miasta Zamościa?

- |                                       |    |
|---------------------------------------|----|
| <input type="checkbox"/> Bardzo dobry | 11 |
| <input type="checkbox"/> Dobry        | 71 |
| <input type="checkbox"/> Dostateczny  | 29 |
| <input type="checkbox"/> Zły          | 8  |

Stanowisko zespołu:

Większość respondentów (około 69%) ocenia stan zabytkowego zasobu Zamościa jako dobry lub bardzo dobry, tylko niewiele ponad 6% uznaje, że jest on zły.

Dobra ocena ochrony zabytków w Zamościu może być interpretowana jako potwierdzenie dotychczasowych działań w tym zakresie, przede wszystkim uznanie dla dużych projektów dotyczących obiektów i przestrzeni publicznych.

Można zakładać, że dobra ocena stanu zasobu jest kształtowana przede wszystkim na podstawie stanu zabytkowego zespołu starego miasta i fortyfikacji, które były w ostatnich latach przedmiotem dużych projektów rewitalizacyjnych i remontowych.

W ocenie zespołu dobra ocena respondentów dowodzi akceptacji dla kompleksowych projektów rewitalizacji zabytkowych obiektów i przestrzeni publicznych i może być traktowana jako wsparcie dla ich planowania w przyszłości.

7. Czy istniejące formy ochrony zabytków Zamościa – wpisy do rejestru zabytków, wpisy do ewidencji zabytków, Pomnik Historii – są właściwe i wystarczające? Czy należy zwiększyć zakres ochrony?

- |  |     |
|--|-----|
| <input type="checkbox"/> Są właściwe i wystarczające | 101 |
| <input type="checkbox"/> Ich zakres jest za duży     | 6   |
| <input type="checkbox"/> Ich zakres jest za mały     | 9   |
- *Ich zakres jest za mały – należy poszerzyć zakres ochrony o strefę buforową terenu wpisu na listę UNESCO.*
  - *Ich zakres jest za mały – należy poszerzyć zakres ochrony o zabudowę Koszar, szczególnie ciekawą zabudowę drewnianą na przedmieściach, wszystkie kamienice i place Starego Miasta.*
  - *Albo nie jest respektowany. Należy zwiększyć zakres ochrony o precyzyjny zapis regulujący charakter (wielkość) zabudowy, by wyeliminować możliwość powstawania koszarów jak ten w miejscu zielonego rynku. Zakazać podwyższania za wszelką cenę, kolejnych lukarn.*

Stanowisko zespołu:

Blisko 90% respondentów uznaje istniejące formy ochrony zabytków w Zamościu za wystarczające, podobnie niewielki procent uznaje je za zbyt duże lub zbyt małe.

Jednoznaczna ocena respondentów pozwala uznać, że w ich opinii formy ochrony zabytków Zamościa są adekwatne. Może to oznaczać, że nie należy istotnie poszerzać ani form ochrony, ani liczby zabytków nimi objętych.

W komentarzach wskazano pojedyncze obiekty i zespoły będące jeszcze niedostatecznie chronione.

W szczególności dotyczy to tzw. zabudowy koszar, unikatowego zespołu nie chronionego jako zespół urbanistyczny.

Zasadna jest również uwaga dotycząca bardziej rygorystycznych ograniczeń dotyczących nowej zabudowy na obszarach zabytkowych lub przekształceń obiektów zabytkowych.

Zespół wspiera powyższe wnioski.

8. Czy promocja i dostęp do informacji na temat zabytków Zamościa jest odpowiedni?

- |  |    |
|--|----|
| <input type="checkbox"/> Tak                         | 86 |
| <input type="checkbox"/> Nie                         | 11 |
| <input type="checkbox"/> Nie wiem, trudno powiedzieć | 22 |

Jeśli tak, proszę przejść do pytania 10, jeśli nie, proszę odpowiedzieć na pytanie 9

**Stanowisko zespołu:**

Ponad 70% respondentów uznaje dostęp do informacji na temat zabytkowego zasobu za wystarczający, około 10% jest przeciwnego zdania.

Informacja wizualna, punktu informacji turystycznej, działania placówek kultury oraz informacja w Internecie (m.in. portal UM) zapewniają wystarczające informacje na temat zabytków Zamościa w ocenie jego mieszkańców.

Zespół rekomenduje wykonanie podobnych badań w stosunku do przyjezdnych (turystów), grupy, która nie ma codziennego kontaktu z miastem, i która może być zainteresowana innym zakresem czy formą pozyskania informacji.

**9. Jakie dodatkowe formy promocji i informacji o dziedzictwie kulturowym Zamościa należy wprowadzić?**

- *Filmy promocyjne w Internecie.*
- *Filmy promocyjne w telewizji.*
- *Profil miasta w mediach społecznościowych.*
- *Broszury/ulotki informacyjne.*
- *Katalogi.*
- *Wzmianki w informatorach lokalnych atrakcji (np. informatorach o Roztoczu).*
- *Promowanie Zamościa na targach w innych miastach w Polsce.*
- *Oferty biur podróży z różnych miast oferujące wycieczki do Zamościa mające w ofercie nie tylko zwiedzanie Rynku Wielkiego, ale także oferujące inne atrakcje w bliskim sąsiedztwie.*
- *Targi.*
- *Wystawy.*
- *Sponsoring.*
- *Media i publikacje ogólnopolskie.*
- *Seminaria.*
- *Akcje dobroczynne.*
- *Albumy.*
- *Przewodniki.*
- *Więcej wycieczek z przewodnikami.*
- *Tworzenie i umieszczanie w ofercie specjalnie przygotowanych produktów nawiązujących tematycznie, czasowo do kalendarza lokalnych imprez – targów, festiwali i spotkań.*
- *Organizacja „imprez”, wydarzeń tj. NOC MUZEÓW.*
- *Foldery ogólnodostępne.*
- *Książki edukacyjne.*
- *Banery w innych miastach z Zamościem.*
- *Organizowanie konkursów podobnych do konkursu „Zaproś znajomych na Pomorze”.*
- *Mamy swoją legendę stołu szwedzkiego, można by było organizować co roku imprezy masowe biesiadne.*
- *Więcej konferencji w tym zakresie (organizować w naszym mieście) o charakterze międzynarodowym.*
- *Więcej wydarzeń i imprez transmitowanych na cały kraj.*
- *Nie wiem.*
- *Aplikacja na telefon promująca informacje o dziedzictwie kulturowym Zamościa.*
- *Odpowiedziałem tak, bo dla zainteresowanych jest odpowiedni. Natomiast koniecznym jest podjęcie działań, aby zwiększyć liczbę zainteresowanych.*
- *Takie, które wykorzystują technologię np. lokalizacji użytkownika sieci komórkowych, kody QR, wirtualne spacer, a przede wszystkim technologię ROZSZARZONEJ RZECZYWISTOŚCI w obiektach zabytkowych, a przede wszystkim we wnętrzach placówek muzealnych zarządzanych przez miasto. Szeroko wykorzystywać spoty reklamowe emitowane przez kanały np. youtube czy portale prasowe.*
- *Wykraczające poza teren kraju.*
- *Zebrania (spotkania), promocje.*
- *Wspieranie lokalnych inicjatyw propagujących wiedzę o historii miasta jak działania Pani Sawy i Pana Kędziory (opis w pkt 11).*

**Stanowisko zespołu:**

Respondenci wyliczyli kilkadziesiąt dodatkowych form promocji i informacji na temat dziedzictwa kulturowego Zamościa.

Zespół rekomenduje by dział promocji miasta Zamościa (informacja turystyczna) dokonał przeglądu zaproponowanych form promocji i informacji o dziedzictwie kulturowym pod kątem możliwości, kosztów, formy ich wdrożenia.



10. Czy oznakowanie i zakres podawanych informacji na temat obiektów zabytkowych Zamościa są wystarczające?

- |  |    |
|--|----|
| <input type="checkbox"/> Tak   | 72 |
| <input type="checkbox"/> Nie   | 26 |
| • <i>W miarę dobrze oznaczone i opisane są obiekty forteczne, natomiast złote „blaszki” na budynkach są nietrwałe i dosyć tandetnie wyglądają.</i> |    |
| <input type="checkbox"/> Nie wiem, trudno powiedzieć   | 23 |

Stanowisko zespołu:

Około 60% respondentów uznało, że oznakowanie i zakres informacji na temat zabytków Zamościa jest odpowiedni, około 20% uznało przeciwnie.

Podczas realizacji dużych projektów rewitalizacyjnych przy publicznych obiektach Zamościa wykonano systemy oznaczeń i informacji. Szczególnie kompleksowy system wykonano podczas rewitalizacji fortyfikacji. System ten można uznać za rozbudowany, spójny merytorycznie

i plastycznie. Pewne wątpliwości po kilku latach eksploatacji budzi trwałość i czytelność przedstawionych informacji. Zespół rekomenduje rozszerzenie systemu informacji zastosowanego w fortyfikacjach do oznakowania i przedstawienia innych obiektów tworzących zabytkowy zespół objęty wpisem UNESCO.

11. Czy formy i zakres wykorzystania terenu starego miasta jest odpowiedni?

- |  |    |
|--|----|
| <input type="checkbox"/> Tak                         | 59 |
| <input type="checkbox"/> Nie                         | 26 |
| <input type="checkbox"/> Nie wiem, trudno powiedzieć | 32 |

Stanowisko zespołu:

Około 50% respondentów uznaje sposób wykorzystania przestrzeni starego miasta za odpowiedni, 22% jest przeciwnego zdania lub nie ma opinii na ten temat.

Wyniki ankiety można interpretować jako pozytywną ocenę dla wielofunkcyjnego, intensywnego wykorzystania obszaru starego miasta. Jednak równocześnie ok. 50% ocen negatywnych i bez opinii może też świadczyć o braku jednoznaczności w tym zakresie. Można zakładać, że u znacznej części respondentów wątpliwości budzi organizacja w przestrzeni miejskiej zbyt wielu wydarzeń i o uciążliwym charakterze (np. hałaśliwych).

Zespół rekomenduje większe rozśrodkowanie wydarzeń na teren całego starego miasta i tereny poforteczne – odciążenie Wielkiego Rynku.

12. Jakie imprezy powinny, a jakie nie powinny być organizowane na obszarze wpisanym na Listę UNESCO?

**POWINNY**

- *Imprezy kulturalne uwzględniające różnicowane gusta muzyczne i artystyczne, oczywiście z poszanowaniem klimatu zespołu staromiejskiego.*
- *Wydarzenia sportowe o różnicowanym charakterze z wyłączeniem imprez motoryzacyjnych.*
- *Niech zostanie tak jak jest.*
- *Na tym obszarze powinny odbywać się różne imprezy, tak aby zaspokoić gusta i preferencje szerokiej grupy osób. Taka różnorodność spowoduje, że Miasto będzie kojarzone z daną imprezą.*
- *Koncerty (np. Majówka, Sylwester, Muza na kwadracie itp.).*
- *Powinny pozostać imprezy kulturalne: tj. lato teatralne, Festiwal Piosenki Włoskiej, Jarmark Hetmański, Zamojska Arlekinada, Jarmark Bożonarodzeniowy i Wielkanocny, Festiwal Produktu Lokalnego.*
- *Spotkania z Historią.*
- *Prezentacja wojsk podczas Szturmu Twierdzy Zamość.*
- *Moim zdaniem powinny być organizowane imprezy o charakterze kulturalnym (np. koncerty symfoniczne i rozrywkowe, spektakle teatralne).*

**NIE POWINNY**

- *Imprezy masowe takie jak koncerty, winny odbywać się na terenach pofortecznych, nie na Rynku Wielkim.*
- *Niemniej jednak lokalizacja niektórych imprez (tj. masowe koncerty, pokazy dużych samochodów – traki) powinna być zabroniona na obszarze ścisłego centrum Starego Miasta (np. Rynek Wielki). Takie imprezy powinny być lokalizowane na terenach zielonych lub obszarach dużych parkingów sąsiadujących bezpośrednio z terenem Starego Miasta.*
- *Zamość na okrągło.*
- *Imprezy Motocyklowe.*
- *Wydarzenia o charakterze sportowym powinny być przeniesione poza Rynek Wielki, aby zmniejszyć eksploatację tego terenu.*
- *Przeniesienie imprez takich jak pokazy kaskaderskie, koncerty muzyki tzw. „ciężkiej” na tereny poza Starym Miastem.*
- *Na pewno nie powinny być organizowane imprezy masowe na Rynku Wielkim. Tego typu imprezy powinny być przeniesione w miejsca o większej powierzchni.*
- *Nie powinny być organizowane imprezy szkodzące substancji zabytkowej.*

- Miasto w sezonie letnim organizuje wiele wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych, sportowych, które głównie odbywają się na Rynku Wielkim. Uważam, że imprezy kulturalne, rozrywkowe (m.in. Zamojska Majówka, Jarmark Hetmański, Eurofolk, Zamojska Arlekinada, rekonstrukcje historyczne) powinny być organizowane na tym obszarze.
- Imprezy turystyczne, promocyjne, rekreacyjne powinny odbywać się na obszarze UNESCO.
- Imprezy, które powinny się odbywać: wydarzenia promujące Zamość i jego zabytki, imprezy które mogą zgromadzić i przyciągnąć turystów.
- Powinny odbywać się wszystkie imprezy, które nie powodują zmian w substancji zabytkowej.
- Powinny – kulturalne, teatralne, muzyczne, rekreacyjne, festiwale.
- Nie ma takich, które nie powinny wystąpić.
- Powinno być więcej imprez poświęconych obchodom świąt patronalnych, lokalnych w połączeniu z poznaniem lokalnych potraw i folkloru.
- Należy organizować koncerty związane z kulturą miasta np. lato teatralne, koncerty muzyki filmowej.
- Wszystkie powinny być organizowane na tym obszarze.
- Powinny być organizowane wszystkie imprezy kulturalne i sportowe w celu promocji obszarów UNESCO.
- Powinny być organizowane imprezy kulturalne i sportowe.
- Powinny – wyższej kultury.
- Bez ograniczenia.
- Obecne są dobre.
- Wycieczki tematyczne, historycznych.
- Koncerty, spektakle, happeningi.
- Powinny: imprezy promujące wielokulturowość miasta, wykonawcy wybierani na podstawie ankiet z mieszkańcami.
- Na obszarze wpisanym na Listę UNESCO powinny odbywać się w szczególności imprezy promujące walory historyczne i kulturowe miasta z naciskiem na imprezy rekonstrukcyjne.
- Wystawy plenerowe, fotografia, ekspozycje przestrzenne popularyzujące historię RP i historię Miasta.
- Różnorodne, czyli jeśli muzyka pop i dość – polo to także muzyka klasyczna.
- Mogą być organizowane imprezy o charakterze patriotycznym oraz kameralnym.
- Należy znaleźć kompromis między imprezami ludycznymi i kulturalnymi. Zwiększyć liczbę imprez adekwatnych do miejsca, czyli tzw. kultury wysokiej.
- Wszystkie imprezy małe, gdzie nie byłoby dużych scen i dużego nagłośnienia.
- Nie należy organizować imprez na terenie wpisanym do UNESCO typu koncerty Lato z 2, open plaża itp.
- Imprezy masowe z użyciem ciężkiego sprzętu z dużym natężeniem głośności.
- W obszarze wpisanym na Listę UNESCO powinno odbywać się jak najmniej imprez, bacząc na konieczność zachowania wartości zabytkowych otoczenia.
- Nie – disco polo.
- Mniej koncertów.
- Nie powinny być: pokazy motocrossowe, motocyklowe, „Plaża OPEN”, disco polo.
- Imprezy masowe o dużym natężeniu hałasu, zaśmiecające typu plaża, baseny, zasłaniające zabytki z zastosowaniem motocykli oraz innego sprzętu negatywnie wpływającego na strukturę zabytkową powinny być organizowane np. w sferze buforowej – obiekty sportowe, park, Planty.
- Imprezy sportowe i pseudo-kulturalne spędy masowych koncertów, które na dodatek ODBYWAJĄ SIĘ niezgodnie z zasadami organizacji imprez masowych i nie zapewniają BEZPIECZEŃSTWA uczestnikom!!!
- ZDECYDOWANIE powinny zniknąć ze Starego Miasta, palenia gum, samochody terenowe, kąpiele morsów w brezentowych basenach i całe to buractwo odstraszające od Starego Miasta.
- Nie powinno być wydarzeń o charakterze masowym (koncerty) z najniższej półki muzycznej
- Nie powinno być imprez masowych, gdzie ilość uczestników przerasta możliwości wykorzystania starego Miasta (Rynku Wielkiego) np. impreza programu z TVP.
- Nie powinny być organizowane imprezy huczne. Bez zbędnych kiczy typu prezentacja morsów.
- Imprezy nie powinny trwać w godzinach późno – wieczornych i nocnych, cisza nocna powinna być respektowana.
- Nie powinny odbywać się imprezy np. lato z Dwójką, siatkówka (bezsensowne niszczenie płyty Starego Miasta).
- Mniej disco polo.
- Nie mam uwag do rodzaju imprez organizowanych w obszarze chronionym. Natomiast moje wątpliwości budzi jedynie ich konkretna lokalizacja w przypadku wprowadzenia w obręb Starego Miasta elementów stojących tam dłużej niż kilka dni. Na przykład: moim zdaniem lokalizacja lodowiska przed ratuszem nie jest najszcześniejszym rozwiązaniem, zdecydowanie lepsza byłaby np. południowo – wschodnia kwarta Rynku wielkiego lub wschodnia część Rynku Solnego.

#### Stanowisko zespołu:

Katalog propozycji przedstawionych przez respondentów jest duży i bardzo różnorodny, zarówno w odniesieniu wydarzeń, które powinny jak i nie powinny być realizowane na obszarze UNESCO.

W katalogu działań nieakceptowanych powtarzają się zastrzeżenia dotyczące imprez uciążliwych i rażąco odbiegających swoim charakterem od wyjątkowego („salonowego”) znaczenia obszaru UNESCO – szczególnie Rynku Wielkiego. Zespół potwierdza zasadność rozśrodkowania imprez na całym terenie starego miasta – szczególnie imprezy o dyskusyjnym charakterze powinny nie być organizowane na Rynku Wielkim. Zasadna jest również lokalizacja sceny na innej pierzei Wielkiego Rynku (patrz postulaty respondentów).

## II. Pytania dotyczące szczegółowych rozwiązań w zakresie ochrony zabytków w Zamościu.

### 1. Czy należy dalej ograniczać parkowanie i ruch samochodów na terenie starego miasta?

- |  |    |
|--|----|
| <input type="checkbox"/> Tak                         | 73 |
| <input type="checkbox"/> Nie                         | 41 |
| <input type="checkbox"/> Nie wiem, trudno powiedzieć | 9  |

Jeśli tak, proszę wskazać obszary/ulice, z których ruch powinien zostać wyeliminowany w pierwszej kolejności

- |  |    |
|--|----|
| • Wyeliminować ruch na ulicach Starego Miasta  | 11 |
| • ul. Żeromskiego  | 11 |
| • Rynek Wodny  | 5  |
| • ul. Bazyliańska  | 5  |
| • Stan obecny jest odpowiedni  | 4  |
| • ul. Kościuszki   | 4  |
| • Rynek Solny  | 4  |
| • ul. Moranda  | 3  |
| • ul. Pereca   | 2  |
| • ul. Staszica   | 2  |
| • ul. Grodzka  | 3  |
| • ul. Grecka   | 2  |
| • ul. Kolegiacka   | 2  |
| • Okolice Katedry  |    |
| • ul. Ormiańska  |    |
| • ul. Kołtąta  |    |
| • ul. Łukasińskiego  |    |
| • Zróbmy karty i miejsca postojowe dla osób pracujących na Starym Mieście.   |    |
| • Wystarczające będzie, konsekwentne przestrzeganie obecnego stanu, bez stosowania uprzywilejowania osób innych, niż mieszkańców i samochody służbowe w ograniczonym zakresie.   |    |
| • Możliwość parkowania ograniczona czasowo, jedynie w celu załatwienia sprawy.   |    |
| • W szczególności chodzi tutaj o ścisłe centrum Starego Miasta z obszarem rynków miejskich oraz ulic od nich prowadzących w odległości co najmniej 100 m od krawędzi rynków. Ograniczenie parkowania w obrębie posesji, na których znajdują się najważniejsze obiekty zabytkowe. |    |
| • Należy zracjonalizować ruch (wyznaczyć dodatkowe miejsca do parkowania) i pilnować przestrzegania znaków.  |    |
| • Tak, by ulice miały zachowane ciągi piesze, dotyczy wszystkich ulic w obrębie Starego Miasta.  |    |
| • Wszystkie ulice, na których parkują posiadacze sklepów, restauracji, barów itp. Po przywiezieniu towaru samochody powinny wyjeżdżać ze Starówki.   |    |
| • Na teren miasta powinny wjeżdżać pojazdy tylko z identyfikatorami  |    |
| • W obrębie Starego Miasta nie powinno być parkingów (tylko mieszkańcy i niezbędne – 1 pojazd – dla firm).   |    |
| • Parkowanie tylko dla mieszkańców.  |    |
| • Pracownicy Urzędu Miasta parkowanie przy Bastionach, a nie zajmowanie parkingu od 7 do 15.   |    |
| • Tak, ale poprzez skuteczne egzekwowanie obecnych zakazów.  |    |



#### Stanowisko zespołu:

Blisko 60% respondentów wspiera ograniczenie parkowania i ruchu na starym mieście, 33% jest temu przeciwnych. Ograniczenie parkowania zostało w zespole staromiejskim wprowadzone niedawno. Doświadczenia innych miast wskazują, że wraz z upływem czasu następuje przyzwyczajanie się użytkowników do tego typu ograniczeń. Dlatego obecny poziom akceptacji dla ograniczeń w Zamościu będzie zapewne wzrastał. Można uznać, że jest to działanie w dobrym kierunku, szczególnie wobec pierścienia parkingów na terenach pofortecznych. Zespół rekomenduje utrzymanie obecnych ograniczeń w tym zakresie. Zasadny jest monitoring ograniczeń w ruchu samochodów i dostosowywanie jego organizacji do potrzeb funkcjonowania przedsiębiorców (np. regulowanie godzin wjazdu).

#### 2. Jak oceniasz prace rewitalizacyjne i konserwatorskie fortyfikacji otaczających zespół staromiejski?

- *Bardzo dobrze* 5
- *Dobrze/pozytywnie* 24
- *Dostatecznie/prawidłowo/umiarkowanie* 8
- *Odpowiednie* 1
- *Źle* 5
- *Bardzo źle* 1
- *Korzystnie, z wyjątkiem amfiteatru, który po rewitalizacji nie pełni właściwie żadnych użytecznych funkcji. Misterium Męki Pańskiej i inne incydentalne imprezy to za mało.*
- *Rewitalizacja terenów pofortecznych obejmująca ok. 40 ha terenów zielonych była najlepszym przedsięwzięciem Miasta zrealizowanym w latach 2010–2015.*
- *Rodzaj cegły użytej do odbudowy fortyfikacji, miejscami budzi wątpliwość co do jej jakości.*
- *Pytanie zbyt ogólne – co oceniać: zakres, wykonanie, wykorzystanie?*
- *Dobrze, jednak powinna być zwracana uwaga na zwiększenie funkcji użytkowych dla turystyki. Miejsca „panoramyczne” dające możliwość spojrzenia na większy fragment miasta powinny mieć ławki dla odpoczynku i spokojnej obserwacji.*
- *Ogromnie pracochłonne, długotrwałe i ciągle niewystarczające.*
- *Pozytywnie udostępniono i wyeksponowano teren słabo użytkowany.*
- *Potrzebne i służące mieszkańcom oraz turystom.*
- *Pozytywnie lecz wolno i nierównomiernie.*
- *Fortyfikacje prezentują się dość efektownie, zwłaszcza w godzinach wieczornych, gdy są ładnie podświetlone; robią wrażenie na gościach przyjeżdżających zza granicy.*
- *Wymagają wyższej dbałości i uzupełnienia braków i ubytków.*
- *Remonty prowadzone na czas, doby stan budynków.*
- *Oprócz boksów handlowych są zadowalające.*
- *Brakuje zieleni na budynkach.*
- *W zasadzie prowadzone są prawidłowo, chociaż Zielony Rynek (?) czy wielkie obiekty sakralne*
- *Prace rewitalizacyjne prowadzone są w sposób systematyczny, jednak wiele w tej kwestii zostało do zrobienia. Problemem jest również późniejsza opieka nad zrewitalizowanymi obiektami oraz często niedostosowanie ich zagospodarowania do ich funkcji kulturowo historycznej.*
- *Wymagają większej dbałości i uzupełnienia braków, usterek.*
- *Ogólnie dobrze, chociaż za mało jest prac archeologicznych. Powoduje to różnorodność fortyfikacji i niemożność określenia, który okres przedstawiają. Część fortyfikacji została odtworzona bez szczegółów odkrytych w trakcie badań. Powinna być lepsza informacja na ten temat na tablicach informacyjnych. Tablice informacyjne są już zniszczone i nieczytelne. Przy ich zmianie należy je uaktualnić i nanieść poprawki, m.in. co do roku powstania planu Berezowskiego z 1847 na 1837.*
- *Są niedokończone i niskiej jakości.*
- *Nie zawsze odpowiednio trwałe i solidne.*
- *Dużo błędów i absurdów. Fuszerka!*
- *Zostały przeprowadzone niewłaściwie już na etapie wykonania. Mury Bramy Lubelskiej w Parku, oraz Bramy Lubelskiej z mostem. Zacieki, wykwyty, w środku bram też jest nieciekawie. To tylko dwa z wielu przykładów.*
- *Obiekty po rewitalizacji już nadają się do remontu.*
- *Teraz żadnych prac nie ma.*
- *Mnóstwo błędów i niedoróbek wymagających poprawy.*
- *Wygląda jednak, że brakuje bieżącej konserwacji nawierzchni typu Hanse – Grandew obrębów terenów pofortecznych i parku, które regularnie powinny być uzupełniane. Większej dbałości wymaga również zieleni na murach miejskich (kurtyny i bastion III) – częściowo przesuszona. Miejscami zabrakło bardziej radykalnej korekty zieleni wysokiej – w kontekście przystaniania budynków panoramie miasta – szczególnie od południa.*

Stanowisko zespołu:

Okolo 65% respondentów oceniło dobrze lub bardzo dobrze rewitalizację fortyfikacji Zamościa, nieco ponad 13% ocenia te działania źle lub bardzo źle.

Jednoznacznie pozytywna ocena rewitalizacji fortyfikacji potwierdza generalnie zasadność, formę i zrealizowane funkcje. Stosunkowo liczne uwagi dotyczą natomiast jakości i trwałości wykonanych prac remontowych i konserwatorskich. Takie uwagi powtarzają się zarówno przy pozytywnych jak i negatywnych ocenach całości prac rewitalizacyjnych.

Zespół rekomenduje generalnie utrzymanie formy zagospodarowania i wykorzystania fortyfikacji i jednocześnie zorganizowanie monitoringu stanu obiektów i wdrożenia programu koniecznych napraw (np. dedykowany program finansowy).

3. Czy należy wprowadzić dodatkowe funkcje na tereny poforteczne otaczające stare miasto?

- Tak 40  
 Nie 65

Jeśli tak, proszę podać propozycje takich funkcji

- *Można stworzyć strefę aktywnego wypoczynku dla różnych grup wiekowych. Skatepark. lub tor parkour, tor rolkowy.*
- *Zalejmy fosę wodą.*
- *Lokalizacja masowych imprez, festyny, koncerty.*
- *Rozstawienie przenośnych leżaków w miesiącach letnich.*
- *Stworzenie dużego placu zabaw dla dzieci z wykorzystaniem pofałdowanej rzeźby terenu.*
- *Parki rozrywki, kawiarnie, toalety, handel, usługi, turystyka.*
- *Tak, np. funkcje restauracyjno – wypoczynkowe, np. miejsca na pikniki, specjalnie. wydzielone przestrzenie na uprawianie sportu, biwakowe, sezonowe pola namiotowe dla młodych turystów.*
- *Np. ekspozycje o charakterze militarnym, wykorzystanie np. plateau Bastionu IV jako plenerowej, letniej sceny muzycznej, aktywizować amfiteatr.*
- *Ogólnodostępny plac zabaw/przykład: Stargard.*
- *Wyznaczone tereny na wypoczynek i rekreacje mieszkańców, zielone place zabaw dla dzieci, a nie wybiegi dla psów.*
- *Więcej atrakcji podobnych do oferowanych na terenie Nadszańca.*
- *Gastronomiczna – zaciszne kąciki kawowo – herbaciane.*
- *Funkcja historyczna, zabytkowa, artystyczne i muzyczne, zabytkowa, wystawiennicza np. festiwal rzeźbiarski.*
- *Muzeum Rotunda Dzieci Zamojszczyzny, brak koncepcji wykorzystania fortyfikacji w tym podziemi, punkty widokowe, np. na wieży ratuszowej, targowisko dla turystów na wzór Kazimierza czy Krakowa.*
- *Należy zagospodarować te tereny w sposób taki by stanowiły atrakcję zarówno dla turystów licznie odwiedzających Zamość, jak i naszych mieszkańców. Wyprowadziłbym imprezy typu koncerty i plenerowe imprezy sportowe pozostawiając obszar Starego Miasta dla zwiedzających i na organizację imprez odpowiadających standardom Miasta UNESCO, czyli koncertom kameralnym, imprezom turystycznym i rekonstrukcyjnym.*
- *Trasy spacerowe, toalety, mini punkty informacyjne, odnowienie kierunkowskazów na obiektach, więcej zieleni.*
- *Należy uściślić funkcję „amfiteatru”, być może nadać temu miejscu jakąś inną funkcję, zagospodarować, uatrakcyjnić ten teren.*
- *Trzeba tu organizować masowe imprezy typu pikniki, zabawy taneczne, koncerty typu disco – polo itp.*
- *Może miejsca na grilla, ognisko, ścieżki spacerowe, trenażery.*
- *Imprezy kulturalne, historyczne, koncerty itd. Przedpole twierdzy nie powinno być dotem z murem. W tych miejscach nie dzieje się nic i należałoby je ożywić.*
- *Nie wycinać drzew w parku oraz okolicy. Brak dodrzewiania miejsc wycinanych.*
- *Niezagospodarowanie parku, czyli dostosowanie się do obecnego wyglądu bez dodatkowych zmian, aby zmienić i dopeścić wizerunek parku.*
- *Moim zdaniem brakuje urządzeń rekreacyjnych dla dzieci po południowej stronie miasta. Mogłyby one znaleźć się np. na plateau bastionu I lub w okolicach Bramy Szczeprowskiej. Układ alejek wokół miasta zachęca do spacerów wokół miasta przez rodziny z dziećmi, a takie elementy byłyby dodatkową atrakcją. Należałoby jedynie zadbać, alby ich lokalizacja i forma nie była zbyt dominujące. Może ciekawe byłby stworzenie ciągu różnorodnych urządzeń (atrakcji) wokół całego miasta.*

#### Stanowisko zespołu:

Ponad 60% respondentów opowiada się za niewprowadzaniem dodatkowych funkcji na tereny poforteczne, 40% taką możliwość wspiera.

Należy uznać, że zdecydowana większość respondentów wspiera obecną formą zagospodarowania terenów pofortecznych – pozostawienie pasa zieleni. Również propozycje dodatkowego wykorzystania tych terenów nie obejmują trwałej zabudowy, a jedynie wprowadzanie różnego rodzaju funkcji plenerowych. Głosy krytyczne dotyczą formy i niedostatecznego wykorzystania amfiteatru.

Zespół rekomenduje utrzymanie obecnej formy zagospodarowania terenów pofortecznych jako terenów zielonych/rekreacyjnych, z możliwością organizowania wydarzeń plenerowych (dokonać analizy zgłoszonych propozycji). Zasadna jest aktualizacja programu wykorzystania amfiteatru oraz wykorzystania terenu parku.

#### 4. Jaką funkcję powinien pełnić Pałac Zamojskich?

- |  |    |
|--|----|
| • Hotel/spa  | 30 |
| • Muzeum   | 27 |
| • Centrum – kongresowe, szkoleniowe, konferencyjne   | 25 |
| • Ogólnodostępne dla mieszkańców, turystów jako punkt do zwiedzania  | 8  |
| • Funkcję reprezentacyjną  | 7  |
| • Centrum wystawiennicze   | 4  |
| • Funkcja edukacyjna, centrum naukowe, szkoła  | 3  |
| • Filharmonia  | 2  |
| • Restauracja  | 2  |
| • Bary   |    |
| • Kasyno   |    |
| • Dyskoteka  |    |
| • Funkcja usługowa   |    |
| • Siedziba urzędu  |    |
| • Pałac Zamojskich wydaje się zdecydowanie lepszą lokalizacją na Muzeum Kresów Rzeczypospolitej, które powstaje przy Placu Litewskim w Lublinie. Zdam sobie jednak sprawę, że obecnie nie jest to możliwe. Wobec tego albo funkcja muzealna, albo prywatyzacja i skomercjalizowanie tego budynku.  |    |
| • Pałac Zamojskich mógłby pełnić funkcję muzeum, w którym znajdowałyby się pamiątki, zdjęcia związane z Naszym miastem i rodziną Zamojskich.   |    |
| • Może jako siedziba Biura Wystaw Artystycznych Galerii Zamojskiej w obecnie znajdującym się miejscu nie ma możliwości obejrzenia prac przez większą liczbę osób (jest za mało miejsc) oraz BWA nie jest przystosowane dla osób niepełnosprawnych.   |    |
| • Dziedziniec jako sala koncertowa (oczywiście zadaszony).   |    |
| • Po rewitalizacji pałacu powinien pełnić rolę siedziby Muzeum Zamojskiego, co w połączeniu z Muzeum Fortyfikacji Broni „Arsenał”, pomnikiem Jana Zamojskiego „Wikarówką” czy Katedrą Zamojską stanowiłyby wspaniałą atrakcję turystyczną. W „Kamienicach Ormiańskich” można by było wówczas w porozumieniu z władzami Armenii jedyne w Polsce muzeum Ormian.  |    |
| • W części muzeum. Pozostałe pomieszczenia galerie sztuki, także komercyjne, pracownie artystów z odpowiednimi uwarunkowaniami, hotel także ale w całości obiektu, sala koncertowa.  |    |
| • Wprowadzenie do pałacu SZKOŁY przekreśliło na 2/3 lata jakiegokolwiek planowanie. Trzeba zinwentaryzować gmach, zdecydować w jakim kształcie architektonicznym ma być zrekonstruowany wraz z otoczeniem i dopiero wtedy zabiegać o inwestora być może okaże się, że na centrum konferencyjno – hotelowe jest chętny inwestor. Należy wyraźnie zaznaczyć, że obiekt ma być wielofunkcyjny, a jego teren ogólnodostępny dla turystów. Krótko mówiąc ma być narzucony plan obudowy pałacu. Ze względu na duże koszty jakie poniesie inwestor sprzedaż pałacu ma być za symboliczny „milion złotych”, ale w ramach konkursu koncepcji na jego użytkowanie. |    |
| • Ideałem byłoby centrum konferencyjno – hotelowe. Jeśli ten plan się nie powiedzie to przenieść tam te instytucje, których dotychczasowe siedziby można zamienić na mieszkania: muzeum, BWA, część UM, Liceum Plastyczne itd. Resztę wynajmując na cele hotelowe, usługowe, handel itd.   |    |
| • Część hotelowa pozostała część przeznaczyć na przywrócenie stanu Pałacu (zwiedzanie oraz zachęcanie do przyjazdu do Zamościa).   |    |
| • Muzeum jako siedziba rodu Zamojskich z zachowaniem wnętrza z tamtego okresu (jeśli to oczywiście możliwe).   |    |
| • Powinien być odnowiony i powinno w nim powstać zespół pałacowo – muzealny.   |    |
| • Przenieść po remoncie Orkiestrę Symfoniczną i ZDK.   |    |
| • Nie jestem do końca przekonany do funkcji hotelowo – konferencyjnej m.in. ze względu na wewnętrzny amfiladowy układ wnętrz sprzeczny z funkcją hotelową. Wydaje mi się, że lepsze byłoby umieszczenie funkcji muzealno – konferencyjno – restauracyjnej. Czyli stała ekspozycja historyczna np. związana z Zamościem i Ordynacją z odtworzo-   |    |



nym historycznym wystrojem i aranżacją wnętrz pałacowych, a w najbardziej reprezentacyjnych i największych wnętrzach sala balowa/konferencyjna/koncertowa, połączona z restauracją/kawiarnią. Funkcja hotelowa potraktowana bardziej jako uzupełniająca.

**Stanowisko zespołu:**

Większość respondentów uznaje konieczność zagospodarowania Pałacu Zamojskich na funkcje związane z szeroko rozumianą kulturą.

Można uznać, że zdecydowana większość respondentów uznaje, że Pałac Zamojskich powinien pełnić znaczące funkcje publiczne – jako obiekt realizujący funkcje kultury lub centrum kongresowe. Większość respondentów preferuje wykorzystanie na placówkę kultury – muzeum, wystawiennictwo, edukacja, filharmonia. Opinie respondentów wskazują, że Pałac Zamojskich musi być zagospodarowany kompleksowo, a standard obiektu i jego funkcja musi odpowiadać historycznej roli tego obiektu.

Zespół rekomenduje przygotowanie koncepcji użytkowej dla pałacu (wskazany konkurs), przewidującej prestiżowe funkcje publiczne i wysoki standard remontu i adaptacji obiektu. Zdecydowanie należy wykluczyć program użytkowy wymagający przekształceń zewnętrznej formy pałacu i znaczących przekształceń wewnątrz.

5. Czy powinien być adaptowany na hotel i centrum konferencyjne?

- |                              |    |
|------------------------------|----|
| <input type="checkbox"/> Tak | 85 |
| <input type="checkbox"/> Nie | 28 |

Jeśli nie, proszę krótko uzasadnić takie stanowisko

- *Zmniejszy to rangę tego miejsca.*
- *Powinien być dostępny dla mieszkańców i turystów.*
- *Centrum konferencyjne samo w sobie myślę, że jak najbardziej. Mało jest w Zamościu takich miejsc, a co do hotelu to uważam, że w Zamościu jest wystarczająca ilość miejsc noclegowych, o czym mogliśmy się przekonać na Mistrzostwach Podnoszenia Ciężarów, na których musieliśmy ulokować rzesze zawodników i kibiców z całej Polski i świata.*
- *Powinien służyć miastu jako zabytek.*
- *Wystarczająco dużo jest hoteli na Starym Mieście.*
- *Centrum handlowo – konferencyjne to przeżytek, chyba że miasto sprzeda obiekt – niech wtedy martwi się właściciel.*
- *Ze względu na ograniczenia konserwatorskie niewiele jest możliwości.*
- *Obiekt powinien funkcjonować jako walor turystyczny, służyć promocji miasta.*
- *Pałac powinien być ogólnodostępny dla mieszkańców i turystów odwiedzających Zamość.*
- *Hotel – tak, centrum konferencyjne – nie; układ pomieszczeń nie daje możliwości na poważne zjazdy lub konferencje.*
- *W mieście zaplanowanych jest wiele hoteli/moteli/hosteli i sal konferencyjnych.*
- *Powinien być dla mieszkańców.*
- *Jeżeli będzie to przynosiło dochody miastu to powinien być sprzedany.*
- *Muzeum powinno mieć większy obszar/ powierzchnie użytkową.*
- *Uważam, że powinny znajdować się tutaj eksponaty dotyczące rodu Zamojskich, ich portrety, ulubione przedmioty, suknie i biżuteria; czytelnia, w której można by poczytać o ich dziejach przy filiżance dobrej kawy lub lampce wina.*
- *Powinien zostać zaadaptowany na filharmonię.*
- *Może służyć większej promocji miasta (międzynarodowe sympozja, konferencje, spotkania itp.).*
- *Ze względu na kubaturę obiektu, oraz jego pierwotną funkcję, nie widzę sensu takiej adaptacji. W punkcie 4 zawarłem odpowiedź na to jak powinien być przeznaczony ten obiekt i jakie powinien funkcje pełnić.*
- *Kubatura obiektu wskazuje, że ta funkcja byłaby najbardziej odpowiednia.*
- *Jeśli szybko nie zostanie zagospodarowany, na wskazany cel, to powinien zostać wykorzystany na potrzeby samorządu lub innej instytucji państwowej – nie może stać bezużytecznie i niszczyć.*
- *Oczywiście przez prywatnego inwestora. To byłby impuls rozwoju dla miasta. Mnóstwo nowych ludzi chcących wydać pieniądze, a więc impuls rozwojowy dla handlu i usług. Nowe miejsca pracy w obiekcie i w otoczeniu. Promocja miasta i regionu.*
- *Duży kompleks takiego budynku w Zamościu.*
- *Powinien służyć jako obiekt turystyczny.*
- *Powinna tu być głównie funkcja muzealna z opcją wynajmowania sal konferencyjnych, uzupełniona o funkcję restauracji i kawiarni. Hotel jako funkcja uzupełniająca bez robienia tego na siłę.*

Stanowisko zespołu:

Ponad 75% respondentów wsparło koncepcję adaptacji Pałacu Zamojskich na hotel i centrum konferencyjne, niemal 25% respondentów jest przeciwnego zdania.

Opinia respondentów postrzegana w kontekście propozycji wyrażonych w pytaniu 4, wskazuje, że postrzegają oni funkcje centrum konferencyjnego jako odpowiednio prestiżową dla Pałacu Zamojskich. Należy uznać, że wsparcie koncepcji adaptacji pałacu na centrum kongresowo/hotelowe nie stoi w sprzeczności z opiniami wyrażonymi w punkcie 4. Można też zakładać, że respondenci łączą propozycje takiej funkcji z pozyskaniem inwestora, który sfinansuje adaptację – tym samym nie będzie konieczności pozyskania środków publicznych.

Zespół rekomenduje rozeznanie możliwości i warunków adaptacji Pałacu Zamojskich na centrum kongresowo/hotelowe. Szczegółnej oceny wymaga sprawdzenie i uwzględnienie konserwatorskich wymagań podczas takiej adaptacji.

6. Przy których obiektach zabytkowych powinny być podjęte prace remontowe/konserwatorskie w pierwszej kolejności?

Proszę wymienić do 5 najważniejszych Pani/Pana zdaniem

• Pałac Zamojskich i otoczenie	31
• Kamienice przy ul. Żeromskiego	23
• Kamienice przy ul. Kościuszki	22
• Kamienice na Starym Mieście i w innych częściach miasta	15
• Generałówka	12
• Podkarpie	11
• Bramy Lwowskie (Nowe i Stara) z budynkiem Orkiestry	11
• Podwórka kamienic	8
• Ratusz i przyległe kamienice	6
• Dom centralny	6
• Akademia Zamojska	5
• Plac Stefanidesa	5
• Kamienice przy ul. Staszica	5
• Parkingi, drogi, chodniki	5
• Rotunda	4
• Plac Wolności	4
• Kamienice przy ul. Kolegiackiej	4
• Szkoła „Ekonomik”	4
• Kamienice przy ul. Zamenhoffa	3
• Kamienice przy ul. Grodzkiej	3
• Kamienice przy ul. Moranda	3
• Kamienice przy ul. Ormiańskiej	2
• Kamienice przy ul. Greckiej	2
• Kamienice przy Rynku Wodnym	2
• Podcienia i płyta Rynku Wielkiego	2
• Kamienice przy ul. Akademickiej	
• Poprawa nawierzchni ul. Królowej Jadwigi	
• Nadszaniec	
• Rynek Solny z przyległymi kamienicami	
• ZDK	
• Teren zalewu	
• Alejki w Parku	
• Blok IV, XVIII, XX Starego Miasta w zakresie wymiany instalacji	
• Budynek pomiędzy Synagoga a Hotelem Senator	
• ul. Partyzantów	
• Nowy Rynek	
• Nadszaniec I Bastionu VI	
• Dom kahalny przy synagodze	
• Obiekty przy Szkole Rolniczej	
• „Sienie” – wejścia do kamienic	
• Schody wewnętrzne odnowienie	
• Likwidacja baraków przy Lunecie	

Stanowisko zespołu:

Opinie respondentów tworzą rozległe zestawienie obiektów, które w pierwszej kolejności powinny być poddane pracom remontowo-konserwatorskim.

Najwięcej wskazań otrzymały znane obiekty publiczne i zespoły kamienic, które nie były jeszcze przedmiotem prac remontowych i konserwatorskich. Zdecydowanym priorytetem jest Pałac Zamojskich. Wysokie pozycje zajmują bloki zabudowy mieszkalnej – ul. Żeromskiego i ul. Kościuszki oraz Podkarpie i Generałówka.

Zespół rekomenduje opracowanie w pierwszej koncepcji remontów/konserwacji obiektów i zespołów, które otrzymały najwięcej wskazań respondentów. Szczególnie możliwości priorytet powinien być nadany wskazanym obiektom, które są w zarządzie UM.

7. Czy należy zachować wspólną i dostępną przestrzeń (nie rozdzielaną) rewitalizowanych podwórek w blokach zabudowy staromiejskiej?

- |   |    |
|---|----|
| <input type="checkbox"/> Tak  | 82 |
| <ul style="list-style-type: none"><li>• <i>Z możliwością ew. przeszkleń (galerie, sprzedaż wyrobów lokalnych itp.).</i></li><li>• <i>Pod warunkiem monitorowania.</i></li></ul> |    |
| <input type="checkbox"/> Nie  | 6  |
| <input type="checkbox"/> Nie wiem, trudno powiedzieć  | 30 |

Stanowisko zespołu:

Blisko 70% respondentów opowiedziało się za zachowaniem podwórek staromiejskich jako przestrzeni wspólną i dostępną, 5% było przeciwnego zdania.

Komunalna własność zabudowy staromiejskiej umożliwia kompleksową rewitalizację większości podwórek (przestrzeni wewnątrzblokowej). Obecna forma zagospodarowania tych przestrzeni jest jednoznacznie oceniana pozytywnie. Zrewitalizowane podwórka tworzą dodatkową pół-publiczną przestrzeń, o odpowiedniej jakości, która pozwala dodatkowo zaprezentować historyczne kamienice.

Zespół rekomenduje zachowanie i kontynuację dotychczasowych form zagospodarowania i rewitalizacji podwórek. Dotychczasowe zasady powinny obowiązywać również w przypadku prywatyzacji kamienic.

8. Czy należy połączyć widokowo, funkcjonalnie, komunikacyjnie wielki zalew zespołem starego miasta? Czy będzie to dobre poszerzenie oferty spędzania czasu wolnego dla mieszkańców i turystów w Zamościu?

- |   |     |
|---|-----|
| <input type="checkbox"/> Tak  | 111 |
| <ul style="list-style-type: none"><li>• <i>Powiększyć w stronę Skokówki.</i></li><li>• <i>Koniecznym zwiększyć jego powierzchnię.</i></li><li>• <i>Jak najbardziej tak, z dużą uwagą i dbałością w zakresie porządkowania południowej panoramy miasta, w tym z ul. Lipskiej, od strony Zamczyska i zalewu</i></li></ul> |     |
| <input type="checkbox"/> Nie  | 5   |

Jeśli nie, proszę krótko wyjaśnić, dlaczego nie

- *Inny charakter wypoczynku w tym miejscu.*
- *Zalew mieści się 5 min spacerem od Starówki w związku z czym komunikacyjnie nie musi być połączony.*
- *Ponieważ, zalew mieści się w bliskiej odległości od Starego Miasta.*
- *Ze względu na możliwość niewłaściwego opracowania przestrzennego tego terenu.*
- *Zamość odwiedza za mało turystów, aby utrudniać tak życie mieszkańcom. Miasta nie stać na takie zadłużenia inwestycyjne.*

Stanowisko zespołu:

Praktycznie 100% respondentów wspiera widokowe, funkcjonalne, komunikacyjne połączenie pozostałości wielkiej zalewy i zespołu staromiejskiego.

Wyniki konsultacji wskazują, że połączenie zalewu i starego miasta w wyszczególnionych aspektach powinno być zdecydowanym priorytetem w najbliższych działaniach UM w Zamościu. Potencjał i atrakcyjność zalewu nie jest obecnie wykorzystana. Kompleksowy program zagospodarowania i połączenia zalewu z miastem może znacząco podnieść atrakcyjność i funkcjonalność centrum Zamościa, zarówno dla mieszkańców jak i turystów.

Zespół rekomenduje opracowanie kompleksowego programu zagospodarowania i połączenia zalewu i starego miasta (rekomendowane jest zorganizowanie prestiżowego konkursu). Opracowany projekt powinien być podstawą do wystąpienia o środki z odpowiednich programów unijnych.



9. Czy popiera Pani/Pan budowę wielofunkcyjnego centrum kultury (m.in. filharmonii) w strefie ochronnej starego miasta (buforowej wyznaczonej przez UNESCO)?

- |                              |    |
|------------------------------|----|
| <input type="checkbox"/> Tak | 94 |
| <input type="checkbox"/> Nie | 21 |

Jeśli nie, proszę krótko wyjaśnić dlaczego nie

- *Może to grozić utratą status miasta umieszczonego na liście UNESCO, który jest wartością samą w sobie. Zainteresowanie turystyczne opiera się na tym statusie.*
- *Zbyt duże koszty.*
- *Należy sprawdzić liczbę odwiedzających Orkiestrę Włociańską. Wg mnie Filharmonia to za duże przedsięwzięcie co do Miasta i mieszkańców. Wiele osób jest za granicą, co utrudnia wiele przedsięwzięć.*
- *Nie ma potrzeby wydawać pokaźnej sumy pieniędzy na coś, co nie będzie przynosiło zysku do budżetu miasta, a trzeba będzie utrzymać obiekt.*
- *Wg mnie idealnym miejscem jest działka naprzeciwko ZDK (po uporządkowaniu własności) lub działka przy ul. Piłsudskiego obok pomnika J. Piłsudskiego – niższe koszty wykonania.*
- *Są ważniejsze potrzeby w Zamościu.*
- *Zamość jest małym miastem, taka instytucja mogłoby zbyt często świecić pustkami. Myślę, że rozbudowa ZDK zupełnie sprostą wymaganiom mieszkańców pod względem obiektu kulturalnego.*
- *Na instytucje filharmonii można adaptować inne istniejące budynki.*
- *Na centrum kultury powinien być przeznaczony Pałac Zamoyskich.*
- *Nie ma takiej potrzeby (puste sale kinowe), a już na pewno nie na terenie UNESCO – dlaczego nie przy ul. Partyzantów teren z czasów PRL-u?*
- *Obserwując i biorąc udział w wydarzeniach kulturalnych i rozrywkowych w Zamościu, uważam, że taki obiekt jest nam niepotrzebny. Lepiej wyremontować i dostosować istniejące obiekty m.in. ZDK. Lokalizacja filharmonii także pozostawia dużo do życzenia, ze względu na strefę objętą nadzorem konserwatorskim.*
- *W obecnie wskazanej lokalizacji zdecydowanie popieram!*
- *Myślę, że obiekt jest za duży dla Miasta.*
- *Brak miejsc parkingowych.*
- *Zaburzy ono sylwetkę miasta.*
- *Zamościa nie stać na takie rzeczy.*
- *Wspólny obiekt dla orkiestry i ZDK.*
- *Nie ma takiej potrzeby.*
- *Na 63 tys. mieszkańców będzie 1000 osób w tym osoby występujące.*
- *Tak, ale z kilkoma zastrzeżeniami. Jeśli jest podejmowana decyzja o ulokowaniu dość dużej kubatury stosunkowo blisko najbardziej wartościowej części miasta należy zadbać o jakość zarówno projektu jak i jego realizacji. W tym celu projekt powinien być wyłoniony w ogólnopolskim konkursie zorganizowanym np. pod patronatem SARP. Ponadto konieczne będzie uporządkowanie najbliższego sąsiedztwa – teren od strony OSIR-u.*

Stanowisko zespołu:

Ponad 80% respondentów wspiera budowę wielofunkcyjnego centrum kultury w strefie buforowej UNESCO. Pewne wątpliwości części respondentów budzi koszt budowy i utrzymania dużego, wielofunkcyjnego centrum. Wątpliwości budzą też możliwości jego pełnego wykorzystania wobec skali miasta. Jako nierealistyczne natomiast należy ocenić propozycje adaptacji historycznych obiektów do takich funkcji. Generalnie nie budzi uwag lokalizacja takiej inwestycji w strefie buforowej. Zespół widzi możliwość budowy centrum we wskazanej lokalizacji. Projekt powinien powstać w efekcie prestiżowego konkursu, powinien być wsparty analizami widokowymi, które jednoznacznie potwierdzą, że proponowana bryła nie naruszy historycznej panoramy.

10. Czy i na jakie obiekty zabytkowe poza starym miastem powinno się zwrócić szczególną uwagę?

- |  |   |
|--|---|
| • <i>Nowe Miasto, Rynek Nowego Miasta</i>                          | 9 |
| • <i>Koszary z zielenią</i>  | 8 |
| • <i>Budynki mieszkalne przy ul. Orlicz – Dreszera</i>             | 6 |
| • <i>ul. Partyzantów wraz z budynkami</i>                          | 5 |
| • <i>Park Miejski</i>  | 5 |
| • <i>Wszystkie obiekty zabytkowe poza Starym Miastem</i>           | 5 |
| • <i>ul. Piłsudskiego wraz z budynkami</i>                         | 4 |
| • <i>Zabudowa Zespołu Szkół Rolniczych przy ul. Szczeprowskiej</i> | 3 |
| • <i>Rotunda</i>   | 3 |
| • <i>Mała architektura – krzyże, kapliczki</i>                     | 3 |

- Zamojski Dom Kultury 2
- Browar „Liwonia” przy ul. Listopadowej 2
- Pałac Zamoyskich
- Dawna Synagoga przy ul. Gminnej
- Pomniki przyrody
- Cmentarz parafialny – bezwzględnie
- Teren Zamczyska jako „protoplastę” miasta.
- Budynki wzdłuż głównych ulic miasta
- Amfiteatr
- Zabytek techniki – jak na Łabuńce (przedwojenne spiętrzenie wody – doprowadzenie do parku, obiekt służący do prania np. dywanów, miejsce spotkań)
- Budynki mieszkalne przy ul. Św. Piątka
- Arsenał
- Obiekty twierdzy
- Katedra
- Zalew i okolice
- Dworzec PKP
- Wieża ciśnień przy ul. Partyzantów
- Figura Św. Piątka
- Obiekty zabudowy drewnianej
- ul. Krysińskiego
- ul. Szopena
- ul. Sienkiewicza
- osiedle Św. Piątka i jeszcze nie zabytkowe osiedle PR5
- Ekonomik
- ul. Kościuszki
- obiekty z Gminnej Ewidencji Zabytków
- Jaz (śluzą) na Łabuńce
- Ochrona historycznych traktów komunikacyjnych ul. Lubelska i ul. partyzantów oraz najbliższe otoczenie Rynku Nowego Miasta

Stanowisko zespołu:

Interesariusze wskazali kilkadziesiąt obiektów i obszarów historycznych poza obszarem zespołu staromiejskiego, które powinny być przedmiotem ochrony i prac remontowo-konserwatorskich.

Najwięcej wskazań dotyczyło obszaru Nowego Miasta, Koszar i budynków przy ul. Orlicz-Dreszera. Urząd Miasta powinien przeprowadzić analizę wskazanych obiektów i opracować plan działań służących ich ochronie.

Zespół szczególnie rekomenduje opracowanie koncepcji ochrony zespołu dawnych Koszar, które powinny być chronione jako zespół urbanistyczny i architektoniczny. Jest to zespół o wyjątkowej wartości i tożsamości, a dotychczasowe formy ochrony nie są wystarczające – prowadzą do zbyt dużych przekształceń.

Zespół zabudowy w rejonie ul. Orlicz Dreszera powinien być objęty miejskim programem wsparcia właścicieli, którzy podejmą działania konserwatorskie oraz powinien być chroniony w skali planistycznej (charakter zabudowy, jej gabaryt i usytuowanie w granicach działek).

11. Czy zna Pani/Pan jakieś inicjatywy dotyczące ochrony zabytków poza działaniami samorządu i służb miejskich?

- |                              |    |
|------------------------------|----|
| <input type="checkbox"/> Tak | 14 |
| <input type="checkbox"/> Nie | 98 |

Jeśli tak, proszę wymienić wg Pani/Pana najważniejsze

- Prywatna inicjatywa 5
- Inicjatywa strony kościelnej 5
- Wojewódzki
- Ochrona zespołu dawnych Koszar Obecnie trwają procedury wpisu do Rejestru Zabytków – inicjatywa Stowarzyszeń.
- Inicjatywy Ziomkostwa Żydów Polskich.
- Działania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- Działalność dzierżawców, opiekunów obiektów.
- Remont Wikarówki, Infułatki.
- Od 10 lat inicjatywa dr Bogumiły Sawy, chętniej do sfinansowania odbudowy pięknej studni barokowej z tego samego okresu co schody ratuszowe. Inicjatywa ta została poparta przez 2/3 głosujących w sondzie interne-

towej, a blokowana przez samorząd i służby miejskie, zastaniające się NID-u, która nie jest obligatoryjna i nie zawiera żadnych przeciwwskazań natury konserwatorskiej i naruszenia zasad wpisu Zamościa na listę UNESCO. Ostatnia opinia negatywna z tego roku zadaje dziwne pytania: po co? I jaką funkcję ma pełnić, czy spełni oczekiwania estetyczne mieszkańców Zamościa lub może woleliby oni studnie – pompę żeliwną. O innych inwestycjach Pani Sawy w ratuszu wiadomo już dawno!!!

- Remont Domu Centralnego z utworzeniem Muzeum Leśmiana. Niestety pomysł nie wygrał w konkursie z budżetu obywatelskiego.
- Odbudowa „Mykwy” przy ul. Zamenhoffa.
- Zagospodarowanie kojca i kazamaty bastionu II przez stowarzyszenie „Turystyka z pasją”.
- Ścieżka historyczna wzdłuż kurtyny między nadszańcami.
- Obudowa i rewitalizacja klasztoru klarysek.
- Odbudowa kościoła oo. Franciszkanów.
- Sakralne, osiedle przy wieży ul. Partyzantów.
- Remont Katedry.
- Muzeum Sakralnego.
- Badania i publikacje p. dr Bogumiły Sawy.
- Gromadzenie i publikacja materiałów archiwalnych związanych z Zamościem i jego historią przez p. Andrzeja Kędziarę (Zamościopedia).
- Działania parafii katedralnej i oo. Franciszkanów – rewitalizacja kościoła Franciszkanów, Infułatki i Wikarówki, prace konserwatorskie w Katedrze.

#### Stanowisko zespołu:

Blisko 90% respondentów stwierdza, że nie zna inicjatyw dotyczących ochrony zabytków poza działaniami samorządu i służb miejskich.

Wśród stosunkowo niewielu inicjatyw służących ochronie zabytków, które nie były działalnością samorządu, wskazano przede wszystkim obiekty sakralne. Znacząca część tych prac jest również finansowana ze środków publicznych (m.in. dotacje celowe UM Zamość). Zwraca uwagę również niedostrzeżenie środków wydawanych przez prywatnych właścicieli na utrzymanie sprywatyzowanych kamienic – respondenci nie postrzegają tego jako ochronę zabytków. Zespół rekomenduje przeprowadzenie akcji zachęcającej prywatnych właścicieli do udziału w działaniach przy obiektach zabytkowych, a jednocześnie poinformowanie o tych działaniach opinii publicznej.

#### 12. Jakie najważniejsze Pani/Pana zdaniem działania/zadania powinny zostać uwzględnione w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Zamość na lata 2020–2023?

Proszę wymienić max. 5 działań/zadań

- |  |    |
|--|----|
| • Remont Pałacu Zamoyskich wraz z zielenią                               | 19 |
| • Kamienice i podwórka na obszarze staromiejskim                         | 9  |
| • Rewitalizacja Placu Stefanidesa  | 6  |
| • Pozyskiwanie środków finansowych na opiekę nad zabytkami               | 5  |
| • Uporządkowanie i bieżący nadzór nad reklamą i małą architekturą        | 4  |
| • Rewitalizacja terenów :”Wielkiej zalewy”                               | 4  |
| • Opieka nad zabytkami, większa dbałość o zabytki                        | 4  |
| • Renowacja traktów pieszo – jezdnych, udostępnienie alejek dla pań      |    |
| będących w butach na wysokim obcasie                                     | 4  |
| • Rewitalizacja kamienic na Starówce                                     | 5  |
| • Rewitalizacja kamieniczek, znajdujących się poza Rynkiem Wielkim       | 3  |
| • Rotunda  | 3  |
| • Remont Placu Wolności  | 3  |
| • Rewitalizacja chodników, parkingów i ulic                              | 2  |
| • Racjonalne zagospodarowanie placu przy Katedrze                        | 2  |
| • Akademia Zamojska  | 2  |
| • Dom Centralny  | 2  |
| • Zapewnienie ochrony dla obszaru wpisanego na Listę UNESCO              | 2  |
| • Bardziej efektywne i intensywne promowanie „miasta idealnego”          |    |
| z wykorzystaniem technologii IT  | 2  |
| • Poprawa atrakcyjności kamienic na Starym Mieście                       |    |
| • Adaptacja terenu po Amfiteatrze do działalności kulturalno – sportowej |    |
| • Modernizacja stadionu OSiR przy ul. Królowej Jadwigi                   |    |



- *Poprawa otoczenia przy najważniejszych zabytkach (np. rondo przed Kościołem oo. Franciszkanów, likwidacja słupa oświetleniowego na tym rondzie),*
- *Remont Bramy Lwowskiej w sąsiedztwie Kościoła*
- *Teren Koszar z zielenią*
- *Zwrócić szczególną uwagę na prowadzone prace remontowe z uwzględnieniem ich jakości i wydatkowanych funduszy*
- *Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania*
- *Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków*
- *Tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami*
- *Stałe monitorowanie stanu obiektów zabytkowych*
- *Prowadzenie prac konserwatorskich*
- *Popularyzacja wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego*
- *Walka z zasoleniem i wilgocią poprzez wdrażanie nowoczesnych metod*
- *Fachowe remonty kamienic, ich elewacji, podcieni, detali architektonicznych*
- *Odtworzenie dzwonnicy przy Kościele Franciszkanów*
- *Ochrona oryginalnej substancji zabytkowej*
- *Zasady prywatyzacji*
- *Rewitalizacja kamienic wraz z podwórzami będącymi w złym stanie technicznym (elewacje budynków, klatki schodowe, okna, chodniki, nawierzchnie)*
- *Remont kamienic np. przy ul. Ormiańskiej*
- *Renowacja kamienic przy ul. Żeromskiego*
- *Ograniczenie „zabytków” poza strefą starego miasta*
- *Budowę „filharmonii” w strefie buforowej Starego Miasta*
- *Brama Lubelska*
- *Generałówka*
- *„Ekonomik”*
- *Podkarpie*
- *Obiekty przy ul. Szczepieskiej*
- *Uporządkowanie i zminimalizowanie ruchu kołowego*
- *Remont kamienic dostosowujących je do potrzeb mieszkańców*
- *Większa dbałość o tereny poporteczne (ubytki w oznaczeniach, trawie)*
- *Właściwy nadzór architektoniczno – konserwatorski*
- *Zwiedzanie miasta w nocy*
- *Krajobraz kulturowy*
- *Zabytki archeologiczne*
- *Weryfikacja istniejących obiektów wpisanych do gminnego rejestru i usunięcie ruder, szpeczących wizerunek miasta*
- *Adaptacja budynków do użyteczności publicznej*
- *Rewitalizacja Nowego Miasta*
- *Rewitalizacja obszaru Bastionu VI*
- *Dopóki nie powstanie niezależny Park Kulturowy i dalej będą rozstrzygane decyzje typu czy budować drogę osiedlową czy utworzyć Izbę Pamięci Leśmiana, nie ma sensu wymieniać żadnych działań/zadań, ponieważ z góry skazane są na przegraną*
- *Utworzenie Parku Kulturowego w konsekwencji czego zmieni się zarządzenie tym obszarem*
- *Rewitalizacja obszaru od Podkarpia, Pl. Wolności, Dom Centralny i bloku między ul. Kościuszki i Żeromskiego*
- *Opracowanie strategii działań wprowadzenie w przestrzeni Starego Miasta nowych „Festiwali” np. „Sarmackie czasy” czy festiwal kultury barokowej „Efemeros”*
- *Budowa wielofunkcyjnego Centrum Kultury przy ul. Sadowej*
- *Remont Kamienic przy Rynku Wodnym*

Stanowisko zespołu:

Respondenci wskazali kilkadziesiąt obiektów i obszarów proponowanych do objęcia działaniami w ramach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2020–23.

Zdecydowanie największe wsparcie zyskało podjęcie prac przy Pałacu Zamojskich – to powinien być priorytet w najbliższym programie. Jako ważne działanie wskazano remonty kamienic i podwórek staromiejskich. Powtarzały się również postulaty dotyczące uporządkowania informacji wizualnej (reklam) oraz obszaru wielkiej zalewy.

Zespół rekomenduje uznanie wymienionych powyżej działań/obiektów za priorytetowe w najbliższym Programie Opieki oraz dokonanie analizy pozostałych propozycji pod kątem możliwości ich realizacji w przyszłości. Jednocześnie Zespół stwierdza, że ze względu na zakres i koszty wskazanych prac w części przypadków priorytet w okresie obowiązywania programu (2020 – 2023) może oznaczać przygotowanie inwestycji w postaci prac badawczych, koncepcyjnych, projektowych lub opracowania koncepcji prestiżowego konkursu.

Jestem:

- |   |    |
|---|----|
| <input type="checkbox"/> mieszkańcem starego miasta         | 17 |
| <input type="checkbox"/> mieszkańcem innych części Zamościa | 80 |
| <input type="checkbox"/> turystą                            | 6  |

Jestem:

- |  |    |
|--|----|
| <input type="checkbox"/> reprezentantem samorządu miasta   | 28 |
| <input type="checkbox"/> osobą zawodowo związaną z planowaniem przestrzennym lub ochroną zabytków poza strukturami miejskimi | 5  |
| <input type="checkbox"/> pracownikiem branży turystycznej  | 6  |
| <input type="checkbox"/> reprezentantem innych dziedzin przedsiębiorczości – prowadzę działalność gospodarczą                | 9  |
| <input type="checkbox"/> osobą pracującą etatowo – najemnie  | 48 |
| <input type="checkbox"/> osobą niepracującą (np. emeryt, rencista)   | 8  |
| <input type="checkbox"/> uczniem/studentem   | 1  |

Państwa uwagi są dla nas bardzo cenne. Dziękujemy za zaangażowanie, poświęcony czas oraz udział w konsultacjach.

## ZAŁĄCZNIK NR 2

### Gminna Ewidencja Zabytków

#### Wykaz wg. danych Urzędu Miasta Zamość

Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
Domy i budynki użyteczności publicznej				
1.	ul. Bołtucia 18	Willa	2 ćw. XX w.	prywatna
2.	ul. Brzozowa 7	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
3.	ul. Chopina 3	Willa	1933	prywatna
4.	ul. Chopina 5	Dom	1935	prywatna
5.	ul. Gminna 19	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
6.	ul. Haukego 1	Dom	1932	prywatna
7.	ul. Haukego 7	Dom	1932	prywatna
8.	ul. Haukego 8	Dom	1933	prywatna
9.	ul. Haukego 10	Dom	1933	prywatna
10.	ul. Haukego 13	Dom	1929 rozb. 1934	prywatna
11.	ul. Janowicka 5	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
12.	ul. Janowicka 31	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
13.	ul. Janowicka 41	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
14.	ul. Janowicka 65	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
15.	ul. Jasna 3	Bliźniak	2 ćw. XX w.	prywatna
16.	ul. Jasna 7	Willa Dom Myśliwego	2 ćw. XX w.	prywatna
17.	ul. Jasna 8	Dom	ok. 1930	miejska
18.	ul. Jasna 9	Dom	lata 30-te XX w.	prywatna



Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
19.	ul. Jasna 10	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
20.	ul. Jasna 11	Dom	1932	prywatna
21.	ul. Jasna 11a	Dom	1932	prywatna
22.	ul. Jasna 13	Dom	1932	prywatna
23.	ul. Jasna 13a	Dom	1932	prywatna
24.	ul. Jasna 15	Dom	1935	prywatna
25.	ul. Jasna 18	Dom	1935	prywatna
26.	ul. Kasprowicza 2-4	Kamienica z oficyną	2 ćw. XX w.	prywatna
27.	ul. Kasprowicza 6	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
28.	ul. Kasprowicza 8	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
29.	ul. Kasprowicza 10	Willa	1936	prywatna
30.	ul. Kasprowicza 12.	Willa	2 ćw. XX w.	prywatna
31.	ul. J. Kiepury 20	Dom	2 ćw. XX w.	miejska
32.	ul. J. Kiepury 22	Dom	2 ćw. XX w.	miejska
33.	ul. J. Kiepury 26 róg Wyszyńskiego	Dom z gankiem	1 ćw. XX w.	prywatna
34.	ul. Klonowa 3	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
35.	ul. Klonowa 12	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
36.	ul. Koźmiana 6	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
37.	ul. Koźmiana 8	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
38.	ul. Krysińskiego 6	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
39.	ul. Krysińskiego 9	Willa	2 ćw. XX w.	prywatna
40.	ul. Krysińskiego 11	Dom	lata 30-te XX w.	prywatna
41.	ul. Krysińskiego 13	Dom	lata 30-te XX w.	prywatna
42.	ul. Lipska 21	Dom	20. XX w.	prywatna
43.	ul. Lipska 22	Dom	20. XX w.	prywatna
44.	ul. Lipska 23	Dom	przed 1914	prywatna
45.	ul. Lipska 27	Dom	1930	prywatna
46.	ul. Lipska 37	Dom	20. XX w.	prywatna
47.	ul. Lipska 41	Dom	pocz. XX w.	prywatna
48.	ul. Lipska 49	Dom	lata 30-te XX w.	prywatna
49.	ul. Listopadowa 5	Dom	2 poł. XIX w.	prywatna
50.	ul. Listopadowa 7	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
51.	ul. Listopadowa 9	Dom	20. XX w.	prywatna
52.	ul. Listopadowa 10	Dom	20. XX w.	prywatna
53.	ul. Listopadowa 19	Dom	30. XX w.	prywatna
54.	ul. Listopadowa 21	Dom	po 1918	prywatna

Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
55.	ul. Listopadowa 25	Dom	pocz. XX w.	prywatna
56.	ul. Lubelska 26	Willa	1937	prywatna
57.	ul. Lwowska 26	Dom	pocz. XX w.	prywatna
58.	ul. Majdan 82	Szkoła	pocz. XX w.	prywatna
59.	ul. Młyńska 4	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
60.	ul. Młyńska 7	Dom	pocz. XX w.	prywatna
61.	ul. Młyńska 26	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
62.	ul. Młyńska 40	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
63.	ul. Młyńska 42	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
64.	ul. Narutowicza 1	Dom czynszowy	pocz. XX w.	prywatna
65.	ul. Narutowicza 12	Dom z d. kuźnią	ok. 1920	prywatna
66.	ul. Narutowicza 13	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
67.	ul. Narutowicza 16	Dom	1932-34	prywatna
68.	ul. Narutowicza 25	Dom	1937-39,	prywatna
69.	ul. Narutowicza 31	Dom	lata 30-te XX w.	prywatna
70.	Nowy Rynek 4	Kamienica	k. XIX w.	prywatna
71.	Nowy Rynek 23	Kamienica	k. XIX w.	prywatna
72.	ul. Odrodzenia 4	Dom	1938	miejska
73.	ul. Odrodzenia 6	Dom	1930	prywatna
74.	ul. Odrodzenia 8	Dom	ok. 1930	prywatna
75.	ul. Odrodzenia 10	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
76.	ul. Odrodzenia 12	Dom	1928	prywatna
77.	ul. Odrodzenia 18	Dom	1923	prywatna
78.	ul. Odrodzenia 32	Dom	ok. 1930	prywatna
79.	ul. Obrońców Pokoju 45	Dom	1934	prywatna
80.	ul. Ogrodowa 4	Kamienica	pocz. XX w.	prywatna
81.	ul. Ogrodowa 5	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
82.	ul. Ogrodowa 56	Dom	pocz. XX w.	prywatna
83.	ul. Okopowa 1	Przedszkole	pocz. XX w.	miejska
84.	ul. Okrzei 14	Więżenie	1903-06/1936/ 2 poł. XX w.	prywatna
85.	ul. Orla 1	Kamienica	Pocz. XX w.	prywatna
86.	ul. Orla 2 <i>wykreślono w części - oficynę Zarządzeniem nr 175/2017 z dnia 30.06.2017</i>	Szkoła z oficyną	pocz. XX w.	miejska
87.	ul. Orla 8	Dom	pocz. XX w.	prywatna
88.	ul. Orłąt Lwowskich 17	Dom (bliźniak)	2 ćw. XX w.	prywatna
89.	ul. Orlicz-Dreszera 4	Kamienica	1929	prywatna

Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
90.	ul. Orlicz-Dreszera 10	Dom	1928-30	miejska
91.	ul. Orlicz-Dreszera 12	Dom	20. XX w.	prywatna
92.	ul. Orlicz-Dreszera 14	Dom	20. XX w.	prywatna
93.	ul. Orlicz-Dreszera 16	Dom	20. XX w.	prywatna
94.	ul. Orlicz-Dreszera 18	Dom	1926	prywatna
95.	ul. Orlicz-Dreszera 20	Dom	po 1925	prywatna
96.	ul. Orlicz-Dreszera 22	Dom	po 1924	prywatna
97.	ul. Orlicz-Dreszera 24	Dom	ok. XIX w.	prywatna
98.	ul. Orlicz-Dreszera 26	Dom	1933	prywatna
99.	ul. Orlicz-Dreszera 28	Dom	1925	prywatna
100.	ul. Orlicz-Dreszera 30	Dom	1924	prywatna
101.	ul. Orlicz-Dreszera 34	Dom	ok. 1925	prywatna
102.	ul. Orlicz-Dreszera 36	Kamienica	1925	prywatna
103.	ul. Orlicz-Dreszera 38	Dom	1921	prywatna
104.	ul. Orlicz-Dreszera 40	Dom	1921	prywatna
105.	ul. Partyzantów 4 (6)	d. STODOŁA, ob. restauracja	2 ćw. XIX w. XX w.	prywatna
106.	ul. Partyzantów 5	Przychodnia d. Ubezpieczal- nia Społeczna wraz z oficyną i garażem	1930	miejska
107.	ul. Partyzantów 12.	Bank d. Łaźnia	1928	prywatna
108.	ul. Partyzantów 14.	d. Szkoła nr 1	1903	miejska
109.	ul. Partyzantów 16	Kamienica	1929	prywatna
110.	ul. Partyzantów 20	Kamienica	pocz. XX w.	prywatna
111.	ul. Partyzantów 21	Kamienica	1920	prywatna
112.	ul. Partyzantów 25	Dom	1933	prywatna
113.	ul. Partyzantów 28	Dom	1932	prywatna
114.	ul. Partyzantów 34 b	Dom	pocz. XX w.	prywatna
115.	ul. Partyzantów 35	Dom	k. XIX w.	prywatna
116.	ul. Partyzantów 35a (w głębi parceli) wykreślono Zarządzeniem nr 175/2017 z dnia 30.06.2017	Dom	2 ćw. XX w.	miejska
117.	ul. Partyzantów 39	Dom	1908	prywatna
118.	ul. Partyzantów 40	Sklep	2 ćw. XX w.	prywatna
119.	ul. Partyzantów 43	Dom	pocz. XX w.	prywatna
120.	ul. Partyzantów 47	Kamienica	k. XIX w.	prywatna
121.	ul. Partyzantów 55 ul. Młodzieżowa	Dom	pocz. XX w.	prywatna



Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
122.	ul. Partyzantów 57	Dom	1905 mur.	prywatna
123.	ul. Partyzantów 58	Dom	ok. 1910	prywatna
124.	ul. Partyzantów 64	Dom	XIX/XX w.	prywatna
125.	ul. Partyzantów 78	Brama z ogrodzeniem	k. XIX w.	prywatna
126.	ul. Partyzantów 80	Dom	ok. 1920	prywatna
127.	ul. Partyzantów 82	Dom	k. XIX w.	prywatna
128.	ul. Partyzantów 73 Nowy Rynek	Kamienica	k. XIX w.	prywatna
129.	ul. Partyzantów 90 w głębi parceli za młynem	Dom	pocz. XX w.	prywatna
130.	ul. Partyzantów 102 Nowy Rynek	Kamienica	2 ćw. XX w.	prywatna
131.	ul. Partyzantów 108 róg z ul. Spadek	Bud. Usługowo -mieszkalny d. Zajazd	poł. XIX w.	prywatna
132.	ul. Peowiaków 1	d. Szpital św. Mikołaja	1885-1887	miejska
133.	ul. Piłsudskiego 1	d. Stacja Opieki Nad Matką i Dzieckiem	1925-28	prywatna
134.	ul. Piłsudskiego 3	Pawilon d. kawiarnia (kwia- ciarnia)	1925-28	miejska
135.	ul. Piłsudskiego 6	Kamienica	1939	prywatna
136.	ul. Piłsudskiego 8	Dom	1915	prywatna
137.	ul. Piłsudskiego 13	Budynek mieszkalny tzw. Dom Czynszowy	1929	prywatna
138.	ul. Piłsudskiego 19 a	Budynek administracyjny	1935	prywatna
139.	ul. Piłsudskiego 36	Klub Garnizonowy	1953	miejska
140.	ul. Piłsudskiego 57	Kamienica	1931	prywatna
141.	ul. Piłsudskiego 59	Dom	1934	prywatna
142.	ul. Piłsudskiego 61	Dom	1936	prywatna
143.	ul. Piłsudskiego 95 ul. Koszary Teren pomiędzy Al. Wojska Polskiego, ul. J. Piłsudskiego a ul. Kamienną	Zespół koszar z zielenią wysoką: kasyno, budynki koszarowe, bloki mieszkalne	XIX/XX w.	prywatna miejska
144.	ul. Poprzeczna 21	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
145.	ul. Poprzeczna 23	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
146.	ul. Poprzeczna 23	Obora drewniana	1 ćw. XX w.	prywatna
147.	ul. Powiatowa 7	Dom	30. XX w.	prywatna
148.	ul. Powiatowa 10	Dom	30. XX w.	prywatna

Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
149.	ul. Powiatowa 24	Dom	1918	prywatna
150.	ul. Powiatowa 35	Dom	2 ćw. XX w.	Prywatna
151.	ul. Prosta 4 róg z ul. Wyszyńskiego wykreślono Zarządzeniem nr 175/2017 z dnia 30.06.2017	Dom	1934-35	miejska
152.	ul. Prosta 6 (8)	Dom	1935	prywatna
153.	ul. Przemysłowa 13	WILLA	lata 30-te XX w.	prywatna
154.	ul. Przyjaźni 1 /Okrzei	Dom z warsztatem	pocz. XX w.	prywatna
155.	ul. Radziecka 4	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
156.	ul. Radziecka 10	Dom	30. XX w.	prywatna
157.	ul. Radziecka 14	Dom	1933	prywatna
158.	ul. Radziecka 15	Dom	30. XX w.	prywatna
159.	ul. Radziecka 16	Dom	1929	prywatna
160.	ul. Radziecka 24	Willa	1930	prywatna
161.	ul. Reymonta 23	Willa	1908	prywatna
162.	ul. Reymonta 35	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
163.	ul. Reymonta 37	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
164.	ul. Reymonta 41	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
165.	ul. Sienkiewicza 2	Kamienica	1933	prywatna
166.	ul. Sienkiewicza 3	Kamienica	1929/1932	miejska
167.	ul. Sienkiewicza 4	Willa	1 ćw. XX w.	prywatna
168.	ul. Sienkiewicza 5 róg Żdanowskiej	d. Szpital żydowski Gimnazjum	1907, 1929	miejska
169.	ul. Sienkiewicza 6	Kamienica	Lata 30. XX w.	prywatna
170.	ul. Sienkiewicza 9	Dom	1928	prywatna
171.	ul. Sienkiewicza 10	Kamienica Dom Studencki	1936	prywatna
172.	ul. Sienkiewicza 13	Dom	Lata 30. XX w.	miejska
173.	ul. Sienkiewicza 14	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
174.	ul. Sienkiewicza 21	Dom	1928	prywatna
175.	ul. Sienkiewicza 27	Dom	1928	prywatna
176.	ul. Sochaniewicza 17	Willa	2 ćw. XX w.	prywatna
177.	ul. Spadek 11	Dom	ok. 1936	prywatna
178.	ul. Spadek 39 / Gęsia	Dom	pocz. XX w.	prywatna
179.	ul. Spokojna 3	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
180.	ul. Styczniowa 12	Dom	20. XX w.	prywatna
181.	ul. Szczepieszka 13	Dworzec PKP	1916/ 2poł. XX w.	Miejska

Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
182.	ul. Szczepczeska 11 i 11a	Budynki administracyjne LHS d. kolejowe	po 1920	miejska
183.	ul. Szczepczeska 12	Biuro ZOO	2 ćw. XX w.	miejska
184.	ul. Szczepczeska 60	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
185.	ul. Szwedzka 8	Dom	20. XX w.	prywatna
186.	ul. Szwedzka 16	Dom	poł. XX w.	prywatna
187.	ul. Szwedzka 16 a ( w głębi parceli)	Dom	poł. XX w.	prywatna
188.	ul. Szymonowica 6	Dom	1938	prywatna
189.	ul. Szymonowica 8	Dom	1926	prywatna
190.	ul. św. Piątka 1	Dom	1933	prywatna
191.	ul. św. Piątka 3	Dom	1935	prywatna
192.	ul. św. Piątka 14	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
193.	ul. św. Piątka 16	zesp. zagrody z chatupą i stodołą	pocz. XX w.	prywatna
194.	ul. św. Piątka 17	Dom	pocz. XX w.	prywatna
195.	ul. św. Piątka 40	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
196.	ul. św. Piątka 41	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
197.	ul. św. Piątka 45	Dom (bliźniak)	2 ćw. XX w.	prywatna
198.	ul. Śląska 11	Sklep	2. ćw. XX w.	prywatna
199.	ul. Śląska 11	Dom	2. ćw. XX w.	prywatna
200.	ul. Śląska 45	Park dworski na Karolówce z zesp. wysokiej zieleni	k. XIX w.	miejska
201.	ul. Waryńskiego 10	Dom	pocz. XX w	prywatna
202.	ul. Waryńskiego 16	Dom	poł. XIX w.	prywatna
203.	ul. Waryńskiego 27	Dom	k. XIX w.	prywatna
204.	ul. Weteranów 5	Dom	1927	prywatna
205.	ul. Weteranów 6	Dom	pocz. XX w.	prywatna
206.	ul. Wiejska 18	Dom	1 ćw. XX w.	prywatna
207.	ul. Wiejska 22	Dom	1934	prywatna
208.	ul. Wiśniowa 14	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
209.	ul. Wiśniowa 18	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
210.	ul. Wiśniowa 24	Dom	2 ćw. XX w.	prywatna
211.	ul. Wojska Polskiego 9	Dom	1924	prywatna
212.	ul. Wojska Polskiego 69	Dom	pocz. XX w.	prywatna
213.	ul. Wojska Polskiego 71	Dom	1932	prywatna
214.	ul. Woj. Polskiego 103	Dom	30. XX w.	prywatna
215.	ul. Woj. Polskiego 105	Dom	30. XX w.	prywatna



Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
216.	ul. Wyszyńskiego 16	Willa	30. XX w.	prywatna
217.	ul. Zarwanica 5	Dom	pocz. XX w.	prywatna
218.	ul. Zarwanica 7a	Dom	1935	prywatna
219.	ul. Żdanowska 4	Dom – Kaplica Adwentystów	1934	prywatna
220.	ul. Żdanowska 8	Dom	1932	prywatna
221.	ul. Żdanowska 17	Dom	1932	prywatna
<b>Stare Miasto</b>				
222.	ul. Akademicka 6	Budynek d. Starostwa	2 ćw. XIX w.	miejska
223.	ul. Bazyliańska 3	Kamienica	1868	miejska
224.	ul. Bazyliańska 7	d. Szpital Św. Łazarza	XVII w./1827, XIX/XX w.	miejska
225.	pl. Stefanidesa ul. Pereca wykreślono Zarządzeniem nr 175/2017 z dnia 30.06.2017	d. Jatki	1904	miejska
226.	pl. Stefanidesa Przyrynek wykreślono Zarządzeniem nr 175/2017 z dnia 30.06.2017	Kasa biletowa	poł. XX w.	miejska
227.	ul. Kolegiacka 18	Budynek tzw. Dom Czerskiego	1930 r.	miejska
228.	ul. Kościuszki 1	Plebania Ob. Klasztor OO Redemptorystów	XVII-XX w.	prywatna
229.	ul. Łukasińskiego 5a wykreślono Zarządzeniem nr 175/2017 z dnia 30.06.2017	d. Stajnia kozacka	1911 / 70. XX w.	miejska
230.	ul. Łukasińskiego 7	Dom	XIX.XX w.	prywatna
231.	ul. Moranda 4	Kamienica	1890	miejska
232.	Planty	d. Kancelaria dowództwa pułku Kozaków	1912	miejska
233.	Planty	d. Kasyno oficer-skie, Centrum IT	1911	miejska
234.	Rynek Solny 1	Kamienica	XVII-XIX w.	prywatna
235.	Rynek Solny 2	Kamienica	XVIII. w. pocz. XX w.	prywatna
236.	Rynek Solny 3	Kamienica	XVII/XIX/XX w.	prywatna
237.	Rynek Solny 4	Kamienica	XVII w. /1957	prywatna
238.	ul. Solna 3	Kamienica	XVII/XIX/XX w.	miejska
239.	Rynek Wielki 5a	Kamienica	XVII w./1957	miejska
240.	Rynek Wielki 11	Kamienica	XVI w./1939-50	miejska

Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
241.	ul. Zamenhofa 4	Kamienica	XIX/XX w.	miejska
242.	ul. Żeromskiego 5	Kamienica	2 poł. XVII w. pocz. XX w.	prywatna
243.	ul. Żeromskiego 9	Kamienica	1890	miejska
244.	ul. Żeromskiego 10	Kamienica	XVIII/XIX w.	miejska
245.	ul. Żeromskiego 11 i 11a	Kamienica	1897	miejska
246.	ul. Żeromskiego 14	Kamienica	1 poł. XIX w. XX w.	miejska
247.	ul. Żeromskiego 16	Kamienica	1 poł. XIX w. XX w.	miejska
248.	ul. Żeromskiego 18	Kamienica	1 poł. XVII XIX w.	miejska
<b>Zabytki architektury sakralnej</b>				
249.	ul. Gminna 32	d. Bożnica ob. przedszkole	k. XIX w.	miejska
250.	pl. Stefanidesa 6	d. Dom Modlitwy	k. XIX w.	prywatna
251.	Os. Słoneczny Stok ul. Hrubieszowska 16a	Kaplica p.w. MB Królowej Korony Polskiej	1908/1930	miejska
252.	ul. Szczepieszka 86	Kapliczka (neogotycka)	ok. 1900	miejska
253.	ul. św. Piątka przy domu nr 15	Kaplica słupowa, Figura Św. Piątka,	XVII w.	miejska
254.	ul. Ogrodowa 37	Figura św. Michała Archa- nioła	XVII w.	miejska
255.	ul. Lwowska 6a Niepodległości	Figura św. Jana Nepomucena	2 ćw. XVIII w.	miejska
256.	ul. Majdan	Figura NMP Niepokalanie Poczętej	1908	miejska
257.	ul. Młyńska	Krzyż i krzyż prawosławny (drewniany)	1906	miejska
258.	ul. Powiatowa	Krzyż kamienny (choleryczny)	ok. 1903	miejska
259.	ul. Szczepieszka 30	Krzyż (choleryczny)	1908	miejska
260.	ul. Droga na Majdan	Krzyż (choleryczny)	pocz. XX w.	miejska
261.	ul. Majdan	Kaplica Matki Boskiej	1950	miejska
262.	ul. Partyzantów 98	Kościół parafialny p.w. św. Krzyża	2 ćw. XX w.	prywatna
263.	ul. Odrodzenia 16	Kościół polsko-katolicki p.w. Najświętszego Serca Jezuso- wego i Narodzenia NMP	pocz. XX w.	prywatna

Nr	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Typ własności
<b>Miejsca pamięci</b>				
264.	ul. Szwedzka róg ul. Topolowej	Cmentarz Jeńców Armii Czerwonej, ofiar obozu jenieckiego	XX w.	miejska
265.	ul. Śląska (w pobliżu skrzyżowania z ul. Braterstwa Broni)	Pomnik pamięci ofiar obozu jeńców radzieckich na Korolówce	XX w.	miejska
266.	ul. Piłsudskiego Okrzei	Pomnik Polaków – ofiar obozu przejściowego dla wysiedlanych	XX w.	miejska
267.	ul. Prosta 24	Pomnik pamięci Żydów z Zamościa (wzniesiony z ocalałych macew z d. cmentarza żydowskiego)	XX w.	miejska
268.	ul. gen. Bołtucia ul. Odrodzenia ul. Wyszyńskiego	cmentarz prawosławny	XIX/XX w.	prywatna
269.	ul. Partyzantów 15 (teren wokół Domu Kultury)	d. „stary” Cmentarz Żydowski		miejska
270.	ul. Lwowska 40	Tzw. „Kurhan”	XVII w.	miejska
<b>Zabytki przemysłowe</b>				
271.	ul. Hrubieszowska 27 róg z ul. Kmicica	d. Młyn	XX w.	miejska
272.	ul. Partyzantów 90	d. Młyn	XX w.	prywatna
273.	ul. Lipska 47	Młyn (drewniany)	XX w.	prywatna
274.	ul. Spadek 57	d. Młyn	XX w.	prywatna
275.	ul. H. Sienkiewicza 22/22a	d. Elektrownia	XX w.	prywatna
276.	ul. Listopadowa 30	d. Browar „Livonia”	XX w.	prywatna
277.	ul. Partyzantów 90	d. Kuźnia	XX w.	prywatna
278.	ul. Kościuszki 10	d. Szczotkarnia	XX w.	miejska
<b>Historyczne Trakty</b>				
279.	cała ul. Lubelska, ul. Piłsudskiego	Dawny Trakt Lubelski	XIX w.	miejska
280.	cała ul. Partyzantów i ul. Lwowska wraz z Nowym Rynkiem.	Dawny Trakt Lwowski	XIX w.	miejska
281.	cała ul. Szczepczeska	Dawny Trakt Szczepczeski	XIX w.	miejska





